श्री रामदास स्वामी संस्थान,सज्जनगड,संचलित

मासिक

॥ रघुवीर समर्थ ॥

फेब्रुवारी २०१३, वर्ष सातवे, अंक दुसरा, मुल्य रु. १५

e-mail : raghuvirsmasik@gmail.com

भक्तांचेनि साभिमानें । कृपा केली दाशरथीनें ।
समर्थकृपेचीं वचनें । तो हा दासबोध ।।

३३१ वा दासनवमी महोत्सव

सह्याद्रीगिरीचा विभाग विलसे मांदार श्रृंगापरी । नामे सज्जन जो नृपे वसविला श्री उर्वशीचे तिरी ।
साकेताधिपती कपी भगवती हे देव ज्यांचे शिरी । येथे जागृत रामदास विलसे जो या जना उध्दरी ।।

सप्रेम जय जय रघुवीर समर्थ

श्री समर्थांच्या वास्तव्याने पुनित पावन झालेल्या श्री क्षेत्र सज्जनगडावर श्री समर्थांच्याच कृपाशिर्वादाने प्रतिवर्षाप्रमाणे श्री रामदास स्वामी संस्थानतर्फे माघ वद्य १ ते माघ वद्य १० शके १९३४ म्हणजेच दि. २६ फेब्रुवारी २०१३ ते ७ मार्च २०१३ या कालावधीत ३३१ वा दासनवमी महोत्सव साजरा होतो आहे. दासनवमी बुधवार दिनांक ६/३/२०१३ रोजी आहे. या महोत्सवामध्ये श्री समर्थांचे समोर अनेक मान्यवरांचे कीर्तन, प्रवचन, गायनादि सेवारुपी कार्यक्रम संपन्न होणार आहेत.

या सर्व कार्यक्रमांमध्ये तन-मन-धनाने सहभागी होणे ही एक श्री समर्थ सेवेची संधी या निमित्ताने आपणा सर्वांना उपलब्ध होत आहे. या सुवर्ण संधीचा लाभ घेऊन श्री समर्थ सेवेचे श्रेय संपादन करणे सहज साध्य होणार आहे. उत्सव कालावधीत श्री समर्थ दर्शन व प्रसादाचा लाभ अवश्य घ्यावा.

आपला स्नेहांकित,
भूषण महारुद्र स्वामी
अध्यक्ष व अधिकारी स्वामी

महोत्सव काळातील विशेष कार्यक्रम

माघ वद्य प्रतिपदा- मंगळवार दि. २६/२/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- श्री.भूषण महारुद्र स्वामी अध्यक्ष व अधिकारी स्वामी, श्री रामदास स्वामी संस्थान, सज्जनगड
दुपारी ३ ते ३.४५	सनई वादन	- सादरकर्ते - पंडित प्रमोद प्रभाशंकर गायकवाड, पुणे
दुपारी ३.४५ ते ४.३०	तबला वादन व गायन	- सादरकर्ते - अमेय जितेंद्र देशपांडे, सातारा व साक्षी जोशी, सातारा
दुपारी ४.३० ते ५.३०	भजन	- विष्णूकृपा भजनी मंडळ, सातारा सादरकर्ते - सुमित्रा सुमंत आणि सहकारी
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- श्री. कौस्तुभबुवा रामदासी,श्री वेणास्वामी मठ, मिरज, जि.सांगली.

माघ वद्य द्वितीया- बुधवार दि. २७/२/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- डॉ. स्वर्णलता भिशिकर, सोलापूर
दुपारी ३ ते ४.१५	भक्तिसंगीत	- सादरकर्ते - मनाली फाटक, ठाणे
दुपारी ४.१५ ते ५.३०	कीर्तन	- कु. रेणू विनोद रामदासी, दिंडोरी
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- श्री.ह.भ.प. गंगाधरबुवा व्यास, डोंबिवली

माघ वद्य तृतीया- गुरुवार दि. २८/२/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- श्री. सुरेशबुवा सोन्ना रामदासी, चाफळ
दुपारी २ ते ३	भजन	- सादरकर्ते - शारदा भजनी मंडळ, सांगली. सौ.वैशाली कुलकर्णी आणि सहकारी
दुपारी ३ ते ४.१५	गायन	- सौरभ दफ्तरदार, पुणे
दुपारी ४.१५ ते ५.३०	भक्तिसंगीत	- सादरकर्ते - सौ. प्रज्ञा लाटकर, सातारा
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- ह. भ. प. श्री. शशीकांतबुवा उत्पात, डोंबिवली

माघ वद्य चतुर्थी- शुक्रवार दि. १/३/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- डॉ. कमलताई रामदासी, जबलपूर
दुपारी ३ ते ४.१५	गायन	- श्री. रविंद्र कुलकर्णी, पुणे
दुपारी ४.१५ ते ५.३०	श्री अंगाई देवी पूजन	- हस्ते - श्री. अध्यक्ष व अधिकारी स्वामी, श्री रामदास स्वामी संस्थान, सज्जनगड
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- ह.भ.प. श्री. श्रेयसबुवा कुलकर्णी, पुणे

श्री रामदासस्वामी संस्थान, सज्जनगड, संचलित
मासिक

।। रघुवीर समर्थ।।

फेब्रुवारी २०१३/ पौष-माघ शके १९३४

• वर्ष सातवे
• अंक दुसरा
• वार्षिक वर्गणी : रु. १५०
• चार वर्षांसाठी : रु. ५००
• आठ वर्षांसाठी : रु. १०००

विचारें इहलोक परलोक। विचारे होतसे सार्थक
विचारें नित्यानित्यविवेक। पाहिला पाहिजे।। -दासबोध

• मालक •
श्री रामदास स्वामी संस्थान,
श्री रामदास स्वामींचा मठ,
मु.पो. सज्जनगड, ता.जि. सातारा.
पिन ४१५०१३
फोन (०२१६२) २७८२२१
Website :
www.samartharamdas.com
E-mail :
samartharamdas@gmail.com
• संपादक •
स.भ. मंदारबुवा रामदासी
• कार्यकारी संपादक •
डॉ. सौ. ज्योत्स्ना कोल्हटकर
• मानद उपसंपादक •
स. भ. मोहनबुवा रामदासी
• संपादन साहाय्य •
स. भ. अमृतबुवा रामदासी
• मुखपृष्ठ •
सौ. अर्चना धीरज पेटकर
• प्रकाशक/मुद्रक •
श्री. सूर्याजी गवालाक्ष स्वामी (C.A.)
श्री रामदास स्वामी संस्थान,
सज्जनगड, जि. सातारा,
• मुद्रण स्थळ •
श्री गजानन प्रेस,
७६ अ, चिमणपुरा, सातारा
• सल्लागार मंडळ •
– श्री. भूषण महारुद्र स्वामी
– ॲड. महेश. ना. कुलकर्णी
– ॲड. राजेन्द्र. ना. कुलकर्णी
– श्री. विजय प. ठोंबरे
– कलेक्टर ॲंड कोर्ट ऑफ वॉर्डस् सातारा यांचे प्रतिनिधी

हे मासिक प्रकाशक श्री रामदास स्वामी संस्थानचे वतीने प्रकाशक व मुद्रक श्री. सूर्याजी गवालाक्ष स्वामी यांनी श्री रामदास स्वामींचा मठ, मु.पो. सज्जनगड, ता.जि.सातारा, (महाराष्ट्र) येथे प्रकाशित केले. श्री गजानन प्रेस, ७६ अ, चिमणपुरा, सातारा येथे मुद्रित केले. – **संपादक**

अनुक्रमणिका

• **संपादकीय**	मंदारबुवा रामदासी	४
• **समर्थ महाद्वार**	श्री. गिरीष देशपांडे	६
• **श्रीमद्दासबोधतत्त्वस्तवः**	प. प. श्रीधरस्वामी	७
• **चिंतन दासबोधाचे**	श्री. मोहनबुवा रामदासी	८
• **वर्तमानाच्या संदर्भात 'दासबोधा'चे महत्त्व**	श्री. अरविंद ब्रह्मे, पुणे	११
• **श्रीदासबोध आणि आपण**	श्री. विठ्ठल देवगावकर, पुणे	१५
• **क्रान्तिवीर वासुदेव बळवंत फडके**	सौ. मंजिरी श. धूपकर, पुणे	१६
• **ग्रंथ परिचय-**	श्री. वामन वा. कोल्हटकर, पुणे	१९
• **श्रीरामकृष्ण परमहंस**	सौ. वृषाली ज. कुलकर्णी	२१
• **तुका म्हणे (अभंग ३ रा)**	सौ. माधुरी दि. जोशी, बुलढाणा	२४
• **दृष्टांत**	अमृतबुवा रामदासी, सज्जनगड,	२६
• **समर्थ युवा स्पंदन**	श्री. ग. प्र. कुलकर्णी, पुणे	२८
• **दास म्हणे**	श्री. प्रसादबुवा रामदासी, सज्जनगड,	३०
• **स्वप्न**	सौ. अनुजा सोमण सातारा	३२
• **मना पाहता सत्य हे मृत्युभूमी**	सौ. मनिषा अभ्यंकर, मिरज	३३
• **जुना दासबोध-वैराग्य निरूपण (लेखांक ८ वा)**	सौ. मंजिरी श. धूपकर, पुणे	३६
• **श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराजांची प्रवचने -नाम**	श्री. चंद्रशेखर निलाखे, सातारा	३८
• **नमस्कार माझा सद्गुरु रामदासा (५)**	सौ. संध्या कोल्हटकर, पुणे	४१
• **श्रीसमर्थांच्या बागप्रकरणाची व्याप्ती**	सौ. अपर्णा सोले, पुणे	४५
• **विविध वृत्तांत**		४७

• लेखातील मजकुराशी संपादक/प्रकाशक/सल्लागार सहमत असतीलच असे नाही.

संपादकीय

भावगर्भ शांतीचा दाता - ग्रंथराज दासबोध

सर्व समर्थ भक्तांसि
सादर जय रघुवीर!

''नमस्ते दासबोधाय त्रिपथैक्यस्वरूपिणे।
यस्य स्मरणमात्रेण कल्याणं च भवेत्सदा।।''

माघ शु.सप्तमी (रथसप्तमी) सर्वत्र 'दासबोध जयंती' म्हणून साजरी होते. सर्वकालीन विश्वजनांना नेटका प्रपंच आणि नेमका परमार्थ सांगून, सर्वांचे इहपर कल्याण साधून देणारा ग्रंथराज म्हणजे 'श्रीमत् दासबोध'.

श्रीमत् दासबोधात ईश्वरापासून उद्भवलेल्या या सृष्टीच्या सौंदर्याबाबतचा अवास्तव कल्पनाविलास नाही, तसेच तिचा धिक्कारही नाही. आपण आणि आपल्या सभोवतीचे विश्व यांचा यथार्थबोध करून घेऊन, व्यापक केवल अस्तित्वाशी समरस होणं हा या महान ग्रंथाचा खरा 'बोध' आहे. Philosophy of Dasbodh is a philosophy of sublimation.

*'नास्ति' (अभाव) हे दृश्य विश्वाचे रूप असले तरी 'अस्ति' (भाव) हाच या विश्वाचा आधार आहे. **'नासते विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः।'** (भ.गी. २/१६)*

या आस्तिक्यभावाची शिदोरी घेऊन विवेकाच्या मार्गाने चालणाऱ्या साधकाला हा मार्ग निश्चयाने भगवद्भक्ती (परमेश्वराशी ऐक्य) प्राप्त करून देऊ शकतो, हा सिद्धांत दासबोधात आहे. आपल्या ठिकाणी 'मी' आहे ही भावना सदैव आणि सहज असते. त्याचप्रकारे अशा असंख्य 'मी'ला आपल्या उदरात धारण करणारा 'व्यापक मी' जो परमात्मा, त्याचे भान (सत्भाव) दासबोधाच्या चिंतनाने जागे होते आणि नित्यनेमें विवरितां सदैव जागे राहते.

आपल्या मानसिक, बौद्धिक, प्राकृतिक मर्यादांमुळे सान्त जीवनाच्या वळणावर कोणत्याही थांब्यावर अडकून पडलेल्या वाटसरूने दासबोधाचे बोट धरले तर त्यास अनंताच्या पंथावर नेऊन 'रामरूप' करण्याची स्वतःसिद्ध किमया दासबोध घडवून आणतो.

श्री समर्थांच्या संजीवन समाधी पश्चात् (माझी काया गेली खरे। परी मी आहे जगदाकारे।) श्री समर्थांनी आपले स्वतःसिद्ध स्वरूप म्हणून प्रतिष्ठिलेला हा ग्रंथराज शेकडो वर्षे असंख्य भक्तांसाठी अमृतसंजीवनी ठरतो आहे. आपले जीवन समृध्द करतो आहे. अशा या गुरुग्रंथराजाची थोरवी काय वर्णावी !

या बोधरूप सद्गुरुप्रेमामृताच्या वर्षावात सर्वार्थाने न्हाऊन केवळ मौनाने त्यांचे कृतज्ञ स्मरण करण्यापलीकडे इथे काहीही घडू शकत नाही. कदाचित् श्री समर्थांचे लेखकु शिष्योत्तम कल्याण स्वामींचेही असेच झाले असावे ! यामुळेच श्रीमत् दासबोधाच्या आरतीत दासबोधाचा महिमा गाता-

गाता त्यांची झालेली स्थिती... 'कल्याण लेखकाचे भावगर्भ हृदई' अशी व्यक्त करून ते या स्थितीतच विसावले आहेत.

आपणही भक्ताभिमानी रामरायाचे, कृपाळू श्रीसमर्थांचे, श्री कल्याण स्वामींचे आणि श्रीमत् ग्रंथराज दासबोधाचे कृतज्ञ स्मरण करून हृदयातील या सद्गुरुदत्त भावगर्भ शांतीत विसावूया.

खरा जय अंती 'मी'च्या, हा सत्बोध जो दासांस देई।
अशा दासबोध जयंतीशी, ठेवू श्रीरामदास पदी डोई।।

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

- **मंदारबुवा रामदासी** (भ्रमणध्वनी - ९७६३२७१४०७)
C/o स.भ. मीनाताई भावे, श्रीधर-दत्त निवास, ४८४/८७, मित्रमंडळ सोसायटी, पुणे-४११ ००९.

श्रीसमर्थ विचार प्रसार मोहीम २०१३

उदंड प्रतिसाद

जाने-१३ च्या 'रघुवीर समर्थ'च्या अंकात मासिकाच्या सभासद संख्या वाढीसंदर्भात समर्थ भक्त, वाचकांना केलेल्या आवाहनास उदंड प्रतिसाद मिळत आहे. दि. ३० जानेवारीपर्यंत या मोहिमेत सहभागी झालेल्या समर्थ भक्तांची नावे पुढीलप्रमाणे-

१) श्री. नरेंद्र कवडे, पंढरपूर
२) श्री. स्वानंद कुलकर्णी, मिरज
३) श्री. अनिल मुळे, औरंगाबाद
४) सौ. सखी प्रदीप कुलकर्णी, लासलगाव,नाशिक
५) श्री. तुकाराम मार्कंडे, जालना
६) श्री. ए.के. द्रविड, पुणे
७) श्री. प्रदीप नातू, कल्याण
८) श्री. रामचंद्र गौरकर, बार्शी
९) श्री. अशोक दिगंबर कुलकर्णी, अंबरनाथ, ठाणे
१०) प्रिया फुलंब्रीकर, पुणे
११) श्री. धीरज पेटकर, फलटण, जि.सातारा
१२) श्री. केदार कुलकर्णी, वाई, सातारा
१३) श्री. संजय हरिदास पाटील, पंढरपूर
१४) श्री. रोहित कुलकर्णी, परभणी
१५) श्री. शंकर तेंडुलकर, डोंबिवली
१६) श्री. सुधाकर रामदासी, बीड
१७) श्री. शांताराम बर्डे, मुंबई
१८) श्री.उदय सभारंजक, प्रवरा संगम, नेवासा जि. अहमदनगर
१९) श्री.सुधीर रामदासी, निलंगा, लातूर
२०) श्री. श्रीराम रामदासी, अंबेजोगाई
२१) श्री. संतोष कुसुरकर, कोयाळ, जि.बीड
२२) सौ. प्रतिभा तुषार चव्हाण, दापोडी, पुणे
२३) श्री. योगेश सातपुते, भुसावळ.जि. जळगाव
२४) श्री. श्रीधर सिताराम रामदासी, माजलगाव
२५) श्री. रामदास तुपे, औरंगाबाद
२६) श्री. श्रीकृष्ण चिंचोरकर, औरंगाबाद
२७) श्री. जयंत कुलकर्णी, चिंचवड,पुणे
२८) श्री. प्रकाश रामदासी, तिसगाव, अ.नगर
२९) श्री. हिलगुडे सर, अ. नगर
३०) श्री. प्रभाकर आराध्ये, पुणे
३१) श्री. माधव देशपांडे, सांगली
३२) श्री. शरद बारपांडे, चाळीसगाव, जि.जळगाव
३३) श्री. अभिजीत घनवटकर, गणपतीपुळे, रत्नागिरी

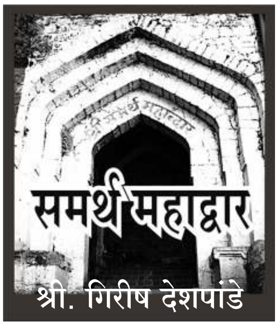

सर्व समर्थ भक्तांसि
सादर जय रघुवीर!

जानेवारी-फेब्रुवारी हे महिने गुलाबी थंडीचे, शालेय सहलींचे. मुला मुलींच्या सहली समर्थांच्या दर्शनासाठी सतत येत आहेत. या बालगोपाळांच्या येण्याने गडावरील वातावरणात नवीन उत्साह भरून राहतो आहे. चिरतरुणाईचा, नावीन्याचा ध्यास असलेल्या बालगोपाळांच्या उपस्थितीने उबदार शाल गडाने पांघरलीय असे वाटतेय. ह्यावर्षी थंडीचा तडाखा फारसा जाणवत नाही.

नववर्षाचे स्वागत विविध प्रांतातील समर्थ भक्तांनी सज्जनगडावर श्री रामदास स्वामींच्या समाधी मंदिरात आपली सेवा सादर करून केले. दि. २८/१२/२०१२ रोजी श्रीमती सुधाताई पटवर्धन तसेच मंगलाताई देशपांडे यांनी ''गीतरामायणाचा'' दोन-अडीच तासांचा सुमधुर असा कार्यक्रम सादर केला. सकाळी अभिषेक-आरती-पूजा झाली. त्यानंतर त्यांनी आपली सेवा समर्थांच्यापुढे सादर केली. त्याच दिवशी रात्री श्री.विकास दत्तोत्रय वेलींगकर गोवा व त्यांचे सहकारी यांनी गायन सेवा केली. दुसऱ्या दिवशी दि. २९/१२/२०१२ रोजी सकाळी पुन्हा समर्थांच्या समाधीपुढे त्यांनी पुनःश्च सुश्राव्य अशी ''गायन सेवा'' केली. त्यानंतर महाप्रसाद घेऊन त्यांनी गोव्याला प्रयाण केले.

''रंगावली कला मंडळाच्या'' सदस्यांनी नववर्षाचे स्वागत रांगोळीच्या माध्यमातून एक अभिनव उपक्रम राबवून केले. दि. ३१/१२/२०१२ रोजी संध्याकाळी ''रंगावली कला मंडळ मुंब्रा-ठाणे'' यांचे ४९ सदस्य सज्जनगडावर आले.त्यांनी रात्री श्री समर्थांच्या मठापुढे (शेजघर) भव्य दिव्य अप्रतिम अशी रांगोळी काढली. त्या माध्यमातूनच ह्या मंडळाच्या सदस्यांनी नववर्षाच्या शुभेच्छा समर्थ भक्तांना दिल्या. समाधी मंदिरामध्ये त्यांच्यापैकी एका सदस्याने सुंदर असे श्रीसमर्थांचे चित्र रांगोळीने रेखाटले. हे चित्र अत्यंत सुबक-सुंदर व चित्तवेधकच होते. आपली कला समर्थांपुढे सादर करून ती द्विगुणीत होण्यासाठी प्रार्थना केली. त्यांनी जी सेवा सादर केली त्याचा आनंद त्यांच्या चेहऱ्यावर ओसंडून वाहत असल्याचे त्यांच्या प्रस्थान समयी जाणवत होते.

'' साधुसंत येती घरा तोचि दिवाळी दसरा.''
साधु दिसती वेगळाले परि ते स्वरूपी मिळाले.''

या उक्तीनुसार जगद्गुरू श्री तुकाराम महाराजांच्या पादुका घेऊन गुरुकुल शाळेतील (आंबेगांव-मेढा) हून अडीचशे आबालवृद्ध व गुरुकुल शाळेतील विद्यार्थी ह.भ.प. प्रदीप महाराज शेलार यांच्या अधिपत्याखाली पायी दिंडी सोहळ्याने मकर संक्रांतीच्या पूर्व संध्येला (भोगीच्या दिवशी) दि. १३/१/२०१३ रोजी संध्याकाळी सज्जनगडावर आले. सायंकाळी ठीक ७ ते ८ दरम्यान या गुरुकुलातील विद्यार्थी आणि वारकरींनी समर्थांच्या मठासमोर हरिपाठ म्हटला. रात्री दासबोधानंतर महाप्रसादाचा कार्यक्रम झाला. रात्रौ ठीक ९.३० वाजता ह. भ. प. श्री. हांडे महाराज यांनी सुंदर असे कीर्तन सादर केले. त्यांनी माणसामध्ये परिवर्तन घडून आले तर नराचा नारायण होतो. ह्याविषयी सुंदर निरूपण केले. संक्रांतीच्या पर्वावर स्वतःमध्ये बदल घडवून आणा म्हणजे मोक्षप्राप्तीचा मार्ग सुगम होईल असा आशय त्यांच्या निरूपणाचा होता.

मकर संक्रांतीच्या दिवशी ह.भ.प. श्री. प्रदीप महाराज शेलार (संस्थापक, गुरुकुल आंबेगांव-मेढा) यांचे काल्याचे कीर्तन झाले. त्या दिवशीच त्यांच्या पायी दिंडी सोहळ्याचीही सांगता झाली. महाप्रसादानंतर हे सर्व वारकरी आंबेगांवी रवाना झाले.

मकर संक्रांतीच्या पावन पर्वावर पंचक्रोशीतील भगिनींनी सीतामाईची ओटी भरण्याचा कार्यक्रम घडवून आणला. मोठ्या संख्येने भगिनींनी ह्या ओटी भरण्याच्या सोहळ्यात भाग घेतला. ह्या सोहळ्याला वौसा वाणाचा

कार्यक्रम असेही म्हणतात. सर्वांना मकर संक्रांतीच्या दिवशी ‘खिरीच्या प्रसादाचे’ वाटप करण्यात आले.

दि. १५/१/२०१२ रोजी ‘‘स्व-स्वरूप शोधक साधक संस्था’’ सांगवी-पुणे यांच्यावतीने सज्जनगडावर पारायण केले. त्याची सांगता समर्थांच्या समाधी मंदिरात कीर्तनसेवेने केली. श्री.ह.भ.प. काटे महाराज हिवरे ता.जि. अहमदनगर यांनी कीर्तन केले होते.

श्री. प्रमोदराव जोशी, जिल्हा न्यायाधीश समर्थांच्या दर्शनाकरिता आले होते. त्यांना समर्थांचा प्रसाद देण्यात आला. दि. १९-१-२०१२ रोजी पोलीस महासंचालक स. भ. गोयल मॅडम, श्री. लंघे साहेब, श्री. वाघ साहेब (परळी पोलीस स्टेशन) व त्यांचे इतर सहकारी हे समर्थांच्या दर्शनासाठी आले होते.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

श्रीमत् ग्रंथराज दासबोध जयंती रथसप्तमी

भगवान् श्रीमत् प.प. श्रीधरस्वामीविरचित

श्रीमद्दासबोधतत्त्वस्तवः

(श्रीमद्दासबोध स्तोत्र अर्थासहीत)

‘दासस्त्वं भव रामस्य भवपारं स नेष्यति’
भवसेतुरिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन्।।१।।

‘एकदां तू श्रीरामाचा दास हो, मग तो तुला सहज भवपार करील’ म्हणून भारताला सांगताना त्याचा दिगंतव्यापी उपदेशाचा तारस्वर सबंध जगांत घुमून केवळ भारताच्याच नव्हे तर अखिल जगाच्याच भवसमुद्राचा ‘दासबोध’ हा जणू सेतूच झाला आहे असे दिसून येते.

‘सर्वं हि पूरयत्येष श्रीरामो दासवांछितम्’
चिन्तामणिरिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन्।।२।।

‘श्रीरामाचा तू दास झालास म्हणजे तो भक्तवत्सल श्रीराम तुझें सर्व कोड पुरवील; श्रीराम हा दासांचे सर्वही कोड पुरवितो’, अशा प्रकाराने उपदेश करणारा ‘दासबोध’ सदैव चिंतामणीप्रमाणेंच जगाला ‘अखिल कामद’ आहे असे दिसून येते.

‘सर्वप्रकारकं दास्यं रामदास्येन नश्यति।’
स्वातन्त्रभाः प्रभातीत्थं दासबोधः प्रबोधयन्।।३।।

‘वैयक्तिक, सामाजिक, राष्ट्रीय, धार्मिक इत्यादी सर्व प्रकारचें दास्य केवळ एक रामदास्य पत्करल्याने समूळ नष्ट होतें.’ असा उपदेश देणारा ‘दासबोध’ स्वातंत्र्याचा जणू विश्वव्यापी प्रकाशच आहे असे दिसून येते.

‘पापं तापं च दैन्यं च रामदास्येन नश्यति’
इत्येवं बोधयन् भाति दासबोधः सतां गतिः।।४।।

‘पाप, ताप आणि दैन्य रामदास्यानें अजिबात नष्ट होतात,’ म्हणून सांगताना, ‘पापं तापं च दैन्यं च हरति सन्तसमागमः।’ या उक्तीप्रमाणे केवळ संततुल्यच नव्हे तर संतांनाही बोधप्रद असल्यामुळे हा ‘दासबोध’ संतांचाही अंतिम गतिरूप आहे असे स्पष्ट कळून येते.

‘प्रपंचः परमार्थश्च रामदास्येन सिध्यति’
देहलीदीपवद्भाति दासबोधः प्रबोधयन्।।५।।

‘रामदास्यानें जसा परमार्थ तसा प्रपंच, मग तो व्यक्तीचा अथवा राष्ट्राचा असो, सर्वही सांग संपूर्ण होतो’ असा उपदेश करताना,‘दासबोध’ म्हणजे एकाच वेळी दोहींकडे प्रकाश टाकणाऱ्या उंबऱ्यांतल्या दिव्याप्रमाणे दिसून येतो.

‘वासनाजालनिर्मोकः रामदास्येन सम्भवेत्’
भवाब्धिनौरिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन्।।६।।

‘आपल्या पाशाने चोहींकडूनच जख्ख जखडून टाकू पाहणाऱ्या वासनाजालापासून तू रामदास्यानेच केवळ सुटशील’ म्हणून बोध करीत असलेल्या ‘दासबोधा’कडे पाहिले म्हणजे हा अखिल विश्वालाच भवसमुद्रातूनच पार नेणारे जणू एक मोठे तारूंच आहे असे वाटते.

... उर्वरित पान १० वर

चिंतन दासबोधाचे

स. भ. मोहनबुवा रामदासी, मो. ९४२११७७८२१

अभिमाने उठे मत्सर। मत्सरे ये तिरस्कार।।
पुढे क्रोधाचा विकार। प्रबळे बळे।।

प्रत्येक साधकाला दोन साधना कराव्या लागतात. पहिली म्हणजे पारमार्थिक साधना आणि परमार्थाकरिता देह चालविणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्।। त्यामुळे अजून एक व्यावहारिक साधना आणि अशा करताना साधकांच्या मनामध्ये कुठेतरी कदाचित मीपणा अहंपणा जागृत होऊ शकतो. याच अहंकाराचा पुढे अतिरेक होऊन नकळत त्याचे रूपांतर मत्सरामध्ये नकळत होऊन जातं आणि क्रोधाचा रोग नकळत प्रकर्षाने बळाविण्यास सुरुवात होते. या क्रोधातून निर्माण होणारे जे विकार आहेत ते खूप बलसंपन्न असतात. ते एकदा का आपल्या मनामध्ये निर्माण झाले की सत्य असत्यामध्ये आपल्यासाठी काही तथ्य उरत नाही. म्हणून या विकारांना कधीही कुविचारांचे खाद्य देऊ नये. कारण त्याने या गोष्टी खूपच बलसंपन्न होतात.

संगात संजायते काम: कामात क्रोधोभिजायते।
क्रोधात भवती संमोहात संम्मोहात स्मृतिविभ्रमः।।(गीता)

आता या ठिकाणी जर आपण थोडासा विचार केला तर आपल्या लगेच लक्षात येईल की या गीतेच्या संस्कृत श्लोकात समर्थांच्या प्राकृत रचनेतल्या दासबोधाच्या ओवीत किती साम्यता आहे.

आपण या ओव्यांच्या आधारे स्वात्मपरीक्षण करू शकतो.असा श्रीसमर्थांना विश्वास वाटतो म्हणून तर दासबोधांतर्गत यांचा समावेश केला. जेणेकरून साधक स्वात्मपरीक्षण करून स्वतःला ओळखू शकेल आणि वरील सर्व विकारांपासून स्वतःचा योग्य प्रकारे बचाव करून घेऊ शकेल आणि व्यवहार आणि आध्यात्म साधनेत आपण आपली पातळी समतोल राखू शकू. यानेच आपली ऐहिक व पारलौकिक प्रगती साध्यभूत होईल. हेच आपल्या जीवनाचे ध्येय असले पाहिजे. ज्याच्या जीवनाचे हेच एकमेव ध्येय आहे त्यांच्यासाठी दासबोधातील एक एक ओवी म्हणजे एक पथदिवा आहे.

ऐसा अंतरी नासला। कामक्रोधे खवळला।
अहंभावे पालटला। प्रत्यक्ष आता।।

दासबोधात आलेल्या यापूर्वीच्या ओव्यांच्या माध्यमातून श्रीसमर्थांनी ग्रंथाची जी वैचारिक आध्यात्मिक आणि एक वेगळ्या प्रकारची उंची समाजासमोर ठेवली आहे त्याची जाणीव करून देताना ते म्हणतात- अशा संकुचित विचारांनी माणसे बाद होतात.

सर्व प्राण्यांमध्ये विशेष मनुष्यप्राण्याला लाभलेली प्रगल्भ शक्ती म्हणजे विचार करण्याची शक्ती. पण आपण त्यामध्येही बदल करतो. चांगले विचार आणि वाईट विचार, वाईट विचार मनात येण्यास विशेष काही तसदी घ्यावी लागत नाही, पण मनात चांगले विचार येण्यासाठी तत्पूर्वी आपले आचरण सात्त्विकतेने सुधारायला हवे. यासाठी अंगीभूत गुणांसोबत अजून सात्त्विकता व तत्सम गोष्टींची आवक आपल्यामध्ये कशाप्रकारे करता येईल व ते गुण अंगीकृत करताना येणाऱ्या तक्रारींचं निराकरण अशा सर्व गोष्टींचा अंतर्भाव श्रीसमर्थांनी दासबोधात मुद्दाम केलेला आहे. सात्त्विक आचार व विचारातूनच वैचारिक शुद्ध जाणीव सतत जागृत राहते. ही जाणीव केव्हातरी जागी होऊन चालत नाही. म्हणून या जाणिवेला सतत जागृत अवस्थेत ठेवण्यासाठी या साधनांचा ऊहापोह साधकाला आपल्या आयुष्यात करावा लागतो.

बद्ध, मुमुक्ष, साधक आणि सिद्ध या सर्वांना नजरेसमोर ठेवून उपदेशाचे तत्त्वामृत एकत्र करून

आपल्याला दिले आहे. बद्धाला कोणताही विकल्प नसतो. कारण त्याच्यामधील कल्पना निद्रिस्त असते. बद्धाची कल्पना जागृत झाली म्हणून तो मुमुक्षत्वाकडे जातो आणि असाच त्याचा प्रवास सिद्धत्वापर्यंत जाऊन समाप्त होतो. पण अशा प्रवासामध्ये जेव्हा मीपणा, अहंपणा आडवा येतो तेव्हा त्याच्या प्रवासाची गती पूर्णपणे मंदावते आणि याउलट तो तिथून परतीच्या प्रवासाला लागतो. या अहंभावामुळे अंतरीची शुद्धता नासते म्हणजेच नाहीशी होते. शुद्धत्वाची जागा सबलतेने व्यापून जाते आणि त्यामुळे कामक्रोधादी विकाराने त्रस्त होतो. हे सर्व कसे घडते हे जाणून घेण्यासाठी आपल्याकडे भरपूर दृष्टांत आहेत. भरपूर उदाहरण आहेत म्हणून श्रीसमर्थ ओवीच्या चरणांत ''प्रत्यक्ष आता'' असे म्हणतात.

कामक्रोधे लिथाडिला। तो कैसा म्हणावा भला।
अमृत सेविताच पावला। मृत्यु राहो।।

साधनेच्या काळात साधकाची अवस्था वेगवेगळ्या स्थितीत असते. साधनेच्या माध्यमातून काही प्राप्त झाले तर ठीक नाहीतर आपलं पोट तरी भरेल ना अशी धारणा काही जणांची असते. ज्याच्या अंतःकरणात फक्त काम क्रोधादी विकारांनाच जागा आहे.त्याला साधक म्हणावे का ? ज्याची भूमिका नेहमी टोकाची आहे ज्याचे वर्तन अयोग्य तीव्रतेचे आहे त्याला भक्त म्हणावे ? साधकाच्या अंगी भक्ताच्या ठिकाणी क्रोधाचा आविर्भाव असावा तो राग आणलेला असावा. तो आलेला नसावा त्याचा तो स्वभाव बनू नये. तसाच साधनेचा आविर्भाव असून चालत नाही तर तो तसाच त्याच्या पिंडाचा स्वभाव असावा लागतो. श्रीसमर्थांनी या दासबोधातील ओवीच्या माध्यमातून यासाठी एक खूप मोठं आणि सर्वश्रुत उदाहरण दिलय की ज्याच्याकडे पाहून त्यातील तात्पर्य बोध आपल्या लक्षात लगेच येईल. ज्यावेळेस देवगण आणि दैत्यगण या दोघांनी स्वतःला अमरत्व प्राप्त करून घेण्यासाठी समुद्रमंथन केले होते. जेव्हा अमृत प्राप्त झाले आणि ते दैत्याकडे जाऊ नये म्हणून भगवंताने मोहिनी रूप घेऊन तो अमृतकलश त्यांच्याकडून काढून घेतले. पण त्यातील जो राहू होता तो म्हणजे देवत्वाचा मुखवटा घालून अमृत प्राशनास बसला. पण त्याच्या वृत्तीने त्याच्या दुर्भाग्याला पाचारण केले आणि अमृत सेवनानंतर लगेच त्याला मृत्यू प्राप्त झाला. तर सांगायचे एवढेच की साधकाने असे करू नये.

या ठिकाणी मला एक गीतेतला श्लोक आठवतो.

शनैः शनैः उपरमेत् बुद्ध्या धृतिगृहितया।।
आत्मसंस्थं मनःकृत्वा न किंचिदपि चिंतयेत।।

मन उच्छृंखल आहे ते हळू हळू शांत करावे. त्यासाठी बुद्धीचा उपयोग करावा. चांगला विचार करून दृढ धारणेने मन आत्म्याच्या ठायी केंद्रित करून कोणताही विचार करू नये. केवळ आत जावे. त्याने साधक कोणत्याही विकारांच्या जाळ्यात येणार नाही.

आता असो हे बोलणे। अधिकारासारखे घेणे।
परंतु अभिमान त्यागणे। हे उत्तमोत्तम।।

या समर्थ ओवीतून आपण काय बोध घ्यावा ? श्रीसमर्थांना काय सुचवायचं असेल या ओवीच्या माध्यमातून ?

आपल्या संस्कृतीमध्ये जितके काही ग्रंथ आहेत आणि त्या ग्रंथांमध्ये आलेला जो तत्त्वज्ञानाचा मूळ गाभा आहे तो एकाच वेळी आपल्या लक्षात येणे किंवा त्याचं लगेच आकलन होणे शक्य नाही. एखाद्या विद्यार्थ्याला एखादं गणित सुटत नसेल तर त्याला त्याचे गुरूजी त्याला एखाद्याला वेगळ्या पद्धतीने समजावून सांगतात. तेव्हा त्याला ते समजतं. म्हणजे त्याला त्याच्या अधिकाराने सांगणे आहे. श्रीसमर्थांनी कोणाला या ठिकाणी आग्रह नाही केला कारण प्रत्येक जण आपल्या अधिकाराप्रमाणे घेत असतात. म्हणतात- अधिकारासारखे घेणे।।

इथे एक गोष्ट विचारात घेणे खूप महत्त्वाचे आहे ती म्हणजे अधिकार या शब्दाचा अर्थ काय किंवा कशाच्या संदर्भात हा अधिकार शब्द श्रीसमर्थांनी या ठिकाणी प्रयोगात आणला आहे. अधिकारपरत्वे सर्वांना श्रीसमर्थांनी उपदेश केलेले आहेत. अधिकार म्हटलं की आपल्यासमोर लगेच एखादी कंपनी उभी राहते आणि त्या कंपनीतील

नोकरवर्गाला चालवणारा अधिकारी साहेब, अगदी त्याचप्रकारे अध्यात्मातही आहे. म्हणजे बद्धाला मुमुक्षत्व बहाल करण्याचा उपदेश मुमुक्षाला साधकत्व आणि साधकाला सिद्धत्वाचा उपदेश म्हणजे तेणे प्रकारे त्या त्या अवस्थेत त्याच्या अधिकारानुरूप उपदेश आहे. साधकांना साधनकाळात उपदेश करण्यासाठी कोणीतरी देहधारी मार्गदर्शक हा अत्यावश्यक आहे. साधनकाळात साधक ज्या ज्या गोष्टींचा अनुभव घेत असतो त्या त्या अनुभवांचा साठा त्या मार्गदर्शकाजवळ ओतप्रोत भरलेला असतो. मग साधकाच्या पुढच्या अवस्थेत लागणारी माहिती ही त्याच्याजवळ हवी असते. जेणेकरून तो त्या त्या अवस्थेत साधकाला मदत करू शकेल. या अनुषंगाने अनेक संदर्भ पाहता येतील म्हणजे आपणास कळेल की नेमका अधिकार हा शब्दासाठी पर्याप्त पद काय ? पण यात कुठेही अभिमान नसावा याची फलश्रुती निश्चितच आहे.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

...पान ७ वरून

'स्वाराज्यं च स्वराज्यं च रामदास्येन लभ्यते'
भातीत्थं बोधयन् नित्यं दासबोधः सुरद्रुमः।।७।।

'रामदास्याने आत्मराज्याप्रमाणेच स्वराज्यही लाभते आणि लाभलेले योग्य रीतीने सांभाळता येते. इच्छिलेले सारेच प्राप्त होते,' म्हणून ग्वाही देणारा 'दासबोध' जणू कल्पतरूच आहे असे वाटते.
(श्रीछत्रपती शिवराय हे याचेच उदाहरण होय.)

'श्रीसमर्थसमस्त्वंस्या रामदास्येन पावनः'
स्पर्शोपल इवाभाति दासबोधः प्रबोधयन्।।८।।

(समर्थांनी 'आधी केले मग सांगितले.' कशाकरिता? आपल्यासारखेच आम्हाला कार्यक्षम करण्याकरिता. ''रघुनाथ भजने ज्ञान झालें। रघुनाथभजनें महत्त्व वाढलें। म्हणोनिया तुवां केलें। पाहिजे आधीं।'' अशी समर्थांची ओवीही पण आहे.) 'रामदास्याने श्रीसमर्थांसारखाच तूही पण निश्चयाने समर्थ आणि पतितपावन होशील.' म्हणून निःशंक सांगणारा 'दासबोध' एक परिसमणीच आहे असे स्पष्ट कळून येते.

'तवात्मा ब्रह्मरामोऽयं स त्वमेव त्वमेव सः'
महावाक्यमिवाभाति दासबोधः प्रबोधयन्।।९।।

'राम हा तुझा ब्रह्मरूप आत्माच आहे. तोच तू आणि तूंच तो' म्हणून उपदेश करणारा 'दासबोध' 'तत्त्वमसि'' प्रमाणे एक महावाक्यरूपच आहे असे दिसून येते.

'दासोपि रामदास्येन रामस्त्वं त्वमृतो भवेः'
इति प्रबोधयन् भाति दासबोधामृतं महत्।।१०।।

'रामदास्याने 'दास' म्हणून घेताना देखील तू निःसंदेह अमृतरूपी रामच होशील' असे आपल्या जीवीचे गुज सांगणारा 'दासबोध' दुसऱ्याला अमर करणारा स्वयं अमृतरूपच आहे असे कळून येते.

दासबोधश्चिदादित्यो यत्र कुत्रापि वा स्थितः।
अज्ञानतिमिरं शीघ्रं नाशयन् काशतेऽनिशम्।।११।।

हा चिदादित्यरूपी 'दासबोध' कोठेही कोणाजवळही असला तरी तेथील अज्ञान-अंधःकार समूळ नष्ट करून आपल्या असीम प्रकाशाने जशाचा तसा सदैव प्रकाशित राहील.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

...वाचक समर्थ भक्तांना नम्र निवेदन...

- **'रघुवीर समर्थ'** मासिकातील लेखांबद्दल व रचनेबद्दल आपल्या प्रतिक्रिया, सूचना, अभिप्राय मासिकात छापण्यासाठी लिखित स्वरूपात अवश्य पाठवा.
- अंकातील विषयांना अनुसरून आपले स्वतंत्र चिंतन लिखाणाचे आम्ही निश्चितच स्वागत करू.
- विविध उपासना केंद्र, मठ, अभ्यास मंडळांमध्ये झालेल्या कार्यक्रमाचे वृत्त 'रघुवीर समर्थ' मासिकाच्या सातारा येथील कार्यालयात पाठवावे.

-संपादक

वर्तमानाच्या संदर्भात 'दासबोधा'चे महत्त्व

श्री. अरविंद ब्रह्मे, पुणे- मो.९७६७४३९९४०

आजचे आपले दैनंदिन जीवन नित्य नवे प्रश्न, नव्या समस्या आणि नित्य नवी प्रयत्न पराकाष्ठा यांच्या चक्रात फिरताना आपण सारेच अनुभवतो. 'कालचा दिवस बरा होता' अशीच प्रत्येकाची 'आज' अवस्था असून, पुन्हा 'उद्या'ची भ्रांत त्याला त्रस्त करीत असते. समाजातील लोकांचे जर या संदर्भात वर्गीकरण केले तर तीन ठळक वर्ग नजरेस येतात. १) उद्याची आशेने वाट पाहणारे २) उद्यासाठी तडजोड करून वाट पाहणारे आणि ३) तजवीज करून उद्याची वाट पाहणारे. यातील प्रत्येकाला 'तुमच्यातील सुखी, समाधानी कोण ?' हा प्रश्न केला तर त्याचे उत्तर काय असेल, विचार करा. उत्तर असेल 'कोणीही समाधानी नाही.' पहिल्या गटातील सतत सचिंत असतात. दुसऱ्यातील, आशानिराशेच्या संधिप्रकाशात चाचपडत असतात. तर तिसरे, सतत चिंतेचे चिंतन करणारे असतात. म्हणून यातील कुणीही समाधानी नाही, नसतो. त्यामुळे आजचा माणूस प्रचंड भयभीत, असुरक्षित आणि ऐहिक सुखाच्या मागे लागल्याने प्रचंड आत्मकेंद्रित झाला आहे. दुर्दैवाने हव्यासीपणाच्या दुष्टचक्रातून बाहेर पडण्याची इच्छा असूनही, सामान्य माणसाच्या भोवती चंगळवाद, मी-माझे-मलाच अशा वृत्ती विचाराच्या अभेद्य भिंती उभ्या राहिल्या आहेत. भौतिक प्रगती खूप झालेली असूनही, मानवाला शाश्वत समाधानाचा वाराही लागत नाही. परिणामी जो तो स्वतःचाच विचार करणारा, स्वतःपुरतेच पाहणारा आणि स्वतःलाच सांभाळण्याचा प्रयत्न अहमहमिकेने करताना दिसतो. यामुळे माणूस माणसापासून दुरावला आहे आणि माणुसकीला पारखा झाला आहे.

आज आपल्याला समाजात काय दिसते. राजकारण्यांचे बेगडी देशप्रेम, उसन्या अवसानाचा कळवळ आणि स्वार्थपरायणता, नैसर्गिक वा आर्थिक अवर्षणाने होणाऱ्या कृषीवलांच्या आत्महत्या,तथाकथित मध्यमवर्गीयांची 'मला काय त्याचे?' अशी सोयीस्कर डोळेझाक, धनिक-वणिक वर्गाचे, प्रत्येक घटना-गोष्टीचे आर्थिक तराजूत लाभदायी मापन आणि एकंदरच मृगजळी लौकिक सुखाच्या धुक्यात हरवलेली माणुसकीची वाट, हे आजचे दाहक वास्तव आहे. आजचा माणूस केवळ वैयक्तिक लाभासाठीच देवाला प्रदक्षिणा घालीत आहे. बाह्य सुधारणांच्या चढाओढीत मानवी अंतरंग स्वार्थाच्या, ईर्षेच्या आणि अहंकाराच्या शेवाळाने निसरडे झाले आहेत. सद्‌विचार, सदाचार, सत्कृतीचे थेंब तेथे रुजत नाहीत तर ओघळून पडतात. त्याची परिणती, आजचा माणूस अध्यात्म पराङ्मुख, कृतिशून्य दुबळा, दीन आणि भेकड झाला आहे. बरोबर चारशे वर्षांपूर्वी हीच स्थिती समर्थांच्या काळातही होती. जनसामान्यांतल्या मंदावलेल्या मानवतेच्या ज्योतीला पाहून हा सहृदय, द्रष्टा समाज प्रबोधक अधिक चिंतनशील झाला. सामान्य रयतेची अवस्था पाहून समर्थ रामदास गलबलले, गहिवरले आणि नव्या निश्चयात्मक जोमाने त्यांनी भारतभर पदभ्रमण केले. लोकजीवन आणि समाज ऐक्याला बाधक रूढी, परंपरा यांना डोळसपणे न्याहाळले. समाजाची विस्कटलेली घडी आणि भरंगळलेली धार्मिक विकलांगता पाहून समर्थांनी सकलसमाज एकोप्याने नांदण्याचा संकल्प केला. लोकातील आपसी कलह, कागाळ्या, भांडणे, एकमेकांना पाण्यात पाहण्याची व एकमेकांचा पाडाव करण्याची वृत्ती. सक्षम नेतृत्वाची उणीव व एकंदरच न्यूनगंडाचे पराश्रित-पौरुषत्व याने सर्व समाजच पोखरलेला होता. समाजाच्या सर्वांगीण उन्नतीचा ध्यास व लोकांच्या या अवस्थेची कणव यामुळे रामदास नव्या जाणिवेने सज्ज झाले.

समाजाच्या सर्वंकष उन्नतीची तहान त्यांना लागली. प्रपंच आणि परमार्थ यांचा संतुलित सुयोग्य समन्वय साधून जनसामान्यांना आत्मोद्धाराचा भक्तिमार्ग प्रकाश समर्थांनी नव्याने दाखविला. सामान्य लोकात असामान्य धैर्यबळ येण्यासाठी भक्तीपंथाच्या माध्यमातून बलोपासनेलाही अग्रक्रम दिला. जनतेच्या पचनी पडणाऱ्या लोकप्रतिकांचा वापर करून लोकभाषेतूनच रयतेला जाग येईल असे परखड बोल सुनावले. शक्तीचा शोध-बोध देणारी ग्रामदैवते जनमानसात दृढ केली. समाज स्वास्थ्यासाठी भक्ती, शक्ती आणि विरक्तीची एकात्मिक मात्रा मनोवैद्याच्या भूमिकेतून प्रत्येकाला दिली.

भक्तिमार्ग प्रबोधन, प्रचार आणि प्रसार हेच आपले मुख्य जीवितकार्य समर्थांनी मानले. समर्थ वृत्तीने निवृत्तीपर होते. त्यांचा निवृत्ती मार्ग म्हणजे पळपुटेपणा नाही. तर आध्यात्मिक वाटचालीने समाजजीवन सुसंघटित, एकजिनसी आणि सर्वोन्नतिकारक व्हावे अशी त्यांची निर्धारात्मक भूमिका होती. माणसाची वैयक्तिक तशीच सामाजिक बांधीलकी अधोरेखित करून व्यक्ती आणि समाज यांचे पारस्पारिक साहचर्य एक ध्येय अभिन्न झाल्याशिवाय सर्वोन्नती होणार नाही हे जाणून समर्थांनी भक्ती-शक्ती, प्रपंचासक्ती-विरक्ती या बाह्यांगी विजोड असणाऱ्या प्रेरणांना जाणीवपूर्वक एकत्र करून सामाजिक एकात्मतेसाठी त्यांचा संतुलित वापर करण्याचे सांगोपांग दिशादर्शन केले. वैयक्तिक परमार्थ उपासना आणि समाजव्यवहार यांची सांगड घातली. भक्तिमार्गक्रमण आणि समाजजीवन यांच्या साहचर्याने रोजच्या जीवन व्यवहाराला भक्तीचा पायाभूत आधार लाभल्याशिवाय वृत्ती-विचार-वागणुकीत बदल होणार नाही हे समर्थांच्या पदभ्रमणाचे सामाजिक-धार्मिक फलित आहे. म्हणूनच प्रपंच करतानाच थोडा तरी परमार्थ हातून व्हावा अशी अपेक्षा रामदास प्रत्येकाकडून करतात. व्यक्तीची अध्यात्म-उपासना आणि सामाजिक व्यवहार यांची योजनापूर्वक सांगड घालून सामान्य दैनंदिन समाज व्यवहाराला भगवंताचे अधिष्ठान समर्थांनी अनिवार्य मानले. अध्यात्माला पायाभूत मानून समाजमंदिराची उभारणी व्हावी या साठी रामदासांनी आपली लेखणी, वाणी आणि काया झिजवली.

'दासबोध' काय बोध देतो-

'दासबोध' हा समर्थ रामदासांच्या विचारधनाचा मेरूमणी ग्रंथ आहे. भक्तीद्वारा जीवनमुक्ती' हा विचार समर्थांनी या गुरुशिष्य संवादरूपी ग्रंथातून उलगडून दाखविला आहे. मुक्ती म्हणजे मुक्तता. जन्ममृत्यू चक्रातून मोकळीक. यालाच 'मोक्ष' म्हणतात. या ग्रंथाच्या नावातूनच त्याचे प्रबोधनात्मक स्वरूप स्पष्ट होते. समर्थ फक्त उपदेश करीत नाहीत, तर त्याच्या आचरणाची, जगण्याचे प्रयोजन म्हणून त्याचा मनःपूर्वक स्वीकार आणि प्रत्येक प्रापंचिकाकडून प्रत्यक्ष कृतीची अपेक्षा करतात. 'आधी केले मग सांगितले' असा हा बोध आहे. सामान्य माणसातून 'उत्तम पुरुष' घडवायचा या उद्देशाने, समर्थ माणसाच्या वृत्ती, वागणे, विचार यावर समग्र लक्ष केंद्रित करतात. मानवी आचारविचाराचे उगमस्थान त्याचे 'मन' आहे. समर्थ, मानवी मनाला सर्वव्यापी शिकवण देतात. त्या अर्थाने हा 'मनाचे व्यवस्थापन' शिस्तबद्धतेने शिकविणारा ग्रंथ आहे. कामक्रोधादि षड्रिपूंनी लिप्त असणारा जनसामान्य आहे. तसा स्वीकारून समर्थ त्याच्या मनावर उत्तम विचार वागण्याच्या संस्कारांचा निरंतर अभिषेक करतात. व्यक्ती, कुटुंब, समाज आणि राष्ट्र यांच्या वृत्तीवर्तनाचा विचार समर्थ सर्वार्थाने व सर्वांगाने करतात. 'आचार विचार संपन्न व्हा' हेच दासबोध प्रत्येकाला सांगतो. प्रपंचात आणि परमार्थात माणसाने कसे वागावे, जीवन समग्रतेने कसे जगावे याचे साद्यंत व सुस्पष्ट दिशादर्शन समर्थ करतात. 'भक्तीमार्गाने वाटचाल करून प्रापंचिकाची वृत्तीवागणूक विशाल व मानवतावादी व्हावी' हा समर्थांचा मानस आहे. 'आपले दोष जाणणे व ते सुधारून आपल्यात उन्नतीकारक परिवर्तन करणे' हा दासबोधाचा पायाभूत विचार आहे.

मानवी मनाचे व्यवस्थापन भक्तीपंथाने झाल्यासच माणसात विधायक व उन्नतीकारक बदल होऊन

तो मानवतावादी होईल, या मूलाधार विचाराने समर्थ रामदास मानवी कर्म आणि ज्ञानाचा अविभक्त संबंध भक्तीशी जोडतात. परमार्थ म्हणजे काया,वाचा,मनाने भक्तिमय होणे. मानवी विचार-वृत्ती-वागण्यातील सर्व प्रकारचा 'असत्'पणा निःशेष होऊन माणूस 'सत्'ने परिपूर्ण व्हावा हीच समर्थांची आंतरिक तळमळ आहे. यासाठी ते 'हरिकथा निरूपण, राजकारण, सावधपण आणि साक्षेप' या चार वर्तनमापदंडांना प्रस्तुत करतात. यानुसार प्रपंच आणि परमार्थात वागणूक झाल्यास पुरुषोत्तम आकाराला येईल असा समर्थांचा दृढ विश्वास आहे. व्यक्तीचे व समाजाचे दैनंदिन जीवन मानवतावादी झाले तरच सामाजिक सौहार्द निर्माण होईल या जाणिवेने समर्थ सकल मानवजातीला उद्बोधन करतात.

'दासबोधा'च्या उत्तरार्धातून, अकराव्या भीमदशकाच्या 'राजकारण निरूपण' या पाचव्या समासातून समर्थ वर्तनमापदंडाचा विचार मांडतात.

मुख्य हरिकथा निरूपण। दुसरें तें राजकारण
तिसरें तें सावधपण। सर्व विषईं।।(११-५-४)
चौथा अत्यंत साक्षेप। फेडावे नाना आक्षेप
अन्याये थोर अथवा अल्प। क्षमा करीत जावे।।
(११-५-५)

दासबोधाच्या प्रारंभी समर्थ ग्रंथात विचार स्पष्ट करतात. माणसाने प्रपंच करतानाच भक्तिमार्ग अनन्यतेने आपलासा केला तर त्याला भगवंताची प्राप्ती निःसंदेह होते. इतकेच नाही, तर भक्तिमार्गाकडे वळण्यापूर्वी असणारे सर्व प्रकारचे अज्ञान, शंका, भ्रांतचित्त स्थितीसह दुःख, क्लेश, असमाधान समूळ नाहीसे होऊन त्याला शाश्वत ज्ञान व समाधानाची निरंतर प्राप्ती होते हे समर्थ अधोरेखित करतात.

भक्तिचेन योगें देव। निश्चयें पावती मानव
ऐसा आहे अभिप्राव। ईये ग्रंथीं।। (१-१-४)
नासे अज्ञान दुःख भ्रांती। शीघ्रचि येथें ज्ञानप्राप्ती
ऐसी आहे फलश्रुती। ईये ग्रंथीं।।(१-१-३०)

आज आपण सारे प्रपंचाच्या कुरुक्षेत्रावर अर्जुनाप्रमाणे गोंधळलेल्या अवस्थेत आहोत. भौतिक जीवनाच्या सुखसमाधानाच्या कल्पनांनी, विचारांनी आपण चिंताक्रांत, त्रस्तव्यस्त आणि म्हणून दुःखी आहोत. दुःख का होते, येते याचा गंभीरपणे विचार न करता, दुःखाला आपण सतत कुरवाळतो किंवा त्यापासून सुटण्यासाठी अरण्यरुदन करतो. दुःख नको असेल तर त्याचा उगम शोधा. आजाऱ्याला बरे होण्याची इच्छा असेल तर डॉक्टर/वैद्याने सांगितलेले पथ्यपाणी पाळावेच लागते. दुःख का होते याची जिज्ञासा जागी होणे म्हणजेच बद्धतेतून मुक्ततेकडे वाटचाल सुरू होणे. आपण सामान्य माणसे, परमार्थाच्या भाषेत 'जीव'. जिवाला दुःख होते.. बाह्य परिस्थितीमुळे. ह्या दुःखाचा सल 'मनाला टोचणी देतो. दुःखाचे मूळ अंतःकरण, मन इथे रुजते, वाढते, फोफावते.'मन' हे माणसाचे अत्यंत क्रियाशील, चपळ, चंचल, निग्रही असे अदृश्य इंद्रिय आहे. माणसाला घडविणारे आणि बिघडविणारे त्याचे मनच असते. 'जीव' आपल्या वृत्ती वागण्याने सुखी किंवा दुःखी होतो. वृत्तीवागण्याचा गोफ 'त्रिगुणा' (सत्त्व,रज,तम) च्या धाग्यांनी विणला जातो. त्या त्या गुणाच्या आधिक्याने मानवी विचार, उक्ती, कृती होत असते. समर्थ दासबोधातून त्रिगुणांची लक्षणे स्पष्ट करतात. सत्त्वगुणी लक्षणे-विवेक, ज्ञान, शांती, क्षमाशीलता, समाधान, निरलसता, परोपकार, निःस्वार्थी प्रेम इत्यादी. रजोगुण लक्षणे- स्वार्थात्मक धडपड, खटपटलटपट, वासनाविकार, संघर्षवृत्ती, प्रत्येक कृतीचा लाभहानीच्या दृष्टीने विचार इत्यादी. तमोगुण लक्षणे-आळस, अतिनिद्रा, मोह, खलप्रवृत्ती, पाशवीलालसा, आत्यंतिक आततायीता, अतिरेकी उग्रता इत्यादी. प्रत्येक जिवात पंचभूते आणि त्रिगुण यांचे मिश्रण असल्याने जिवाला अष्टधात्मक म्हणतात. प्रत्येकात ईश्वराचा अंश असतो. ईश्वर जिवात 'सत्त्व' गुणरूपाने वास करतो. म्हणून प्रत्येकाने आपल्यातील सत्त्वगुण विकसित करायचा. त्रिगुणाच्या आधिक्यानुसार देव(सत्त्वगुण), मानव (रजोगुण) व दानव (तमोगुण) असे गुणात्मक भेद समर्थ स्पष्ट करतात.

सत्त्वगुणाचा विकास व रजोतमोगुणाचा नायनाट होण्यासाठी भक्तिमार्ग वाटचाल हाच उपाय आहे हे समर्थ सातत्याने सांगतात.

'दासबोधा'तून समर्थ कर्म, भक्ती आणि ज्ञान यांचे एकात्मिक साहचर्य स्पष्ट करतात. त्यांच्या शिस्तबद्ध अंमलबजावणीसाठी ते हरिकथा निरूपण, राजकारण, सावधपण आणि साक्षेप यांची वृत्तीवर्तन चौकट आखून देतात. 'हरिकथा निरूपण' भक्तिपंथाने जीवन व्यतीत करणे म्हणजे हरिकथा निरूपण. भक्तीचा सोपा आणि सरळ अर्थ म्हणजे आपल्या वाचा, क्रिया आणि विचार यात विधायक, उन्नतीकारक बदल होऊन त्यानुसार वागणे. विधायक परिवर्तन हे भक्तिपंथाचे दृश्य फलित आहे. आज भक्तीच्या नावाखाली बाह्यांगाला आणि अवडंबराला समाज मान्यता लाभली असल्याने व्यक्तीची व समाजाची सर्व स्तरावर ओहोटी झाली आहे. गीता विचारानुसार 'विशुद्ध कर्म' म्हणजे भक्ती. विशुद्ध कर्माची प्रेरणा हृदयातील भगवंत देतो, अशा कामाने, कर्माने आपल्याला समाधान लाभते. आपल्याला समाधानाची अपेक्षा असेल तर आपले प्रत्येक काम शुद्ध, भक्तिमय हवे. सामान्य प्रापंचिक कायम संसारात व्यस्त, व्यग्र आणि त्रस्त असतो. दुसऱ्याला फसविणे, लबाडीने वागणे, कायम भ्रमात किंवा संभ्रमात असणे व हावरटपणाने वागणे अशी वृत्ती वागणूक जरी तात्कालिक सुख देत असली तरी त्याने चिरंतन समाधान मिळत नाही.तात्कालिक सुखाने निर्ढावलेपण, कोडगेपण आकारते, परिणामी असमाधान शरीरभर पसरते. यालाच समर्थ प्रपंचातील 'बद्ध' म्हणतात. केव्हातरी उपरती होते. आपलेच मन आपल्याला खाते. हे वागणे वाईट आहे असे वाटून चांगल्याची संगत करावीशी वाटते. ही 'मुमुक्ष'स्थिती. चांगल्याचा निरंतर लळा लागला की उपासना घडते. ही साधकावस्था. भौतिक जगात वावरताना सर्व ऐहिक अशुद्ध विचार, वासना, कामनांपासून विभक्त होणे, स्वतंत्र होणे व शुद्ध क्रियेत कायावाचामन स्थिरावणे म्हणजेच मुक्तता. असा मोक्ष लाभावा हे प्रापंचिकाचे ध्येय समर्थ विशद करतात. हातून सतत 'सत्'कर्म होणे हेच विशुद्ध कर्म. यामुळे व्यक्तीचे संपूर्ण जीवनच 'शुद्ध' बनते. सत्कारणी लागते. हातून होणाऱ्या प्रत्येक आचार विचाराला भगवंताचा पायाभूत आधार म्हणजे भक्ती. हरिकथा निरूपण म्हणजे नवविधा भक्तीतील कोणत्याही विहित मार्गाने ईश्वरसेवामय होणे. ही सेवा मनःपूर्वक, समर्पित भावाने, निष्काम हवी. तरच वर्तनाचे 'परि'वर्तन होईल. प्रत्येक जीव हा सेवाभावी असतो. 'सेवा' हा मानवी जीवनाचा अविभाज्य भाग आहे, धर्म आहे. ईश्वराची सेवा करणे म्हणजे भक्ती. त्याच्याशी समरूप होणे ही भक्तीची परमावधी. भगवंताला संतुष्ट करणे म्हणजे आपणच संतुष्ट होणे हे समर्थ सांगतात. भगवंत भक्तीचा, सेवेचा परिणाम म्हणजे विधायक बदल. विधायक बदल म्हणजे शाश्वत समाधान. माझ्या सेवेतून मला समाधान मिळावे ही जीवनवृत्ती झाली की प्रत्येक कृती जीव ओतून होते. हीच भक्ती. भक्ती हा जीवनाचा अनिवार्य मापदंड समर्थ 'हरिकथा निरूपण' म्हणून स्पष्ट करतात. म्हणून भक्तीला अग्रस्थान. भक्ती निरलस, निरंतर आणि निर्दोष हवी तरच 'पुरुषोत्तम' होईल.

(लेखाचा उर्वरित भाग एप्रिल २०१३ च्या अंकात)

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

सुजन वाक्य

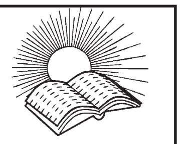

तुष्टायां मातरि शिवे तुष्टे पितरि पार्वति।
तव प्रीतिर्भवेद्देवि परब्रह्म प्रसीदति।।

▶ *आईवडील संतुष्ट झाल्यास परमेश्वरही प्रसन्न होतो. यासाठी मुलांनो, आई वडिलांनी सांगितलेले मनापासून ऐका. त्यांच्या कामात त्यांना मदत करा. त्यांना देवासमान मानून त्यांची सेवा करा.*

श्रीदासबोध आणि आपण

श्री. विठ्ठल देवगावकर, पुणे

श्रीदासबोध प्रपंच आणि परमार्थ यांचा समन्वय साधणारा ग्रंथ आहे. हा ग्रंथ उंबरठ्यावरील दिवा आहे. आत प्रकाश पाडतो व बाहेरही प्रकाश पाडतो. इतर संत साहित्याला फक्त आध्यात्मिक बैठक आहे. तर दासबोधाला भौतिक व आध्यात्मिक बैठक आहे. पुण्यात्मा श्रीदासबोधाचा अभ्यास करतो. त्याला दासबोध प्रवेश घ्यावा वाटतो. प्रवेशाशिवाय परिचय नाही. परिचयातच बोध सामावलेला असतो. जशी संगती तशी गती. संगतीमुळेच मनःस्थिती बदलते. मनःस्थिती बदलली की परिस्थिती बदलते. मग साधक रामदासी बनतो. यावेळी रामभक्ती भावना जागृत होते.

या अवस्थानंतर साधकाला प्रत्येकात रामच दिसतो. त्याचा रजोगुणी स्वभाव कमी होत जाऊन सत्त्वगुणी बनत जातो. त्यागी वृत्ती बनत जाते. संसारात उदासीनता वाटू लागते. हा साधक शेजाऱ्याचा आधी विचार करतो. शेजाऱ्याचे दारिद्र्य आपल्या समृद्धीला मारक असते. शेजाऱ्याची रिकामी जागा आपल्या आरोग्याला धोकादायक असते. जन्मासाठी आई माध्यम तर वैराग्यासाठी श्रीदासबोध हे प्रभावी माध्यम आहे. समर्थविचार साधकाचे विचारविश्वच बदलून टाकतात. हे समाजपरिवर्तनाचे प्रभावी साधन आहे. हे समर्थ संप्रदायातील उत्क्रांतीपर्वच म्हणावे लागेल. साधकाचा मनावर ताबा राहतो. भोगी योगी बनतो. जेथे इंद्रियदमन तेथे समाधानी मन' असे म्हटले जाते. लोकांतातही एकांत यामुळे साधता येतो. आपले आचरण आपली वाणी बनते.

निरक्षर साक्षर होत चालला परंतु साक्षराला सदाचारी बनविणे ही काळाची खरी गरज होऊन बसली आहे. बुद्धी वाढत आहे परंतु शुद्धी कमी होत आहे. सामर्थ्य वाढत आहे पण पावित्र्य कमी होत चालले आहे. सामर्थ्य घरात आले की सौजन्य खिडकीवाटे बाहेर पळून जाते. दासबोध पारायणाने अहंकार गळून पडतो 'हे सर्व जगदिशाचे करणे आहे' अशी भावना मनात निर्माण होते. याच्या संगतीने जीवन आनंदसागरच होऊन जाते. अंतःकरण ओतले जाते. साधकात संकटे पेलण्याचे सामर्थ्य निर्माण होते. तो अन्यायाचा प्रतिकार आनंदी वृत्तीने करीत राहतो. प्रतिकारशक्ती अंगात संचार करते. समाजाभिमुख दृष्टिकोन बनतो. असा साधक कामात राहतो किंवा नामात राहतो. त्याचे जीवनाशी निगडीत प्रश्न सहजसुलभतेने सुटतात. तो स्थितप्रज्ञ असतो. त्याच्या जीवनाला आपोआप उजाळा येतो. श्रीदासबोध प्रथम डोक्यावरून जातो. नंतर कानावरून जातो. पुन्हा कानात जातो. कानातून मनात जातो. मनातून डोळ्यात जातो. एकदा डोळ्यात बसला की, तो बोलण्यातून बाहेर पडतो. लिहिण्यातून प्रगट होतो. या सर्व कार्यामागे श्री समर्थांची साथ असते म्हणून हे घडत राहते.

लोकसंग्रह वाढविणे हा श्री समर्थांचा महत्त्वाचा संदेश होय. लोकसंग्रह मात्र संख्यात्मक नसून तो गुणात्मक असावा लागतो.नाहीतर काय आरतीला आठ आणि जेवायला साठ! परमार्थात एकनिष्ठपणाची खरी गरज असते. फक्त वर्तमान काळाचाच विचार येथे कामाचा नाही. जीवनाच्या परतीच्या प्रवासात तर हा ग्रंथ दीपस्तंभाचे काम करतो. त्यात रस निर्माण होतो व तो प्यावाच वाटतो. 'याच्या अभ्यासाने मनःशांती लाभली. अडचणीवर मात करता आली. जीवनाला कलाटणी मिळाली. याच्या पारायणाने मला जीवन जगण्याची उमेद निर्माण झाली. असा काही साधकांचा श्रीदासबोधाबद्दल अभिप्राय आहेत. या ग्रंथराजातील काही विचार जीवनसूत्रे

... उर्वरित पान १८ वर

क्रान्तिगाथा

क्रान्तिवीर वासुदेव बळवंत फडके

सौ. मंजिरी श. धूपकर, पुणे. मो. ९९२३०४५५५४

आपल्या गतवैभवाची जाणीव करून घेण्याचा सर्वोत्तम मार्ग म्हणजे इतिहासात डोकवून पाहणे. स्वतःवर अनेक प्रकारचे घाव झेलून, सोसून ज्यांनी काळाला, उत्तम पैलू पाडले आणि उत्कृष्ट तेज दिले ते अनेक हिरे तेथे आपल्याला सापडतात. यातीलच एक हिरा म्हणजे क्रान्तिकारक वासुदेव बळवंत फडके.

लौकिक अर्थाने वासुदेव बळवंत फडके यांचे शिक्षण कमी होते. फक्त फायनल म्हणजे ते सातवी पास होते. पण त्यांच्याकडे विलक्षण बुद्धिमत्ता, जिद्द, राष्ट्राभिमान यांची संपन्नता होती. त्या काळाच्या पद्धतीप्रमाणे त्यांचे लग्न तसे लहान वयातच झाले होते. प्रपंचाची जबाबदारी अंगावर पडल्यामुळे नोकरी करणे त्यांना क्रमप्राप्तच होते. पुण्याला मिलिटरी फायनान्समध्ये त्यांना नोकरी मिळाली. इमानेइतबारे, ते सरकारची नोकरी करीत होते. तरीही वासुदेव बळवंत फडके ह्यांच्यामध्ये क्रांतीचा स्फुल्लिंग होताच आणि विशेष म्हणजे तो चेतविण्याचे काम ब्रिटिश शासनानेच केले. 'फोडा आणि राज्य करा' ही राजनीती इंग्रजांना यश देऊन गेली. अगदी देशाला स्वातंत्र्य देतानाही त्यांनी याच राजनीतीने आपल्या देशाला कायमची जखम केली; ती देशाची फाळणी करून. वेदनेची ही ठुसठूस तर आहेत, शिवाय पाकिस्तान ही आपल्याला कायमची डोकेदुखी झालेली आहे. ब्रिटिशांनी येथे जुलमी राजवट केली. ह्याचा व्हायचा तोच परिणाम जनतेवर झाला. वासुदेव बळवंत फडके हे स्वातंत्र्य युध्दात येण्यासाठी ब्रिटिशांची कार्यपद्धतीच कारण झाली. वासुदेवरावांची आई अत्यवस्थ असतानाही त्यांना सरकारने रजा दिली नाही. त्यामुळे त्यांची व आईची शेवटची भेट होऊ शकली नाही. हे शल्य वासुदेवरावांना सारखे टोचत होते. नोकरी त्यांना नकोशी झाली होती. कौटुंबिक जबाबदारीमुळे नोकरी सोडताही येत नव्हती. अशा अस्वस्थ, द्विधा मनस्थितीत ते असताना त्यांचा संबंध 'सार्वजनिक सभे'शी आला. येथूनच प्रेरणा घेऊन, स्वदेशीचे संस्कार नव्या पिढीवर करण्याच्या हेतूने श्रीयुत वामनराव भावे व श्रीयुत लक्ष्मणराव इंदापूरकर ह्यांच्या सहकार्याने वासुदेवरावांनी 'पूना नेटिव्ह् इन्स्टिट्यूटशन' ही शाळा पुण्यात १८७४ साली सुरू केली. पुढे राष्ट्रीय शिक्षण योजनेची जी प्रगती झाली त्याची सुरुवात म्हणजे वासुदेवरावांची ही शाळा होय.

आपल्या विचारांचा प्रचार करण्यासाठी त्यांना समाजाशी थेट भेट हवी होती. ही भेट अर्थातच त्यांच्या स्वतःच्या व्याख्यानानेच होणार होती. म्हणून ते स्वतःच आपल्या व्याख्यानांचे आयोजन करीत. एवढेच नव्हे तर, पुण्याच्या चौकाचौकात उभे राहून, हाताने एक थाळी वाजवून, शनिवारवाड्यासमोर आपले व्याख्यान होणार आहे व ते ऐकण्यासाठी लोकांनी जमावे असे निमंत्रण ते लोकांना देत असत.

वासुदेवरावांच्या चरित्रात श्री समर्थ रामदास स्वामी आणि छत्रपती शिवाजी महाराज ह्यांच्या आचारविचारांचा खूप प्रभाव जाणवतो. स्वतः बारा वर्षे देशाटन करून श्री समर्थांनी जसे देशवासीयांचे अवलोकन केले तसेच महाराष्ट्राची भूमी पायी तुडवून वासुदेवरावांनीही केले आहे. आपल्या देशबांधवांची दुःखे, त्यांच्यावर ब्रिटिश सरकारकडून होणारे अन्याय, ह्यांमुळे वासुदेवराव खूप व्यथित होत असत. यावर उघडपणे प्रतिकार करणे त्यांना शक्य नव्हते, कारण ते ब्रिटिशांच्याच नोकरीमध्ये असल्यामुळे त्यांच्यावर तेही निर्बंध होतेच. व्यवहार आणि

देशनिष्ठा ह्यांच्या कात्रीत सापडलेल्या वासुदेवरावांनी एक उपाय शोधून काढला. त्यांनी नोकरीमध्ये काही काळ रजा घेतली. स्वतः गोसाव्याचा वेष परिधान केला. दाढी वाढविली आणि मग दुष्काळी भाग फिरून त्यांनी एकूण पाहणी केली.

आपल्या देशाला पारतंत्र्याच्या साखळदंडातून मुक्त करायचे असेल तर शक्ती, युक्ती व भक्ती या तिन्हींचे महत्त्व आहे असे वासुदेवरावांना वाटत होते. संघर्षासाठी शरीर धष्टपुष्ट असणे आवश्यक आहे.

धकाधकीचा मामला । कैसा घडे अशक्ताला ।
नानाबुद्धी शक्ताला । म्हणोनी सिकवाव्या ।।

१९-१०-२२ दासबोध

हा श्रीसमर्थांचा विचार त्यांना अंतर्यामीच मान्य होता. म्हणून तालमीत जाऊन जोर बैठका काढणे, शस्त्रविद्या शिकणे ह्या उपक्रमांना त्यांनी सुरुवात केली.

वासुदेवरावांनी आपल्या आयुष्यात आणखी एक गोष्ट अशीच केली की ज्यामुळे श्री समर्थांची आठवण येते. श्री समर्थांचा जीवनहेतू जन्मसिद्धच होता. त्यामुळेच 'सावधान' ऐकताच सावध होऊन ते लहानपणीच लग्नमंडपातून पळून गेले. वासुदेवरावांच्या आयुष्यात परिस्थितीनुरूप त्यांच्या जीवनहेतूचे रूप ठरले. पण त्यापूर्वीच प्रपंचाची जबाबदारी त्यांच्या अंगावर पडलेली होती. स्वातंत्र्यसंग्रामाची धग आपल्या पत्नीला लागू नये आणि तिच्या जबाबदारीमुळे आपल्या कार्याचे व्यवधानही सुटू नये या दुहेरी हेतूने वासुदेवरावांनी आपल्या पत्नीला जुन्नरच्या एका नातेवाईकाकडे स्वतः नेऊन पोहोचविले. पत्नीचा निरोप घेताना, थोड्याच दिवसात आपला देश स्वतंत्र होईल व मग आपण भेटू असा आशावाद त्यांनी दिला. वासुदेवराव हे श्रद्धाळू वृत्तीचे होते. येथेही श्री समर्थ विचारांचा त्यांच्यावर असलेला प्रभाव जाणवतो.

सामर्थ्य आहे चळवळीचे । जो जो करील तयाचे ।
परंतु तेथे भगवंताचे । अधिष्ठान पाहिजे ।।

२०-४-२६ दासबोध

वासुदेवरावांनी आपल्या कार्यासाठी अनेक साधुसंतांचे आशीर्वाद घेतले होते; शिवाय त्यांच्या घराण्याचे दैवत दत्तात्रेय आहे. त्यांनी 'दत्तमाहात्म्य' हे सात हजार ओव्यांचे लिखाण धर्मस्थापनेच्या उद्देशाने केले आहे. श्रीसमर्थांच्या दासबोधातील ओवीसंख्याही सात हजार सातशे एकावन्न आहे.

वासुदेवरावांनी देशाच्या स्वातंत्र्यसंग्रामात रामोशांना हाताशी धरले होते. रामोशांशी संधान साधण्यापूर्वी त्यांनी तरुणांना एकत्र आणून त्यांची मदत घेण्याचा मनसुबा धरला होता. त्यासाठी त्यांनी अनेक तरुणांना एकत्र आणले. आपल्या कार्यामध्ये मदत करणारे कोण आहेत याचे ते अवलोकन करू लागले. ज्यांच्याबद्दल त्यांना विश्वास वाटे त्यांना ते बाल शिवाजीने रोहिडेश्वराच्या मंदिरात मावळ्यांना जशी स्वराज्य स्थापनेची शपथ दिली; त्या धर्तीवर पुण्याच्या खुन्या मुरलीधराच्या मंदिरात दहीपोह्यांचा द्रोण हातात धरवून, 'मी माझ्या देशाच्या स्वातंत्र्यास्तव वेळ पडेल तेव्हा, सर्वसंग परित्याग करून लढायला सिद्ध होईन' अशी शपथ देत. १८५७ च्या स्वातंत्र्य संग्रामात अपयश मिळण्याची जी काही कारणे होती त्यातील एक होते की या संग्रामात सुशिक्षितांचा सहभाग नव्हता. थोडा तसाच अनुभव वासुदेवराव बळवंतानाही हे तरुण गोळा करताना आला. सुशिक्षित समाजाचा प्रतिसाद अत्यल्पच असल्यामुळे वासुदेवरावांनी नंतर पुण्याच्या आजुबाजूचे गडकिल्ले फिरून सहकारी जमविणे सुरू केले. तेव्हाच त्यांना रामोशांचे सहकार्य मिळाले. रामोशांची जात इमानी आणि धाडसी असते. वासुदेवरावांची मनुष्यबळाची गरज तर काही प्रमाणात भागलेली होती.

स्वातंत्र्य युद्धासाठी मनुष्यबळाइतकीच वासुदेवरावांना पैशाची गरज होती. तो कोठून, कसा मिळविणार ? याही बाबतीत त्यांनी शिवबाचेच अनुकरण केले. शिवाजी महाराजांनी मोगलांचा कल्याणचा खजिना स्वराज्यासाठी लुटला होता; तसेच इंग्रजांचा पुण्यामधील खजिना लुटण्याची आखणी वासुदेवरावांनी केली होती. पण फितुरी झाल्यामुळे त्यांना खजिना लुटता आला नाही. वासुदेवरावांची सहकाऱ्यांना शिकवण, हीही

शिवाजीमहाराजांसारखीच होती. सावकार आणि व्यापारी ह्यांचा पैसा त्यांना पाहिजे होता. कोणालाही त्रास देण्याची त्यांना इच्छा नव्हती.

वासुदेवराव जेव्हा भूमिगत होते तेव्हाही त्यांचे कार्य मात्र चालूच होते. त्यामुळे विश्रामबागवाडा, बुधवारवाडा जाळला गेला; तेव्हा हेही वासुदेवरावांचेच काम आहे असे सरकारला वाटत होते. वासुदेवरावांचे जुने शेजारी कृष्णाजी रानडे व त्यांचा मुलगा केशव ह्यांनीही वासुदेवरावांना पाठिंबा म्हणून त्यांच्याच पद्धतीने काम करताना ते पकडले गेले व त्यांना शिक्षा झाली. त्यानंतर मावळ खोऱ्यातल्या चकमकीत रामोशांचे सरदार दौलतराव नाईक मारले गेले. या घटनांनी वासुदेवराव हताश झाले. म्हणून ते श्रीशैलमला गेले. शिवाजी महाराजही मनःस्थिती एकदा विमनस्क झाली असता श्रीशैलमलाच गेले होते. ह्याची साक्ष म्हणूनच की काय श्रीशैलमला शिवाजीमहाराजांच्या चरित्रावर आधारित संग्रहालय उभे आहे.

सरकारने वासुदेवरावांना पकडण्याची जबाबदारी मेजर डॅनियलवर टाकली होती. वासुदेवरावांना पकडणे हा मेजर डॅनियलने आपल्या प्रतिष्ठेचा मुद्दा केला होता. अक्षरशः हात धुवून तो त्यांच्या मागे लागला होता. सततच्या भटकंतीमुळे, हाल अपेष्टांमुळे खूप थकलेले वासुदेवराव देवरनावडगी गावाबाहेरील बुद्धविहारात झोपलेले असताना डॅनियलने त्यांना पकडले. त्यांचे पिस्तूल हस्तगत करून त्यांना निःशस्त्र केले. त्यांना पुण्यात आणले गेले.

शिवाजी महाराजांना इंग्रज व मुसलमान चोर, दरोडेखोर म्हणत असत. पण देशबांधवासाठी मात्र ते युगपुरुष होते. वासुदेवरावांनाही सरकारने लुटारू, दरोडेखोर, माथेफिरू असेच ठरविले होते. पण वासुदेवराव जेव्हा ब्रिटिशांच्या हातात सापडले आणि पोलिस बंदोबस्तात त्यांना पुण्यात आणले व या संबंधीची सरकारने कमालीची गुप्तता पाळूनही त्या दिवशी म्हणजे दिनांक २३ जुलैला पहाटे सव्वाचार वाजता वासुदेवरावांचे दर्शन होताच 'वासुदेव बळवंत की जय!' अशी बाहेर उभे असलेल्या अनेकांनी गर्जना केली.

वासुदेवरावांना तुरुंगात अनेक हालअपेष्टांना सामोरे जावे लागले. आपल्या जगण्याचा उद्देश संपला आहे. असे वाटून त्यांनी तुरुंगात आत्महत्येचाही प्रयत्न केला होता. त्यानंतर न्यायालयाने त्यांना जन्मठेपेची शिक्षा सुनावली. त्यांना एडनच्या तुरुंगात डांबण्यात आले. ९ जानेवारी १८८० ते १२ ऑक्टोबर १८८० एवढा काळ तेथे राहिल्यावर एकदा संधी साधून त्यांनी तेथून पलायन केले; पण दुर्दैव त्यांच्या आड आले. जेमतेम बारा तासांनी पुन्हा ते पकडले गेले. त्यांच्या बेड्या आणखी जाड झाल्या. त्यांना अगदी एकट्याला ठेवण्यात आले. अशा परिस्थितीत जवळ जवळ अडीच वर्षे त्यांनी काढली. देह तुरुंगात होता पण देहाच्या तुरुंगातून प्राणपक्षी उडाला. तो दिवस होता १७ फेब्रुवारी १८८३.

क्रान्तिकारक वासुदेव बळवंत फडके नावाच्या प्रत्यक्ष पराक्रमाला अभिवादन करताना वाटते की हा आदर्श सर्वांनीच घेतला पाहिजे. राष्ट्र हे सर्वात मोठे असते. जात, धर्म, पंथ राष्ट्रासाठी एक झाले पाहिजेत. तरच सामान्य स्थितीत त्यांचे अस्तित्वही अबाधित राहते.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

...पान १५ वरून

बनली आहेत. केल्याने होत आहे रे आधी केलेचि पाहिजे' 'यत्न तो देव जाणावा'. 'व्याप तितके वैभव' 'जगी सर्वसुखी असा कोण आहे ?' हा ग्रंथ जीवनाच्या अविभाज्य घटक बनत चालला आहे. निर्मळ अंतःकरणाने समर्थाला शरण जा. फळ न मागता आपोआप ते मिळाल्याशिवाय राहणार नाही. श्रीदासबोध अक्षरशः देवाची मूर्ती आहे. श्रीदासबोधाला परीस म्हटल्यास अतिशयोक्ती होणार नाही. असे वाटते. ही कल्पवृक्षाची सावली आहे. हा ग्रंथ म्हणजे मनाला जीवंत ठेवणारे रसायन होय. ही मायमाऊली शरणागताला अभय देते. श्री रामदासांनी सामाजिक बांधिलकी जपून संस्कृतीचीही जपणूक केली आहे. सामाजिक जाण माणसाला स्थिर बसू देत नाही. म्हणून ही वाङ्मय निर्मिती समर्थांनी केली.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

ग्रंथ परिचय

योगवासिष्ठ परिचयाची नान्दी

-श्री. वामन वा. कोल्हटकर, पुणे. दूरभाष- २५४३८६६३

॥ श्रोते पुसती कोण ग्रंथ
काय बोलिले जी येथ ॥

योगवासिष्ठ हा पंधरा वर्षाच्या रामरायांना भगवान् वसिष्ठ मुनींनी केलेला उपदेश आहे. एका महागुरुने एका त्या गुरुला साजेशा महाशिष्याला केलेला हा महाउपदेश ३२ हजार श्लोक इतका मोठा- म्हणजे हल्लीच्या भाषेत बोलायचे तर गिनीज वर्ल्ड रेकॉर्डमध्ये नोंदावा असाच आहे. असे म्हणायला हरकत नाही. पण गेली हजारो वर्षे हा थोर ग्रंथ हजारो लोकांना मार्गदर्शन करतो आहे आणि तो जगातल्या थोर विचारवंतांचे चित्त आकर्षून बसला आहे. ही बाब पाहता 'गिनीज' त्याच्या थोरपणापुढे तुच्छ वाटू लागते ! त्रेतायुगांत ही न भूतो न भविष्यति अशी घटना घडली. यात्रामिषे राम आपल्या भावांसह, विद्याभ्यासानंतर, जग बघून आला आणि साऱ्या प्रवासातील निरीक्षणांत त्याला जे जग दिसले ते त्याच्या स्वर्गतुल्य राजवाड्यांतल्या किंवा आश्रमातल्या विद्याभ्यासांत गढलेल्या जगाहून अगदीच भिन्न असल्याचे त्याने पाहिले. ज्या 'आयडिअल' जगाच्या कोशात तो वावरत होता त्याचे विदारण करणारे खरे जग आहे असे त्याच्या ध्यानात आले. ज्या गुलजार जगात तो स्वतःला कुरवाळून घेत होता तसे मोकळ्या आकाशाखाली वावरणारे जग नाही हे त्याला समजले. तिथे पैशांची धुंदी, तारुण्यमद, अहंकाराचे नंगे नाच, मनःसमाधानाचा पत्ता नसलेली लसलसती वखवख, स्त्री लालसा, बाल्य तारुण्य, वृद्धापकाळ यात त्या त्या वेळच्या शारीरिक, मानसिक व बौद्धिक दौर्बल्यामुळे भोगावी लागणारी दुःखे यांचे दर्शन त्याला झाले. या साऱ्याच्या प्रभावामुळे त्याची विमनस्कता इतकी वाढली की विश्वामित्र ऋषी जेव्हा यज्ञसंरक्षणासाठी दशरथाकडे रामाची मागणी करायला आले तेव्हा दशरथास त्यांना सांगावे लागले की त्याची मनःस्थिती गेले कित्येक महिने ठाकठीक नाही. त्यावेळी विश्वामित्रांनी रामास सभेत बोलाविले आणि नंतर साऱ्या सभेसमक्ष रामाने वसिष्ठ विश्वामित्रांपुढे स्वतःच्या मनःस्थितीचे सुस्पष्टपणे, मनमोकळ्या रीतीने अयंत व्यवस्थित पद्धतीने एखाद्या महाबुद्धिमंतालाच करिता येईल असे वर्णन केले. मग विश्वामित्रांनी त्याला थोडा उपदेश करून वसिष्ठांना विनंती केली की रामाला योग्य त्या मार्गाने उपदेश करण्याचे आपल्या इतके कसब कोणाचेच नाही. शिवाय आपण त्यांचे कुलपुरोहित आहात. तेव्हा आपणच रामाला उपदेश करावा. या त्यांच्या मतास शेकडो ऋषीमुनींनी दुजोरा दिला. मग वसिष्ठांनी अत्यंत भव्योदात्त विचारमंच डोळ्यासमोर ठेवून बोली भाषेतच रामाला उपदेशास प्रारंभ केला. ते या ग्रंथाचे दुसरे प्रकरण आहे. त्याचे नाव मुमुक्षु व्यवहार प्रकरण. रामाने आपले मन उघडे केले ते पहिले वैराग्य प्रकरण.

त्यानंतर वसिष्ठांनी तिसऱ्या प्रकरणात प्रत्यक्ष विषयाला हात घातला. ते उत्पत्ति प्रकरण- चवथे प्रकरण आहे त्याचे नांव स्थिती प्रकरण. पांचवे उपशम प्रकरण. सहावे निर्वाण प्रकरण पूर्वार्ध आणि सातवे निर्वाण उत्तरार्धाचे प्रकरण. असा हा भव्य ग्रंथ आहे. यास उणेपुरे ३२,००० श्लोक आहेत. पहिली दोन प्रकरणे त्या मानाने छोटी आहेत. निर्वाण प्रकरण म्हणजे शेवटचे प्रकरण ते मोठे असल्याने त्याचे दोन भाग आहेत. या ग्रंथाचे वैशिष्ट्य अनेक दृष्टिकोनातून महत्त्वाचे आहे. जीवब्रह्मैक्य बोध स्पष्ट व्हावा हा हेतु प्रमुख आहे हे खरे पण दुसराही प्रमुख हेतू या ग्रंथ निरूपणामागे आहे. तो म्हणजे विहित कर्माकडे कधी पाठ फिरवू नये तर ते कर्तव्य भावनेने करीत राहणे हे फार महत्त्वाचे आहे. हा बोध जसा गीतेत आहे तसाच पण कदाचित् गीतेपेक्षा जोरदारपणे या ग्रंथात सांगितला आहे. प्रल्हाद, बळी, भगीरथ, शिखिध्वज अशा थोर

थोर राजांनी बोधोत्तर उत्तम राज्ये केली. युद्धे केली. म्हणून जगद्व्यवहार उत्तम साधूनही जीवन्मुक्तीचा आनंद रामा तू लूट असे वसिष्ठांचे रामाला आवर्जून सांगणे. ते म्हणतात, 'अंतस्त्यागी बहि:संगी लोके विहर राघव।।' (रामा तू अंतःकरणांत जगापासून अलिप्त आणि व्यवहारात मात्र सजगपणे वावरणारा असा हो !

परमार्थ तर स्वाधीन करायचा तरीही प्रपंचाकडे दुर्लक्ष कसे होणार नाही याची कला आत्मसात करणे हे या ग्रंथाचे महत्त्वाचे सांगणे आहे. त्या कल्पनेवर योगवासिष्ठाचा जोर आहे. परमार्थ साधला जाईपर्यंत काही काळ जरी प्रपंचाकडे दुर्लक्ष झाले तरी एकदा परमार्थाची पकड घट्ट झाली की नंतर तुझ्यावरील जबाबदारीकडे पाठ फिरवू नकोस. अशी योग वासिष्ठाची शिकवण घेऊन रामाने आत्मज्ञानी राहूनही रावणवध करून आदर्श राज्य केले हे प्रसिद्धच आहे. हे जे योगवासिष्ठ, ते माझ्या वडिलांनी (राष्ट्रीय किर्तनकार कै. वासूदेव कोल्हटकर) आजकालच्या बोली मराठी भाषेतील अभंग वृत्तांत निर्माण केले आहे. या संपूर्ण ग्रंथातील एकही सर्ग न गाळता हे मराठी अभंगीकरण आहे. अभंग योगवासिष्ठ हा रोजच्या बोली मराठीतील ग्रंथ आहे. आपण येत्या **चैत्र महिन्यातील 'रघुवीर समर्थ'च्या अंकापासून या 'अभंग योगवासिष्ठातील काही निवडक अभंगांद्वारे या ग्रंथाचा परिचय करून घेण्याची योजना आखली आहे.** या 'अभंग योगवासिष्ठांतील' एकूण अभंग संख्या २९०१ इतकी असून प्रत्येक अभंग सरसकटपणे ६ ते ८ ओळींचा असेल. त्यातील काही अभंग आपणास वानगीदाखलच घेता येतील. पण आपण असा प्रयत्न करू की त्यातून या ग्रंथांचा बऱ्यापैकी परिचय करून घेता येईल. एखाद्या संगीतज्ञास हे अभंग सुंदर चालींनी गाताही येतील असे हे गेय अभंग आहेत. त्यामुळे जितका अभ्यास खोल करावा तितका करण्यास त्यांची मदत होते. पुनः पुन्हा गाऊन विषय पक्का होऊ शकतो.

वाचकास या विषयासंबंधी कोणतीही शंका आली तर ती विचारू शकाल. या अभंग योगवासिष्ठास ७०० पाने आहेत. त्याची छापील किंमत ६००/ रु. आहे. पण 'रघुवीर समर्थ' च्या वाचकास सवलतीच्या दरात ३००/-रु. मध्ये हा ग्रंथ दिला जाईल. त्यासाठी खालील संपर्क साधावा.

श्री. वामन वा. कोल्हटकर
गणितमंदिर ३९/५ एरंडवणे
प्रभात रस्ता ८ वी गल्ली पुणे-४
e-mail- wavako@gmail. com.

मासिक 'रघुवीर समर्थ' वर्गणीचे दर

रु. १५०	एक वर्षासाठी
रु. ५००	चार वर्षांसाठी
रु. १०००	आठ वर्षांसाठी

श्रीरामकृष्ण परमहंस यांच्या जयंतीनिमित्त विशेष लेख...

श्रीरामकृष्ण परमहंस

सौ. वृषाली जयंत कुलकर्णी, चिंचवड, पुणे. मो. ९८८११०४९४६

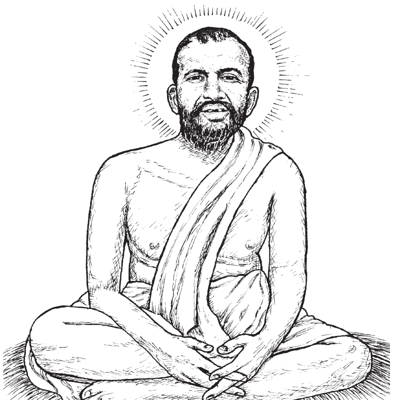

कलकत्त्यापासून काही कि.मी.वर असलेले कामारपुकूर हे अगदी छोटेसे खेडेगांव. या गावात राहणाऱ्या चंद्रमणीदेवी आणि क्षुदिराम चट्टोपाध्याय या सत्वशील परंतु गरीब मातापित्यांच्या पोटी जन्माला आलेला मुलगा गदाधर किंवा गदाई जन्मजातच अलौकिक होता. हे अलौकिक बाळ १७ फेब्रुवारी १८३६ शुभदिनी जन्माला आले. तो काळमात्र अंधःकारमय होता. पाश्चिमात्य भोगवाद, जडवाद यामुळे मानसिक दृष्ट्या गुलाम झालेले भारतीय स्त्री-पुरुष. श्रद्धा, विश्वास, त्याग यापासून डळमळीत होत होते. भारतीय तत्त्वज्ञान आणि धर्माचा विकृत अर्थ घेऊन मानवी जीवनमूल्ये अधोगतीला लागली होती. स्वतःच्या अस्मितेची ओळख विझत चाललेल्या भारतीय समाजाला 'रामकृष्ण परमहंसाच्या रूपात सामर्थ्यशाली, दैवी अनुभूतीसंपन्न नेतृत्व लाभले. गदाधराची शाळेची ओळख जेमतेमच ! पण निसर्गाशी एकतान होणारा हा मुलगा निळ्याभोर आकाशाखाली रमत असे. विधात्याच्या बहुविध विराट सृष्टीकडे भावतल्लीन होऊन बघत असे. निर्मम, भावाकुल सहज अवस्था जी त्यांच्या देहावसानापर्यंत तशीच होती या बिनभिंतीच्या शाळेत गदाधर आत्मविकासाचे शास्त्र शिकत होता. आपल्या मोठ्या भावाला स्वच्छपणे सांगू शकला. 'व्यवहारी जगातली पोटभरू विद्या मला नको आहे' त्याचा अव्याहत 'स्व'चा शोध सुरू होता. या दृश्य जगापलीकडे काहीतरी चिरंतन आहे. त्या 'चिन्मया'चा ध्यास त्याला लागला होता. अमर्याद आभाळात स्वच्छंद उडणारे मनोहर पक्षी, हिरवीगार कुरणे, पाण्यात उठणाऱ्या निळ्याशार लाटा ते बघणारे डोळे त्या आनंदातून उमलणारे मन या कड्या एकमेकात जोडून गगनापासून वसुंधरे पर्यंत ही साखळी कोण बरे तयार करतो ? कसा असेल तो ? कुठे गवसेल तो? कोण इतक्या प्रेमाने तिचा प्रतिपाळ करतो. सृष्टीतल्या मुंगीपासून सूर्यमालेपर्यंत सर्वांना आपल्या अंगाखांद्यावर वाढवणारी जोपासणारी ही शक्ती आईशिवाय कोण असेल.तिच्याखेरीज एवढ्या स्नेहाने कोण संवर्धन करेल. प्रत्येक रूपाला मायेने जोजवणारी माझी जगज्जननी आई कशी असशील तू ? केव्हा मला दर्शन देशील ? कधी या पिलाची हाक ऐकशील ? त्या ब्रह्मरूप आदीमायेच्या शोधाची व्याकुळता इतकी वाढली की दिवसाचे क्षण-क्षण आक्रंदन करण्यात जाऊ लागले. मातेच्या मंदिरासमोर मातीत तोंड घासून ते रक्ताळून जाई. तहान नाही भूक नाही. 'आजचाही दिवस तुझ्या दर्शनाविना गेला' म्हणत क्रंदन सुरूच राही. एक दिवस अनावर भावावस्था झाली. त्यात आईच्या हातातील खड्ग स्वतःच्या गळ्यावर फिरवणार तोच गाभारा तेजाने भरून गेला. मृण्मयी ती चिन्मयी झाली. गदाईने फोडलेल्या टाहोने अस्वस्थ विश्वजननीने त्यांना दर्शन देऊन शांत केले. आता कालीमातेच्या दर्शनाने गदाई सजगपणे जगाकडे पाहू लागला. भक्तीच्या मार्गाने भेटलेली आद्यशक्ती आता अन्य मार्गानेही भेटू शकेल यासाठी भैरवी ब्राह्मणीकडून तंत्रमार्ग चोखाळून पुन्हा तोच साक्षात्कार मिळवला. तोतापुरी कडून तीन दिवसात अद्वैत साधना करून तोच अनुभव मिळाला. मौलवी साधुला गुरू करून रामकृष्णांनी इस्लामी धर्म साधना केली आणि

ईश्वरी अस्तित्वाची अनुभूती घेतली. ख्रिस्ती धर्माप्रमाणे साधना ख्रिस्ताचे दर्शन, स्त्री भावात राहून मधुरा भक्तीचा अनुभव, हनुमान भावात दास्यभक्ती, यातून तोच साक्षात्कार प्राप्त केला. असे अनेक धर्म, पंथ, संप्रदाय, उपासना यांची प्रत्यक्ष साधना करून त्या त्या भावात राहून एकाच ईश्वरी सत्याची अनुभूती त्यांनी घेतली आणि त्या अनुभूतींच्या भक्कम पायावर उभे राहून एक महान संदेश दिला. 'ईश्वर एक आहे, त्याच्यापर्यंत जाण्याचे मार्ग भिन्न आहेत. तो धर्म, पंथ, ग्रंथ, मंदिर, मूर्ती यात नसून तो अनुभूतीमध्ये आहे.''

ही अनुभूती तेव्हाच येईल जेव्हा आपल्या जाणिवांच्या कक्षा व्यापक, शुद्ध करू जितकी मते तितके मार्ग' हा सर्वसमावेशक संदेशाने त्यांनी अगदी निरागस बालकाप्रमाणे सर्व धर्मीय, पंथीय, लोकांना आपल्या भावमधुर प्रेमाने बांधून टाकले. अंतिम सत्याच्या साक्षात्काराने भरलेला अंतरात्म्याचा कुंभ समर्थ व्यक्तीच्या हाती सोपवण्यासाठी रामकृष्णांची साद दशदिशांना हाकारू लागली. 'या रे यारे। तुम्ही कुठे लपलेले आहात ? मी तुमची किती वाट पाहात आहे. या आर्त हाकेतून जगदंबेने त्यांच्यापुढे अनेक ईश्वरकोटी, देवदत्त त्यागी शिष्यांचे दान टाकले. बारा वर्षे कठोर, अव्याहत साधनेने त्यांचे मन भगवंताशी अनुक्षण एकरूप होते. 'मी पणाचा लोप होऊन ते त्या 'विराट'शी तन्मयता अनुभवत होते. जगाच्या पसाऱ्यात वावरताना जगदंबेच्या इच्छेचा आश्रय घेवून जीवाला पारमार्थिक वाटचालीचे मार्गदर्शन करीत होते. जगदंबेने त्यांना 'तू भावमुखी राहा' असा आदेश दिला म्हणजे काय तर 'मी लोप पावला तरी सतत निर्गुण भावात स्थित होऊ नको तर ज्यापासून अनंत भावाची उत्पत्ती होत असते त्या विराट विश्वमनाशी एकरूप होऊन त्याची इच्छा ती माझी इच्छा, त्याचे कार्य ते माझे या भावनेतून जगत्कल्याण कर ! म्हणून ठाकूरांच्या ठायी तो विश्वव्यापी मी मीच आहे हा सोहं बोध सदासर्वकाळ व्यापून असे साधकाच्या मनोवृत्तीनुसार अध्यात्मिक बदल घडवीत साधकाचे कल्याण साधणे त्यांना सहज उमगे म्हणून स्वामीजी एकदा म्हणाले होते,'मनाबाहेरच्या (भौतिक) शक्तींना काही उपायाने वश करून अद्भूत चमत्कार दाखविणे ही काही फार मोठी गोष्ट नाही पण हा जो पागल ब्राह्मण (श्रीरामकृष्ण) लोकांची मने चिखलाच्या पेंड्याप्रमाणे हाताळून ती तोडून मोडून घडवीत, नुसत्या स्पर्शाने त्यांना नवीन घाट देऊन नवीन भाव भरीत ह्यापेक्षा आणखी विस्मयकारक चमत्कार मला कोणताही दिसत नाही. हे रूपांतरण ठाकूर आपल्या अहेतूक निर्मम प्रेमाने करीत. स्वामीजीसारखा उच्चशिक्षित, तर्कवादी युवक ठाकुरांची नाना परीक्षा करीत सर्वस्व समर्पित करता झाला. त्या एकही अक्षर न शिकलेल्या पुजाऱ्याकडून वेदांताचे अनुशिलन करीत राहिला. ह्या पेक्षा ईश्वरी चमत्कार वेगळा कुठला असेल. ठाकुरांना परमहंस त्यांचे गुरू तोतापुरी आणि भैरवी ब्राह्मणी म्हणत असे. परमहंस म्हणजे ज्याने ब्रह्मतत्त्व पूर्ण जाणले तो. त्याला आता जाणण्यासारखे काही राहिले नाही तो परमहंस. तो द्वंद्वातीत असतो. समदर्शी सर्वात्मा असतो. खरोखरीच रामकृष्णांच्या दृष्टीने भेद कुठेच नव्हता. बालपणी धनी लोहारणीकडून त्यांनी बटू भिक्षा घेऊन समदर्शित्वाची पहिली ओळख दिली. तरूणपणी दलितांच्या वस्तीत जाऊन त्यांचे शौचकूप साफ केले. आपले पहिले शिष्यत्व एका स्त्रीला स्वतःच्या पत्नीला दिले. त्यांची पहिली गुरुही स्त्री होती. म्हणजे जातीभेद, लिंगभेद, धर्मभेद नाही हे त्यांनी अनुभवून सिद्ध केले. या अनुभवसंपन्नतेसाठीच ते म्हणाले होते. 'मी अशी विद्या शिकू इच्छितो की जिच्याने ज्ञानाचा उदय होऊन माणूस खरोखर कृतार्थ होतो. म्हणून शिकागोच्या धर्मपरिषदेत स्वामीजींनी शिवमहिम्नातील जो श्लोक उद्धृत केला तो त्यांच्या गुरूदेवांचेच जीवन साररूपाने सांगणारा होता.

रुचीनां वैचित्र्यात् ऋजुकुटिलनाना पथजुषाम्।
नृणामेकोगम्यस्त्वमसि पयसामर्णव इव।

उणापुऱ्या पन्नास वर्षाच्या आयुष्यात इतकी प्रचंड उलथापालथ अत्यंत स्थिरत्वाने करणे हे ईश्वरी शक्तीचे दृश्य स्वरूप आहे. ठाकूर सांगत, 'ईश्वरप्राप्ती हे

मनुष्यजीवनाचे ध्येय आहे. संसारात रहा पण निर्लिप्तपणे राहा. हृदयाच्या गाभाऱ्यात ज्ञानदीप लावून ब्रह्ममयीचे रूप बघायला सांगतात. साधुसंग आणि ईश्वराविषयी श्रद्धेने चित्तशुद्धी होत गेली की सर्वत्र भगवंताचा प्रकाश दिसू लागतो. व्याकुळपणे आर्तपणे ईश्वराला आळवीत राहा. ठाकूर म्हणत,'सतीची पती बद्दलची ओढ, आईची बालकाविषयीची ओढ एकत्रित केल्यावर जी ओढ उत्पन्न होईल ती ईश्वराकडे लावल्यास त्याची प्राप्ती होईल.

श्री रामकृष्णांनी आपले मन आपली बुद्धी ज्ञानलाभानंतरही पूर्णतया आईच्या चरणी समर्पित केली होती. निर्गुण आणि सगुण ही एकाच ब्रह्माच्या अभिव्यक्ती होत. ते म्हणत, 'मातेच्या रहस्याचे चिंतन करता करता मी थक्कच होऊन गेलो. तिच्या नुसत्या नावानेच यम पराजीत होतो. तिच्या पायाखाली महाकाल पडलेला आहे. ती कृष्णवर्ण का बरे असावी ? काळी रूपे अनेक आहे. पण हिचे काळे रूप विलक्षणच आहे. तिला हृदयात धारण केल्यास हृदय प्रकाशित होऊन जाते.

अनंत भावमय श्रीरामकृष्णांचा क्षुद्र अहं(मी पणा) लोप पावून ते ब्रह्मांडेश्वरी जगन्मातेशी एक झाले. म्हणून त्यांच्या विराट मनात उदित होणाऱ्या सर्व कल्पना अवघ्या विश्वात व जगातील सर्व धर्मांना समन्वित करतात.सर्वज्ञ, सर्वशक्तीमान, सत्‌चित् आनंदस्वरूप ईश्वरालाच ठाकूर जगन्माता कालीमाता म्हणतात, त्यांच्या उदार, शुद्ध मनात धर्माविषयीचा दृष्टीकोन अयंत उदार होता. म्हणून ते म्हणतात, 'माझाच धर्म काय तो बरोबर, बाकी साऱ्यांचा चूक हे म्हणणे अत्यंत वाईट होय. ईश्वर एक सोडून दोन नव्हे ना ? भिन्न भिन्न लोक त्याला विभिन्न नावानी आळवतात. कुणी गॉड, कुणी अल्ला, कुणी कृष्ण, कुणी ब्रह्म म्हणत. जसे कुणी तळ्यातील पाण्याला 'जल' म्हणतात, कुणी वॉटर' म्हणतात. तर कुणी 'पानी' वस्तु एकच ! एकेक धर्म म्हणजे एकेक मार्ग. ईश्वराकडे जाण्याचा रस्ता. नद्या जशा निरनिराळ्या दिशेने येऊन समुद्राला मिळून एकत्रित होता तसे 'वेदात, पुराणात, तंत्रात सर्व प्रतिपाद्य एकच तोच एक सच्चिदानंद ।''

'खोली वेगवेगळ्या असल्या तरी आतली जिन्नस एकच असते. असे वारंवार सांगणारा हा साधा, अशिक्षित, सामान्य पुजारी समदर्शी तत्त्वज्ञानाचा अभिनव संदेश देणारा मानवी धर्माचा फार मोठा भाष्यकार होता. मानवी मूल्यांवर आधारित असा धर्माचा अर्थ सांगणारा महामानव होता. आपला हा चिरंतन कल्याणकारी भाव सर्वत्र स्थापून त्याने जगाच्या अभ्युदयाची दिशा दाखवली. म्हणून तर ते सर्वांवर सारखे प्रेम करू शकले.

'त्याचे प्रेम म्हणजेच त्यांना उमजलेले ब्रह्मतत्त्व!'

आजच्या आध्यात्मिक कोलाहलात हा भाव जर प्रत्येक साधकाने, प्रत्येक धर्माने, प्रत्येक संप्रदायाने समजून घेतला तर शुद्ध निखळ आध्यात्मिक जाणीव विकसित होऊन आम्ही माणूस म्हणवून घ्यायला प्राप्त करू हे प्रभो तुमच्या त्या निःस्वार्थ, निरपेक्ष प्रेमाची जाण आमच्या हृदयात व्यापक होवो. सारे विश्व त्या अथांग करूणेने प्रेमाने भारून जावो ही आशा मनात ठेवून आम्ही प्रामाणिकपणे पांथस्थ होण्याचा प्रयत्न करतो. आज १७५ वर्षानंतरही ठाकुरांची वाणी, विचार, कृती जीवनाला खराखुरा मार्ग दाखवतेय शांतीचा, विश्वासाचा, प्रेमाचा, विश्वात्मक मैत्रीचा !

रामकृष्ण परमहंसाच्या चरणी कोटी प्रणाम !

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

सु जन वाक्य

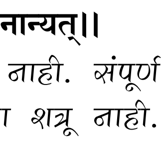

दानेन तुल्यो सुहृदस्ति नान्यः।
लोभाच्च नान्योस्ति रिपुः पृथिव्याम्।
विभूषणं शीलसमं न चान्यत्।
सन्तोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत्।।

▶ *दानासारखा दुसरा मित्र नाही. संपूर्ण पृथ्वीवर लोभासारखा दुसरा शत्रू नाही. चारित्र्यासारखा दुसरा दागिना नाही. समाधानासारखे दुसरे धन नाही.*

संत तुकाराम महाराजांचे साखळीचे १२ अभंग

तुका म्हणे (अभंग ३ रा)

सौ. माधुरी दि. जोशी, बुलढाणा, मो. ९८२२१९०९६३

उद्धरिले कूळ आपण तरला।
तोचि एक झाला त्रैलोक्यात।।१।।
त्रैलोक्यात झाले द्वैतचि निमाले।
ऐसे साधियेले साधन बरवे।।२।।
बरवे साधन सुख शांति मना।
क्रोध नाही जाणा तिळभरी।।३।।
तिळभरी नाही चित्तासी तो मळ।
तुका म्हणे जळ गंगेचे ते।।४

सद्गुरूंना अनन्यतेने शरण गेलेला साधक, आडमार्गी पाय न ठेवता, सदाचरणाने वागून गुरूंनी सांगितल्याप्रमाणे साधना करून गुरुकृपेने आत्मज्ञान प्राप्त करतो व हळूच सिद्धावस्थेवर आरूढ होतो. असे मागील अभंगात सांगितले.आता तुकाराम महाराज म्हणतात,

उद्धरिले कूळ आपण तरला।
तोचि एक झाला त्रैलोक्यात।।१।।

अशी सिद्धावस्था प्राप्त झालेला स्वतः तर तरतोच व कुळाचाही उद्धार करतो. त्याच्या भगवत् भक्तीमुळे आपोआपच त्याच्या कुळाचाही उद्धार होतो. म्हणजे त्याची पुण्याई त्याच्या कुळाचा उद्धार करण्यास सहाय्यभूत ठरते. ज्याप्रमाणे व्यवहारात गडगंज श्रीमंती प्राप्त केलेल्या माणसाची संपत्ती त्याच्या मुलाबाळांना, नातवांना आपोआपच मिळते. तद्वतच आत्मज्ञानी भगवत् भक्ताची पुण्याई त्याच्या पूर्वजांचा उद्धार करण्यास उपयोगी ठरते. कुळातील ७ पिढ्यांचा उद्धार होतो असे शास्त्रात वर्णन आहे. अर्थात असा भगवत् भक्त अनेकांना भक्तिमार्गाला लावतो व त्रैलोक्यात त्याची कीर्ती पसरते. किंबहुना प्रारब्धानुसार देह ठेवल्यानंतर सुद्धा त्याच्या नावामुळे अनेक लोक भक्तिमार्गी होतात. देहपातानंतर सुद्धा त्याची शक्ती काम करते. अशाप्रकारे त्रैलोक्यात त्याचा नावलौकिक होतो व नांव अजरामर होते. अशा सिद्धाचे द्वैत पूर्णपणे मावळते व त्यास संपूर्ण सृष्टी ब्रह्ममय दिसू लागते. पुढील चरणात महाराज म्हणतात,

त्रैलोक्यात झाले द्वैतचि निमाले।
ऐसे साधियेले साधन बरवे।।२।।

त्याची दृष्टी स्वच्छ, शुद्ध, सूक्ष्म झाल्याने द्वैताला भेदून अद्वैतावर स्थिरावते. आणि त्यामुळे ''जे जे दृष्टी दिसे ते ते हरिरूप'' अशी एकनाथ महाराजांनी सांगितल्याप्रमाणे त्याची अवस्था होते. त्रैलोक्यात भरून राहिलेला परमात्मा पाहण्याची किमया त्याला सहजगत्या अवगत होते.

या उपाधीमाजी गुप्त। चैतन्य असे सर्वगत।
ते तत्त्वज्ञ संत। स्विकारीती।। असे ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात. उपाधीला बाजूला सारून, आतले चैतन्य तत्त्व स्विकारणे ही अभेद दृष्टी प्राप्त होण्यासाठी आधी स्वतःमध्ये असलेले आत्मतत्त्व ओळखावे लागते. अर्थात् त्याचा अनुभव यावा लागतो. तो अनुभव दृढ, अपरोक्ष व अपरिवर्तनीय झाला म्हणजेच त्या अनुभवाला सहजता आली की आपोआपच सर्वदूर चैतन्याचा विलास जाणवू लागतो आणि म्हणूनच

भरला घनदाट हरी दिसे- ज्ञानदेव
अवघे त्रिभुवन संचले गा विठ्ठला- तुकाराम महाराज
रिता ठाव या राघवेविण नाही- समर्थ रामदास

असे सहज उद्गार संत मुखातून बाहेर पडतात. उपाधीचा बाध करून चैतन्याला पाहणे ही कला स्थिर झालेली असल्याने त्रैलोक्यात त्याच्या दृष्टीने द्वैत शिल्लकच राहत नाही.

विष्णुमय जग वैष्णवांचा धर्म। भेदाभेद भ्रम अमंगळ।।

भेद पाहणारी दृष्टी गळून पडल्याने सर्वदूर 'वस्तूप्रभा' फांकली आहे हा सहज भाव अशा ज्ञानी व्यक्तीच्या अंतरी असतो. असा महापुरुष फार दुर्लभ असल्याचे भगवत् गीता सांगते. त्रैलोक्यात अशी माणसे फार विरळ असतात.

''वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः''

सर्वत्र परमात्मा पाहणे हे अतिशय उत्कृष्ट साधन त्याला सहजच अवगत होते. साधकाला ते जाणीवपूर्वक, अभ्यासपूर्वक कमवावे लागते. ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात, तुला सर्व प्राणिमात्रांमध्ये दडलेला आत्मा दिसत नसेल तर आधी तू तो आहे असे समजून वागायला शिक. तसे मानायला शिक.

जे जे भेटे भूत। ते ते मानिजे भगवंत।
ऐसा भक्तियोग निश्चित। जाण माझा।। (ज्ञानेश्वरी)
पृथ्वीमध्ये जितुकी शरीरे। तितुकी भगवंताची घरे।
(दासबोध)

हे जाणण्यासाठी संत सुंदर दृष्टांत देतात. ज्याप्रमाणे सोन्याचे अलंकार वेगवेगळे असले तरी त्यातील सोने नावाचे तत्त्व एकच असते. जसे पाटली, बांगडी, अंगठी, गोफ, साखळी, कुड्या वगैरे अलंकार नाम व रुपांनी वेगवेगळी असतात पण सोने तत्त्व सर्वात सारखेच असते. लाकडी खेळण्यातील हत्ती, घोडा, कुत्रा, मंजर, बैल वगैरे प्राणी वेगळे वाटत असले तरी त्यातील लाकूड नावाचे तत्त्व एकच असते. तद्वतच् सर्व प्राणीमात्रांमध्ये आत्मचैतन्य हे एकच आहे. म्हणून नाव, रूप, गुण इ.चा बाध करून नजर चैतन्यावर स्थिर करणे ही उत्कृष्ट साधना आहे. ही संतांना सहज साध्य झालेली असते. म्हणून द्वैत मावळून ते अद्वैतावर आरूढ होतात. त्याचा परिणाम म्हणून त्यांच्या अंतरी सुख-शांति कायम वसतीला आलेले असतात. लाभ-हानि, यश-अपयश, अनुकूल-प्रतिकूल,राग-द्वेष, सुख-दुःख इ. द्वंद्वांमध्ये देखील ते शांत व स्थिर असतात. सुखाने हर्ष व दुःखाने शोक इ. भावनेत ते अडकत नाहीत. ''सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ'' असे गीता सांगते. ह्याचा नित्य प्रत्यय त्यांना येत असतो. आणि म्हणून कुठल्याही परिस्थितीत ते शांत असतात. म्हणून महाराज तिसऱ्या चरणात म्हणतात,

बरवे साधन सुख शांति मना।
क्रोध नाही जाणा तिळभरी।। ३।।

अनंतं निष्कलं शातं असे ब्रह्माचे वर्णन शास्त्रात आढळते. ब्रह्मज्ञानी संत अखंड शांत व सुख समाधानी असतात. जणू काही शांतीने त्यांना वरलेले असते. ''शांतिची पैशांती। निवृत्ति दातारू'' असे ज्ञानेश्वर महाराज आपल्या गुरूंचे वर्णन करतात. कुठल्याही परिस्थितीत त्यांच्या चित्ताची शांती ढळत नाही. संत एकनाथ महाराजांच्या चरित्रातील प्रसंगाचे याठिकाणी स्मरण होते. अनेक वेळा अंगावर थुंकूनही एकनाथांची शांती भंग पावत नाही. उलट तेवढ्यावेळा मला गंगेचे स्नान तुझ्यामुळे घडले असे उद्‌गार त्यांचे तोंडून बाहेर पडले. आणि म्हणून शांतिब्रह्म ही बिरूदावली त्यांना प्राप्त झाली. अर्थात् अत्यंत कठीण परिस्थितीतही त्यांची शांती अढळ राहते. साधकाला जाणीवपूर्वक शांती कमवावी लागते. तर सिद्धाचा तो सहज स्वभाव होऊन जातो. आणि म्हणूनच क्रोधादी विकार तिळभरही त्यांचेजवळ आढळत नाही. ज्याला अजिबात क्रोध येत नाही त्याला संत म्हणण्यास हरकत नाही. शांती हे संताचे एक लक्षण होय. संत एकनाथ महाराज एका अभंगात साधुची लक्षणे सांगतात, तो अभंग असा-

साधू म्हणावे तयासी। दया क्षमा ज्याच्या दासी।।१।।
जयापाशी नित्य शांति। संत जाणा आत्मस्थिती।।२।।
ज्याचे गेले काम क्रोध। तोचि साधु जगी सिद्ध।।३।।
सर्वांभुती दया। साधु म्हणावे ऐसिया।।४।।
जग ब्रह्मरूप जाण।हेचि साधुचे लक्षण।।५।।
सर्वांभूती सम दृष्टी। तोचि साधु इये सृष्टी।।६।।
एका जनार्दनी संत। नित्य साधी आत्महित।।७।।

अशा प्रकारच्या लक्षणांनी युक्त असणारा साधू म्हणून ओळखावा. वरील तुकाराम महाराजांच्या अभंगातही ह्यातील काही लक्षणे निदर्शनास येतात.

... उर्वरित पान २७ वर

दृष्टांत

श्री. अमृतबुवा रामदासी,
सज्जनगड

पतित पावनाचे दास। तेही पावन करिती जगास।
ऐसी हे प्रचित मनास। बहुतांच्या आली ।। -श्रीमत् दासबोध १२-३-३३

समर्थ चरित्रातील एक प्रसंग आहे. एकदा समर्थ आणि समर्थ पंचायतनातील केशवस्वामी यांची स्वारी मिरजेस असताना रात्रौ जयरामस्वामींचे कीर्तन झाले. कीर्तन खूपच सुंदर झाले. तिथे त्या भागामध्ये गस्त घालण्यासाठी आलेला दिलेलखान नावाचा ठाणेदार कीर्तनाचे बोल ऐकून तिथे थबकला. कीर्तनाचे बोल असे त्याच्या कानावर पडले की साधू ज्या मार्गाने जातात त्या मार्गाने गेल्यास तात्काळ भगवंताचे दर्शन होते. ते ऐकून दिलेलखान तेवढेच लक्षात ठेवून तो आपल्या किल्ल्यात निघून गेला.

प्रातःकाली समर्थ स्नानास निघून गेले व जयराम स्वामींची बाहेर पडण्याची तयारी झाली. इतक्यात दिलेलखानाकडून मनुष्य आला व त्याने विनंती केली की खानसाहेबांनी आपल्यासाठी पालखी पाठविली आहे. तरी कृपा करून किल्ल्यापर्यंत येऊन खानसाहेबांना दर्शन देऊन जावे. खान हा बोलून चालून मुसलमान असताना त्याच्याकडून एवढ्या अगत्याने स्वामींना बोलावणे आलेले पाहून सर्वांनाच मोठे आश्चर्य वाटले. तथापि स्वामींचे मन जाण्यास धजेना. तरी शिष्यांचा बहुत आग्रह पडला की अशी संधी पुन्हा येणार नाही. खानासारख्या यवनाने जर एवढ्या इतमामाने बोलाविले आहे तर नाही म्हणून त्याचा अपमान करणे बरोबर दिसत नाही. याकरिता आपण जावे हेच बरे. स्वामींनीही बरे जाणेच उत्तम आहे असे म्हणून ते आपल्या पालखीत किल्ल्यात गेले. स्वामी येत आहेत हे ऐकून दिलेलखानही बहुत आदराने सामोरा येऊन त्यांना किल्ल्यात घेऊन गेला. तेथे एक सिंहासन मांडले होते. त्यावर बसवून आपण मोठ्या नम्रतेने हात जोडून उभा राहिला. ही त्याची कृती पाहून स्वामींना व इतर मंडळींना मोठे नवल वाटले. नंतर खानाने आपल्या यवनी भाषेत विनंती केली. साधू ज्या मार्गाने जातात त्या मार्गाने गेल्यास तात्काळ रामाचे दर्शन होते. तर मीही आपल्या मार्गानेच एवढा वेळ चालत आलो व पुढेही येण्यास तयार आहे. तरी काल रात्री आपण कीर्तनात सांगितल्याप्रमाणे राम दाखवावा. हे त्याचे भाषण ऐकून स्वामीही आपल्या ठिकाणी स्तब्ध झाले. खानाने खूण करताच एका माणसाने सरपोस घातलेले एक सुंदर तबक स्वामींच्या पुढे ठेवले. सर्वांच्या मनात काही नजराणा असावा असे आले. परंतु उघडून पाहतात तो त्यात गोमांस ठेवलेले. त्याच्याकडे बोट दाखवून खान म्हणाला स्वामी आपण मला राम दाखवावा. नाहीतर मी आपणास आताच्या आता मुसलमान करीन. ही ताकीद ऐकताच स्वामी तर अगदी भांबावून गेले व आता पुढे काय उपाय करावा हे सुचेनासे झाले; तरी त्यांनी विचार करून सांगितले. याचे उत्तर रामदास म्हणून आमुचे गुरू आहेत. ते आले म्हणजे देतील. मी शिष्य पाठवून त्यांना आणवितो. त्यांनी उत्तर न दिल्यास तेव्हा आम्ही बरोबरच मुसलमान होऊ. यवनांनी ती गोष्ट मान्य केली. तेव्हा जयराम स्वामींनी

गोपाळ नावाचा शिष्य समर्थांकडे पाठविला. इकडे समर्थ मार्कण्डेश्वरी स्नान करीत होते. तेथे गोपाळ गोसावी गेले. त्यांना पाहून समर्थांनी प्रश्न केला. गोपाळा का आलास? तेव्हा गोपाळ गोसावी जयराम स्वामींवर आलेला प्रसंग सांगून रडू लागले. समर्थ क्रोधयुक्त मुद्रा करून म्हणाले मग आता माझ्याकडे कशाला आलास ? असतील साधू तर त्यांनी द्यावे रामदर्शन करून. जा मी येत नाही. हे समर्थांचे क्रोधयुक्त भाषण श्रवण करून गोपाळबुवा अतिशय घाबरले. आता जाऊन सांगावे तरी काय अशी त्यांची मोठी पंचायत झाली. मोठ्या कष्टाने दीनवाणे तोंड करून परत फिरले पण गोपाळबुवा किल्ल्यात जाण्यापूर्वीच समर्थांची स्वारी यवनांच्या सभेत जाऊन उभी राहिली व जयराम स्वामींना हाक मारून समर्थ म्हणाले जयरामा का बसला आहेस ? काय आहे. समर्थांना पाहून जयराम स्वामींना केवढा बरे धीर आला असेल! त्यांनी सर्व वृत्तांत निवेदन केला. तो ऐकून समर्थ दिलेलखानाला म्हणाले तुला राम दाखवितो. आमच्या मार्गाने तू येतोस काय ? खान छातीला हात लावून येतो म्हणाला तेव्हा समर्थ सुद्धा सर्व मंडळींसह फिरत फिरत निघाले व किल्ल्याच्या सभोवार फिरून किल्ल्याच्या एका बुरुजावर आले मग बुरुजास जी गंजीची लहान लहान भोके असतात त्यातील एका भोकात शिरून पटकन किल्ल्याच्या खाली जाऊन किल्ल्याच्या माचीवर उभे राहिले (लधिमा सिध्दीच्या सामर्थ्याने) व जयरामासही अरे तूही खाली ये असे म्हणाले. जयराम स्वामीही गंजीतून खाली जाऊन किल्ल्याच्या माचीवर जाऊन उभे राहिले. नंतर समर्थ खानास म्हणाले तू ही साधूच्या मार्गाने येतोस ना. ये तर खाली हा येथे राम उभा आहे. बिचारा खान तो कसला जातो त्या गंजीतून तो हे अद्भुत सामर्थ्य पाहून अगदी वेडा होऊन गेला. तो म्हणाला तौबा तौबा या अल्ला ये हिंदू के फकिर बडे अवलिया है! नंतर तो पळत पळत किल्ल्याखाली गेला. आणि समर्थांच्या व जयराम स्वामींच्या पायावर डोके ठेवून मी अपराधी आहे. आपल्या धर्मावर जाऊन आपला छळ केला क्षमा असावी असे म्हणू लागला. त्याला उठवून समर्थ म्हणाले बाबा धर्मावर काय आहे कबीर हे म्लेंच्छच होते. खानाने पुन्हा पाय धरले आणि म्हणाला कृपा केल्यावाचून पाय सोडणार नाही तेव्हा समर्थांनी त्याच्यावर कृपा केली व त्याजकडून हिंदू धर्मियांवर होणारा अन्याय थांबविला.

तात्पर्य- साधूंचा मार्ग म्हणजे ते चालत असतात तो मार्ग नव्हे तर त्यांच्या आचार विचारांची देवाण घेवाण आपल्या आयुष्यात आपण उतरविणे असते. जेव्हा आपण त्यांच्या विचारांचा वारसा चालवत असतो तेव्हा आपणही त्यांच्या मार्गावरून जात असतो.

संत भगवंताचे दास्य करून पावन झालेले असतात म्हणून त्यांच्या अंगी इतरांनाही पावन करण्याचे सामर्थ्य असते.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

...पान २५ वरून

अशा लक्षणांनी तो युक्त झाल्याने त्याच्या अंतःकरणातून काम, क्रोधादी विकार पूर्णपणे निघून गेलेले असतात. त्याचे अंतःकरण शुद्ध झालेले असते. पुढे तुकोबाराय म्हणतात-

तिळभरी नाही चित्तासी तो मळ।
तुका म्हणे जळ गंगेचे ते।।५।।

द्वैताचा, भेदाचा, विकारांचा, कामनांचा मल यत्किंचितही नसल्याने अंतःकरण अतिशय निर्मल झालेले असते आणि म्हणून पवित्र अशा गंगेच्या जळाची उपमा त्यांच्या अंतःकरणाला महाराज देतात. सतत चित्त आत्मानुसंधानात असल्याने अतिशय पवित्र होते. किंबहुना त्यांचे जवळ आलेल्यांना देखील ते पवित्र करतात. त्यांचे पाहणे, बोलणे, स्पर्श करणे सर्वच काही अत्यंत पवित्र असते. गंगा ज्याप्रमाणे सर्वांना पावन करते, आजूबाजूच्या भागाचे पोषण करते. पाणी देऊन सर्वांना तुष्ट करते. त्याचप्रमाणे संत देखील सर्वांना पावन करतात. ज्ञान देऊन पुष्ट करतात, व प्रेमाने संतुष्ट करतात.

अशाप्रकारे संतवृत्तीचे वर्णन ह्या अभंगात वर्णिले आहे.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

जे दिसते तेच असते !
जे दिसत नाही ते असत नाही !

श्री. ग. प्र. कुलकर्णी, पुणे. मो. ८७९३३६०८९४

युवक मित्रांनो,
सप्रेम जय रघुवीर !

'दिसतं तसं नसतं, म्हणून जग फसतं' हा वाक्प्रचार आपण ऐकला असलेच ! आपण यावर कधी सखोल विचार केला आहे का ? आपणास दिसणाऱ्या दृश्याचा आपण कधी अभ्यास केला आहे काय ? आपल्या सभोवतालच्या (संपूर्ण विश्वाचा नाही केला तरी) विश्वाचा (जगाचा) आपण विचार करतो का ? आपले सभोवतालचे विश्व म्हणजे काय ? या प्रश्नाचा विचार केला तर आपणास आपला देह, आपले मन, आपली बुद्धी, हे आपल्या अत्यंत निकटचं विश्व. त्याचबरोबर आपले नातेवाईक, घर, मित्रपरिवार, शाळा, महाविद्यालये, व्यवसायाचे ठिकाण, सभोवतालचा परिसर, आपले गाव(शहर), आपल्या सभोवतालची परिस्थिती, सभोवतालच्या व्यक्ती व वस्तू इ. हे आपले प्रत्यक्ष विश्व आहे हे ध्यानात येईल. अगदी उदाहरण म्हणून (भाताच्या परीक्षेसाठी घेतलेले शीत) हे आपले छोटेसे विश्व बारकाईने पाहिल्यास काय लक्षात येते ? ते पाहू या.

एखादी वयोवृद्ध व्यक्ती आपल्या बालपणीचे, तरुणावस्थेतील व वृद्धावस्थेतील छायाचित्र (Photograph) आपल्या मित्रांना दाखविताना म्हणते 'हा माझा फोटो आहे.' म्हणजे तीनही अवस्थेतील दिसणाऱ्या (दृश्य) शरीरात प्रचंड फरक आहे. परंतु या सर्व अवस्थांमधील 'मी' एकच आहे. हा 'मी' या तीनही अवस्थांहून निराळा(साक्षी) आहे. हा सतत बदलणारा 'देह' (शरीर) बाल्यावस्थेच्याही पूर्वी मातेच्या उदरात गर्भावस्थेत असताना सुरुवातीचे चार महिने 'मी' (जीव, आत्मा) विरहित अवस्थेत असतो. देहाच्या या अवस्थेच्याही पूर्वी देहाची केवळ शक्यताच असते, देह नसतो. आता देहातील चैतन्य निघून गेल्यावर देहाचे काय होते हे आपणास माहीत आहेच. याच पद्धतीने आपणास दिसणाऱ्या प्रत्येक व्यक्ती, वस्तू, परिस्थितीला विचारांच्या-विवेकाच्या साहाय्याने (Forward) आणि (Reserve) करून पहाल तर या दृश्याच्या आदि (उगमापूर्वी) आणि अंती (लयानंतर) एक तत्त्व शिल्लक राहते. या तत्त्वाचा शोध आणि बोध करून घेणे याला श्रीसमर्थांनी परमार्थ म्हटले आहे. परमार्थ म्हणजे काय ? असा प्रश्न विचारला तर त्याचे उत्तर 'विवेक' हेच असेल. अशा विचारप्रक्रियेतून सार-असार, नित्य-अनित्य, आत्म-अनात्म, सत्-असत् ओळखले जाते. या विवेकाने मनुष्याची 'सत्या'बद्दलची धारणा दृढ होते.

मध्यंतरीच्या काळात आपल्या राष्ट्रात 'जे दिसते तेच सत्य मानावे' अशी अज्ञानाची वावटळ उडाली. या वावटळीत अनेक विद्वान (?) फसले आणि भरकटले. समाजाचेही भरपूर नुकसान झाले. बुध्दिनिष्ठ, तर्कशुद्ध, शास्त्रीय वेदांतीय ज्ञानाला बदनाम केले गेले. भारतातील काही पिढ्या भोगलंपट, स्वैराचारी, तत्त्वहीन, स्वाभिमानशून्य तयार झाल्या. आजही आपले राष्ट्र त्याची किंमत मोजत आहे. आजही तथाकथित बुध्दिवाद्यांच्या रूपाने काही प्रसंगात, कुठे-कुठे ही वावटळ समाजात धुळफेकीचा प्रयत्न करते आहे. श्री समर्थांच्याच भाषेत सांगावयाचे झाल्यास...

देखिले ते सत्यचि मानावे। हे ज्ञात्याचें देखणें नव्हे।
जड-मूढ अज्ञान जीवें। हे सत्य मानिजें।।दा.६-८-२।।

याकरिता तरुणांमधून अंतिम सत्याचे शोधक आणि साधक निर्माण होणे आवश्यक आहे. सर्वदेशीय आणि सार्वकालिक मानवी जीवनास शांती-समाधान व पूर्णत्व प्राप्त करून देणारे श्रीमत् भगवद्गीता, उपनिषद् व संतांचे वाङ्मय तरुणांनी अभ्यासून त्यातील ज्ञान आकळण्यासाठी आपली बुद्धी व मन विकसित करावे. यासाठी पूर्ण श्रद्धेने शास्त्र व संतांनी सांगितलेल्या मार्गानेच जावे.

येक्या देखिल्यासाठी। लटिक्या कराव्या ग्रंथकोटी ।
संतामहंतांच्या गोष्टी। त्याहि मिथ्या मानाव्या ।।

दा. ६-८-३

माझें दिसते तेचि खरे। येथें चालेना दुसरे।
ऐशिया संशयाच्या भरे। भरोचि नये।। दा.६-८-४

वरील क्रमांक तीन या ओवीत परखड प्रश्न आणि चौथ्या ओवीत प्रेमळ समजूत काढून समर्थ उदाहरण देतात.

मृगें देखिलें मृगजळ। तेथें धावतें बरळ।
जळ नव्हें मिथ्या सकळ। त्या पशूस कोणें म्हणावें।।

दा. ६-८-५

'पश्यति इति पशुः।' दिसते ते आणि तेवढेच खरे आहे मानणारा तो 'पशु' होय. म्हणून प्रत्येकाने विवेकी बुद्धीने दिसणाऱ्या आणि भासणाऱ्या विश्वाचा धांडोळा घेऊन अधिष्ठानभूत सत्याचा स्वतः शोध घ्यावा.

सांगणोवांगणीचे काम नव्हे। आपल्या अनुभवें जाणावें।
प्रत्ययाविण सिणावें। तेंचि पाप।।

दा. १०-१०-५३

सत्यायेवढे सुकृत नाही। असत्यायेवढे पाप नाहीं।
प्रचितीविण कोठेचि नाही। समाधान।।

दा. १०-१०-५४

सत्य म्हणिजे स्वरूप जाण। असत्य माया हें प्रमाण।
येथे निरोपिलें पापपुण्य। रूपेंसहित।।

दा. १०-१०-५५

मित्रहो ! त्या दृश्यातीत असलेल्या आणि तरीही दृश्यासहित आपणाशी खेळणाऱ्या, संत ज्यास राम, कृष्ण, शिव, विठ्ठल असे संबोधितात त्या परमतत्त्वाला जाणून सत्-आचरणी बनून धन्य होऊया.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

मा. उपमुख्यमंत्री श्री. अजितदादा पवार यांच्या शुभहस्ते सज्जनगड-पाणी पुरवठा योजना उद्घाटन समारंभ

(दासनवमी महोत्सव ३ मार्च २०१३)

श्री क्षेत्र सज्जनगडावर प्रतिवर्षी येणाऱ्या लाखो भाविकांची पुरेशा पाण्याअभावी होणारी महाप्रसाद, निवासव्यवस्थेची गैरसोय दूर करणारा महत्त्वाकांक्षी प्रकल्प 'पांगारे-सज्जनगड पाणी पुरवठा योजना'चा उद्घाटन समारंभ श्री दासनवमी महोत्सवाच्या सुमुहूर्तावर हजारो समर्थ भक्तांच्या उपस्थितीत महाराष्ट्र राज्याचे माननीय उपमुख्यमंत्री श्री. अजितदादा पवार साहेब यांच्या शुभहस्ते संपन्न होणार आहे.

सज्जनगडावर श्री समर्थांच्या पावन सान्निध्यात होणाऱ्या या कार्यक्रमास सातारचे खासदार श्रीमंती छत्रपती उदयनराजे भोसले, आमदार श्रीमंत छत्रपती शिवेंद्रसिंहराजे भोसले, संस्थानचे सर्व विश्वस्त, हजारो समर्थ भक्त उपस्थित राहणार आहेत.

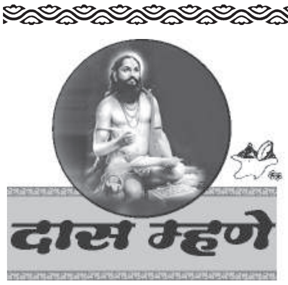

अभंग आस्वाद

श्री. प्रसादबुवा रामदासी, सज्जनगड, मो. ९४२१५७४२००

सकळ साधनाचे फळ। रामनामचि केवळ।
जप तप अनुष्ठान। अंती नामचि प्रमाण।
महापातकी पतित। नामे तारिले अनंत।
नाम साराचेही सार। नाम सकळांसी आधार।
दास म्हणे सांगो किती। नामेविण नाही गती।।

आपल्या भरतखंडामध्ये जेवढे म्हणून संत अवतीर्ण झाले त्या प्रत्येक संताने परमेश्वरप्राप्तीसाठी 'नामस्मरण' हे साधन एकमुखाने घोषित केले आहे. परमार्थामध्ये कर्म, भक्ती, ज्ञान असे तीन मार्ग आहेत पण त्याचा त्रिवेणी संगम नामात आहे.

'नामात न मन या रूपाने ज्ञान, मनन या रूपाने उपासना व नमन या रूपाने कर्म आहे. अशा नामाचा विशेष महिमा श्री समर्थ या अभंगामध्ये विशद करतात, त्याचे चिंतन आपण करूया.

साधकाच्या जीवनामध्ये आत्मदर्शनाची व त्यापासून मिळणाऱ्या आनंदाची प्राप्ती व्हावी यासाठी अखंड तळमळ चालू असते व त्यासाठी प्रयत्नही चालू असतात. पण यांना सुख प्राप्तीचे म्हणजे कल्याणाचे साधन कळत नसल्यामुळे दुःखाचा अनुभव प्राप्त होतो. पण संत मात्र जीवाला सुखाचा मार्ग दाखवतात. कारण संतांचे संतत्व त्यातच आहे.

कृत जूग सब जोगी विज्ञानी।
करि हरिध्यान तरहि भवप्राणी।
त्रेधा विविध जग्य नर करहि। प्रभू समर्पि कर्म भव तरहि।
द्वापार करि रघुपति पद पूजा। नर भव तरहि उपाय न दूजा।
कलियुग केवळ हरिगुण गाहा। गावत नर पावहि भव थाहा।

अनादी कालापासून भगवंतकृपेसाठी त्या त्या काळाप्रमाणे अनेक साधने चालत आलेली आहेत.

पण काळाच्या ओघामध्ये योग-याग, यज्ञ-दान, होम-हवन, अनेक प्रकारची व्रते, दाने, तपे इत्यादी अनेक साधने द्रव्यसाध्य व कष्टसाध्य असल्यामुळे ती मनासारखी होत नाहीत व त्यामुळे त्याचे योग्य फळ प्राप्त होत नाही.

येथासांग रे कर्म ते ही घडेना।
घडे धर्म ते पुण्य गाठी पडेना।।

अशा परिस्थितीमध्ये सामान्य जनांच्या उद्धारासाठी संतानी खोल विचार करून उत्कृष्ट, सर्व पापांचे भस्म करणारे, अगणित पुण्याची कमाई करून देणारे, कष्ट रहित व खर्चरहित, चारी वर्णांच्या लोकांना घेण्यास सहज सोपे असे सुंदर सारभूत साधन म्हणजे भगवन्नाम संतांनी शोधून काढले व प्राणिमात्रांच्या उद्धारासाठी उदार अंतःकरणाने बहाल केले.

नका याग मांडू नका प्राण कोंडू।
नका द्रव्यदारा घरे भोग सोडू।
नका कष्टुनी पर्वताग्री तपाला।
मुखी रामचंद्र स्मरा वेळवेळा।।

इतर जी साधने भगवंत प्राप्तीसाठी आहेत ती अनिष्ठ निवृत्ती करतात. पण भगवंताचे नाम अनिष्ठाची निवृत्ती करून इष्ट प्राप्ती करून देते. ईश्वराचे नाव त्रैगुण्यरहित, अनुपम आणि गुणरहित असे आहे.

महापातकी पतित। नामे तारिले अनंत।

विषयासक्त जीवाकडून झालेली पापे भगवंताच्या स्मरणाने तो पवित्र होतो. नाम हे दोषापनयन करणारेच नसून गुणाधानात्मक पुण्योत्पादक आहे. पापांचे क्षालन तर होतेच पण त्याबरोबर पुण्योत्पत्तीही होते.

कलौ अत्रापि दोषाढ्यं विषयासक्त मानसाः।
कृत्वापि सकलं पापं गोविन्दं संस्मरन्शुचिः।।१।।

अजामेळ, गणिका, वाल्मीक इत्यादिकांची शुद्धी नामाने झाली. भगवंताच्या नामाने जीव भूतकाळात तरले, वर्तमानात तरत आहेत व भविष्यकाळात तरणार.

तरले तरती हा भरवसा। नाम धारकाचा ठसा।

ऐसे अनंत अपार। नामे तरले चराचर।
नाम पवित्र आणि परिकर। रखुमादेवीवराचे।।

आकाशात जमा झालेले ढग वाऱ्याच्या प्रभावाने नाहीसे होतात, त्याप्रमाणे नामाच्या प्रभावाने संसारातील आपत्ती व विपत्ती नाहीशा होऊन साधकाचे योग्य संकल्प पूर्ण होतात.

नामचिया सहस्रवरी। नावाइया अवधारी
सजूनिया संसारी। तारू जाहलो।।
नाम साराचेही सार। नाम सकळांसी आधार।

ज्याप्रमाणे व्यवहारी गोष्टीमध्ये दुधामध्ये तूप सार, फुलामध्ये तुळस सार, धातूमध्ये सोन्याला महत्त्व, शरीराच्या अवयवांमध्ये नाक हे प्रमुख आहे, त्याप्रमाणे सर्व शास्त्रांचे, वेदांचे, पुराणाचे सार एवढंच आहे.

वेद अनंत बोलिला। अर्थ इतुलाची शोधिला।
विठोबासी शरण जावे। निजनिष्ठे नाम गावे।।
सकल शास्त्रांचा विचार। अंती इतुलाची निर्धार।
अठरा पुराणी सिद्धांत। तुका म्हणे हाची हेत।।

असार अशा संसारात नाम हेच सार आहे असा सारासार विचार करून जीवाने सारे लक्ष ईशस्मरणाकडे वळवले पाहिजे. कारण ''नाम सकळांसी आधार'

चहू वर्णा नामाधिकार। नामी नाही लहान थोर।
जड मूढ पैलपार। पावती नामे।।
ते हे श्रीहरीचे नाम। सर्व पातका करी भस्म।
अधिकारी उत्तम वा अधम। चारी वर्ण नर नारी।।

अशा पुण्यकारक, पापहारक, नित्य कल्याण करणारे, माया व मोह यांचा मल हरण करणारे अत्यंत पवित्र, मंगलकारक असे नाम घेण्याचा अधिकार सर्वांना आहे. अशा नामाचा महिमा काय वर्णन करावा, शेवटी समर्थ म्हणतात-

दास म्हणे सांगो किती। नामेविण नाही गती।।

नामाच्या योगाने चित्त स्थिर होऊन जीवब्रह्मामध्ये असणारा अविद्यात्मक भेद दूर होतो. कर्माकर्म क्षय, सर्व पाप निवृत्ती, वैराग्य, चित्त शुद्धी, गुणातीत अवस्था भवपाशमोचन इत्यादी गोष्टी नामस्मरणामुळेच होतात. नामाच्या प्रभावाने 'कंठी प्रेम दाटे नयनी नीर लोटे हृदयी प्रगटे नामरूप' असा अनुभव आल्याशिवाय राहणार नाही. म्हणून उपासनेमध्ये नामस्मरण ही श्रेष्ठ व सुलभ असून तिच्या आधारे आत्मकल्याण करून घेण्याचा प्रयत्न करावा. हे समर्थांना या अभंगाच्या माध्यमातून सांगायचे आहे. अशा नामसाधनेचे फळ म्हणजे प्रत्यक्ष हे आहे.

मुखी नाम हाती मोक्ष । ऐसी साक्ष बहुतांची ।।

असा हा नामाचा महिमा आहे. नामाच्या प्रभावाने आपल्या देहाशी, आपल्या अहंकाराशी निर्माण झालेले तादात्म्य कमी होऊन, भगवंताशी तादात्म्य वाढायला लागते. नामामुळे वृत्ती अंतर्मुख होऊन बाह्यात्कारी आचरणापासून त्याला विरक्ती प्राप्त होते. नामामुळे मनुष्याला असीम, अमर्याद असे सुख भगवंताच्या नामामुळे साधकास प्राप्त होते.

नावेत बसलेला प्रवासी ज्याप्रमाणे विनासायास पाण्याला स्पर्श न करता पलीकडे जातो, त्याप्रमाणे नामाच्या नावेत बसलेला जीव नामाच्या अखंड अनुसंधानाने पैलतीरास जातो. असा नामाचा अखंड नंदादीप आपल्या हृदयामध्ये तेवत ठेवू अशी प्रार्थना सद्गुरुचरणी करूया व शेवटी वामन पंडितांच्या श्लोकाने या लेखाची पूर्णता करूया.

नामें पाप जळे, महाभय टळे पळे शत्रु कदा नाढळे।
आला मृत्यु टळे भवाब्धि। वितळे तो मोक्षपायी रूळे।
नामाचा महिमा श्रुतीस न कळे वागीश्वरी पांगुळे।
ती नामे विमळे वदा तुम्ही बळे घ्या मुक्तीचे सोहळे।।
।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

सुजन वाक्य

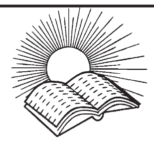

मृतिर्गुणितिरस्कारो जीवितं गुणिसंश्रयः।

▶ *गुणीजनांचा तिरस्कार म्हणजेच मृत्यू आणि गुणीजनांचा आश्रय म्हणजेच खरे जीवित होय.*

दासबोध- सानुल्यांसाठी

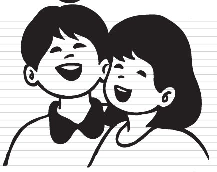

स्वप्न

सौ. अनुजा सोमण सातारा, मो. ९४२३३२४३३३

मोठी स्वप्नं पहा त्याचा सतत पाठपुरावा करा. स्वप्नपूर्तीच्या प्रवासातील आनंद लुटा.

बालमित्रांनो, तुमच्या प्रत्येकाच्याच डोळ्यात महान बनण्याचं स्वप्न आहे. त्यासाठी आपलं मन सतत चिंतन करत असतं. पण आपण भलतीकडंच चाललो आहोत हे कधी कधी वाटतं खरं नां.

प्रथम आपली स्वप्नं पडताळून पहा. ही स्वप्नं आणि आपल्या अंगी असलेले गुण यांची फारशी फारकत तर नाही ना, ही स्वप्न कुणीतरी आपल्यावर उगीचच लादलेली नाहीत ना. ही स्वप्न साकार करण्यासाठी लागणारे कष्ट करण्याची आपली पूर्ण तयारी आहे का ?

मित्रांनो, स्वप्नांचा अतिरेक नको म्हणजे एकाच वेळी मी अनेक गोष्टी करू पाहात आहे असे नाही ना किंवा माझे मन माझे विचार एकाच वेळी दोन विरूद्ध दिशेने विचार तर करत नाहीत ना हे पहा.

खरं तरं आपले छंद हेच आपल्या स्वप्नपूर्तीस उपयुक्त असतील तर हा दुग्धशर्करा योग आहे. परंतु वास्तविकता अन् वैचारिक स्वप्नाळूपणा ह्या भिन्न गोष्टी आहेत तेव्हा स्वतःला तपासत स्वप्नांचा पाठपुरावा करा.

श्री समर्थ स्वामी रामदास यांनी पाहिलं स्वप्न - शहाणे करून सोडावे सकळ जन. श्रीशिवछत्रपतींनी पाहिलं स्वप्न- हे हिंदवी स्वराज्य व्हावे. थोर देशभक्तांनी पाहिलं स्वप्न - भारतमातेला स्वतंत्र करण्याचं. विवेकानंदानी पाहिलं स्वप्न - भारतीय आध्यात्मिक तत्त्वज्ञानाचा धर्माचा प्रसार करून जनसामान्यांची वैचारिक पातळी वाढविण्याचा. अनेक शास्त्रज्ञांनी स्वप्न पाहिली - जगाला जास्तीत जास्त सुखी अन् समृध्द बनविण्याची.

अनेक जगज्जेत्यांची चरित्र वाचा. सर्वत्र तुम्हाला हेच आढळेल स्वप्नांच्या अपूर्णतेत जास्त सुख आहे. सतत प्रयत्नवादी राहा. स्वप्नपूर्तीचा प्रवास अधिक आनंददायी असतो.

ज्याप्रमाणे नदीच्या पाण्याची गोडी ही सागरभेटी नंतरच्या पाण्याएवढी नसते, त्याचप्रमाणे मिळवलेल्या यशानंतरच्या क्षणापेक्षाही प्रयत्न करतानाचे क्षण अधिक स्मरणीय व आनंददायी असतात.

उच्च, जगकल्याणाची स्वप्न पहा. अन् वैश्विक शक्तीला जोडून द्या. मग पहा हे जीवन किती सुंदर होईल.

बालमित्रांनो आपल्या बाल शिवबानं स्वप्न पाहिल होत सुराज्याचं. बालसवंगड्यांना एकत्र जमवून शपथं वाहिली स्वराज्याची.

शिवरायांच्या स्वप्नी भवानी माता आली अन् आशीर्वादाची तलवार बहाल केली.सतत उघड्या डोळ्यांनी उच्च ध्येयाची स्वप्न पाहण्याऱ्या शिवबाच्या स्वप्नपूर्तीसाठी प्रत्यक्ष भवानीमाता धावून आली.

आपल्या समस्त लेकरांच्या सुखासाठी झटणाऱ्या शिवबाच्या प्रयत्नांना यश देण्यासाठी जगन्माता धावली अन् स्वराज्य स्थापनेचे स्वप्न पूर्ण केले. पाहिलंत, तर उच्च, असामान्य स्वप्नं उराशी बाळगलीत तर प्रत्यक्ष परमेश्वर तुमची मदत करतो. अन् तुमच्यातलं असामान्यत्व टिकवून ठेवतो. गरज असते ती फक्त सतत योग्य दिशेने वाटचाल करण्याची.

तर मग आताच ठरवा तुमची उच्च ध्येयं आणि संकटांवर मात करा. कारण असामान्यत्वाकडे जाणारा मार्ग नेहमीच खडतर पण आनंददायी असतो. ध्येयपूर्ती पेक्षा ध्येय प्राप्तीसाठी लागणारा प्रवास अधिक आनंददायी असतो.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

मना पाहता सत्य हे मृत्युभूमी

सौ. मनिषा अभ्यंकर, मिरज, जि. सांगली. मो. ९४२२०९४२४५

संसार म्हटला की आपत्ती आल्याच. संसार दुःखरूप आहे असा शास्त्रसिद्धांत आहे व सर्व जीवांचाही हाच अनुभव आहे. म्हणून तुकाराम महाराज म्हणतात 'सुख पाहता जवापडे दुःख पर्वताएवढे.' वास्तविक आपत्ती म्हणजे कल्याणाचे द्वार. मनुष्याने शहाणे व्हावे म्हणून जगद्गुरु परमात्मा त्याला भल्याबुऱ्या प्रसंगातून नेत असतो. पण आपण मूढ जन मात्र पुन्हा पुन्हा चाबकाचे फटकारे खाऊनसुद्धा कोडगेपणे संसारजालात अडकत असतो.

आपत्तीचे प्रकार दोन- **१) नैसर्गिक २) आपण आपल्या हाताने ओढवून घेतलेल्या.** त्यापैकी भूकंप, सुनामी, वादळे वगैरे नैसर्गिक आपत्तींपुढे आपले काही चालत नाही. या दोन प्रकारच्या आपत्तींपैकी बहुतांश आपत्ती या आपण आपल्या हाताने ओढवून घेतलेल्या 'आ बैल मुझे मार' या प्रकारात मोडणाऱ्या असतात. समर्थ आपल्याला मनाच्या श्लोकात सांगतात की आपल्या चुकीच्या अविवेकाच्या वागण्याने आपण जी संकटे ओढवून घेतो. पण आपण आपली वागण्याची पद्धत जर बदलली तर त्या संकटांना आपल्याला तोंड द्यायचा प्रसंग येणार नाही. त्यासाठी आसुरी संपत्तीचा त्याग करून दैवी संपत्तीचे गुण अंगी बाणवण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे, हे आपण मागच्या दोन लेखांत पाहिले.

पण कसेही वागले तरी एका संकटाला प्रत्येकाला तोंड द्यायलाच लागते आणि ते संकट म्हणजे मृत्यू. सर्वात मोठे दुःख म्हणजे मृत्युचे दुःख. वास्तविक जीवनात मृत्युइतकी शाश्वत गोष्ट कोणतीच नाही आणि मनुष्य मृत्युइतकी दुसरी कोणतीही गोष्ट विसरत नाही. मनुष्याला मृत्युची कल्पना सुद्धा सहन होत नाही. यक्षाने जेव्हा युधिष्ठिराला विचारले की 'किमाश्र्चर्यम्' तेव्हा युधिष्ठिराने उत्तर दिले होते की रोज मृत्यु होताना पाहूनसुद्धा मनुष्य मात्र आपण अमरपट्टा घेऊन आलो आहोत अशा थाटात वागत असतो. यापेक्षा दुसरे कोणते आश्चर्य आहे बरे ?' म्हणून संतांच्या वाङ्मयात मनुष्याला मृत्युची आठवण करून दिलेली असते. त्यामुळे संत हे निराशावादी होते व म्हणून आपल्या देशाची अवनती झाली असा आरोप त्यांच्यावर केला जातो. पण वास्तविक मनुष्याला मृत्युची आठवण करून देऊन त्याला सदाचरणाकडे वळवण्याचे काम संत करत असतात.

देह नाशिवंत आहे, देह मृत्युचे भातुके आहे, संसार हा दुःखरूप आहे. म्हणून भगवंत गीतेत अर्जुनाला म्हणतात- 'अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम्' (९-३३), 'अनित्य व सुखहीन असा मर्त्यलोक प्राप्त झाला असता तू माझीच भक्ती कर.' कारण प्रपंचात अविनाशी सुख मिळणार नाही. म्हणून सर्वच संत इहलोकीची अनित्यता मनावर बिंबवत असतात. समर्थांनी सुद्धा मनाच्या श्लोकात ही गोष्ट वारंवार पटवून दिली आहे.

युधिष्ठिराने यक्षाला दिलेले उत्तरच समर्थांनीही सांगितले आहे.-

मना पाहता सत्य हे मृत्युभूमी।
जिता बोलती सर्वही जीव मी मी।
चिरंजीव हे सर्वही मानिताती।
अकस्मात सांडूनिया सर्व जाती।।१५।। म.श्लोक

मृत्युचा विसर पडल्याने मनुष्य मीपणाने वागतो व स्वतःला चिरंजीव समजतो.

आचार्य म्हणतात-

अशनं मे वसनं मे जाया मे बन्धुवर्गो मे।
इति मे मे कुर्वाणं कालवृको हन्ति पुरुषाजम्।।

'अन्न माझे, वस्त्रे माझी, बायको माझी, सर्व गणगोत माझे असे 'मे मे' म्हणजे माझे माझे म्हणणाऱ्या बोकडरूपी मनुष्याला काळारूपी लांडगा ठार मारतो. मनुष्य बोकडासारखा 'मे मे' करत राहतो व शेवटी काळाचा घास केव्हा बनतो हे त्याचे त्यालाही कळत नाही. वयोमानानुसार 'मे मे' म्हणण्याच्या गोष्टींमध्ये मात्र बदल घडतो.

अद्यैव हसितं गीतं पठितं यैः शरीरिभिः।
अद्यैव ते न दृश्यन्ते कष्टं कालस्य चेष्टितम्।।

ज्या शरीराने हसणे, गाणे, वाचणे इत्यादी क्रिया आता आता केल्या ते शरीर इतक्यातच नाहीसे झाले. हीच तर काळाची किमया. म्हणून तर म्हणतात-
'कालाय तस्मै नमः'

म्हणून मनुष्याला सावध करण्यासाठी समर्थ म्हणतात की 'एक मनुष्य मरतो तर दुसरा त्याच्याबद्दल शोक करतो. (म.श्लोक १६) पण आज ना उद्या त्यालाही त्याच मार्गाने जावे लागणार असते. मृत शरीर अग्निमुखी पडताना जीवाला हळहळ वाटते. पण ती सुद्धा काही काळापुरतीच. स्मशानातून घरी आल्यावर बायकोला म्हणेल,' अगं पाऊस होता, जाऊन येईपर्यंत भिजायला झाले. आंघोळ करून येतो. तोपर्यंत गरम भजी तळ बरं.'' शेवटी हे निर्माण झालेले वैराग्य स्मशानवैराग्यच ठरते. मनुष्याचा लोभ काही कमी होत नाही. परिणामी सतत बेचैनी व वासना शिल्लक राहिल्यामुळे पुन्हा जन्म अशा रहाटगाडग्यात तो फिरत राहतो.

'जिवा कर्मयोगे जनीं जन्म जाला।
परी शेवटी काळमूखी निमाला।
महाथोर ते मृत्युपंथेचि गेले।
कितीयेक ते जन्मले आणि मेले।।१४।। म.श्लोक

पूर्वजन्मीच्या कर्मामुळे मनुष्याला पुढील जन्म मिळतो. मनुष्य जे प्रारब्ध म्हणतो ते वास्तविक त्याच्याच पूर्वजन्मातील कर्माचे फळ असते. परंतु तो स्वतः त्याची जबाबदारी स्वीकारीत नाही. तेव्हा फळ जर चांगले हवे असेल तर त्याने कर्मही चांगलेच केले पाहिजे. ही तर मृत्युभूमी. येथे जो जो जन्माला आला त्याची गती ही मृत्यु हीच आहे. मनुष्य जन्माला आल्यापासून मृत्युची तर वाट चालत असतो.

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ।।२-२८।।गी।।

'प्राणिमात्र जन्मापूर्वी अव्यक्तस्थितीत असतात व मृत्युनंतरही अव्यक्त स्थितीत जातात. मध्ये तेवढे व्यक्त असतात. मग शोक कशाला ?' असे भगवान श्रीकृष्ण अर्जुनाला गीतेत सांगतात.

सरतां संचिताचें शेष। नाहीं क्षणाचा अवकाश।
भरतां न भरतां निमिष्य। जाणें लागे।।३-९-३।।
।।दासबोध।।

कितीही देहरक्षणाचा प्रयत्न केला तरी तो सफल होत नाही. चांगदेव काळावर मात करून १४०० वर्षे जगले. पण अखेर मृत्यू स्वीकारावाच लागला ना ? समर्थ म्हणतात-

देहे रक्षणाकारणे यत्न केला।
परी शेवटी काळ घेवोनि गेला।।२६।। म.श्लोक

मृत्य न म्हणे थोर थोर। मृत्य न म्हणे हरिहर।
मृत्य न म्हणे अवतार। भगवंताचे।।३-९-४०।।

राजे, महाराजे, अवतार, लहान असो की थोर असो सर्वांची गती एकच 'मृत्यू'. समर्थांनी मनाच्या श्लोकात रावणाचे उदाहरण दिले आहे. 'मना सांग पां रावणा काय जाले। अकस्मात ते राज्य सर्वे बुडाले' (१३ म.श्लोक) एवढा रावणासारखा देवांनाही 'त्राहि भगवान्' करून सोडणारा बलाढ्य राजा. पण त्याची काय गती झाली ? तेव्हा मृत्युची टांगती तलवार लक्षात घेऊन मनुष्याने आपले हीत याच जन्मात करून घ्यावे. उण्यापुऱ्या १०० वर्षाच्या आयुष्यातील अर्धे आयुष्य झोपेत जाते. पहिली वीस वर्षे अज्ञानात जातात. नंतरची २० वर्षे बेफिकीरीत जातात. जेव्हा कळते तेव्हा हातात कितीसे आयुष्य शिल्लक राहते? मनुष्य एक वेळ धन जपून वापरतो. पण जीवनातील क्षण मात्र जपून वापरत नाही. गेलेले धन मिळवता येईल पण गेलेली वेळ मात्र परत येत नाही. 'घडीने घडी काळ आयुष्य नेतो'(२३ म.श्लोक) असा काळाचा अगाध महिमा आहे.

या जन्मी जे करावे ते भोगण्यासाठी पुढचा जन्म घ्यावा. असे किती जन्ममृत्युचे फेरे घ्यावे ? मनुष्याला काल केलेली गोष्ट आठवत नाही, मग मातेच्या गर्भात ९ महिने किती त्रास भोगावा लागला ते कसे आठवेल ? पण सर्वच संत एकमुखाने सांगतात की मातेच्या गर्भात अतिशय त्रास सहन करावा लागतो. ९ महिने नाकतोंड बंद होऊन गुदमरलेल्या अवस्थेत पडून राहावे लागते.

बहु हिंपुटी होईजे मायेपोटी।
नको रे मना यातना तेचि मोठी।
निरोधे पचे कोंडिले गर्भवासी।
अधोमूखा रे दुःख त्या बालकासी।।२०।। म.श्लोक

'मना यातना थोर हे गर्भावासी' (२१ म.श्लोक). मातेच्या पोटी अनंत यातना सहन करत असताना जीव देवाला प्रार्थना करतो की 'बाबा मला यातून सोडव, मी तुला विसरणार नाही.'

गर्भात असताना त्याला आपण कोण याची जाणीव असते, पण या जगात प्रवेश झाल्या झाल्या पहिला टाहो तो 'कोऽहम्' म्हणजे 'मी कोण' म्हणून फोडतो. मनुष्याची ही जन्मजात सवय आहे की संकटात असताना तो भगवंताला आळवतो, किती नवस बोलतो पण संकट दूर झाले की त्याला सोईस्करपणे विसरतो. म्हणून भगवंताला त्याला पुन्हा आपली आठवण करून द्यावी लागते. बरं ही जीवाची धडपड तरी कशासाठी चाललेली असते ? तर सुख मिळवण्यासाठी. सुखासाठी तो ऊर फुटेपर्यंत धावत असतो तर सुख त्याच्या मागे धावते. मग सुखाची व त्याची भेट व्हावी तरी कशी ? समर्थ विचारतात ''जनीं सर्वसुखी असा कोण आहे। विचारे मना तूचि शोधूनि पाहे.'' (११ म.श्लोक) या जगात सर्वसुखी असा कोण आहे बरे ? प्रत्येकाला काही ना काही दुःख तर भोगावेच लागते. 'चक्रवत् परिवर्तन्ते सुखिनि च दुखानि च' या सुखदुःखांचा जीवनात पाठशिवणीचा खेळ चालू असतो.

मानवी जीवनाची क्षणभंगुरता व अपूर्णता समर्थांनी मनाच्या श्लोकात फार प्रभावीपणे रेखाटली आहे. मनाला ही गोष्ट पुन्हा पुन्हा सांगितली असली तरी त्याने त्रास मानू नये हेही समर्थांनी सांगितले आहे.

मना वीट मानू नको बोलण्याचा।
पुढे मागुता राम जोडेल कैचा।
सुखाची घडी लोटता सूख आहे।
पुढे सर्व जाईल काही न राहे।।२५।।

समर्थ म्हणतात की 'मना, माझ्या बोलण्याचा वीट मानू नकोस. मी सांगतो तसे नाही वागलास तर भगवंत कसा भेटेल ? प्रपंचात सुखाचा काळ लोटल्यावर सुख कुठून मिळणार ? कालांतराने तर सर्वच नष्ट होणार आहे हे ध्यानात घे'. येथे समर्थ मनाला परोपरीने समजावत आहेत. पुन्हा पुन्हा तरी का सांगावे लागते ?

टांकीनें खपली फोडिली। ते मागुती नाहीं जडली।
मनुष्याची कुबुद्धि झाडिली। तरी ते पुन्हा लागे।।
८-६-१० दासबोध

कारण मनुष्याच्या मनापेक्षा दगड परवडला. टाकीने एकदा घाव घातल्यावर उडालेला तुकडा पुन्हा त्या दगडाला जाऊन चिकटतनाही. पण माणसाची कुबुद्धी एकदा झडली तरी ती पुन्हा येऊन चिकटते. म्हणून मनाला पुन्हा पुन्हा समजावून सांगावे लागते. समर्थ म्हणतात की मन ऐकत नसेल तर प्रसंगी कठोरपणे सुद्धा बोलावे लागते.

अवगुण त्यागावयाकारणें। न्यायनिष्ठुर लागे बोलणें।
श्रोतीं कोप न धरणें। ऐसिया वचनाचा ।।
८-६-५४ दासबोध

एवढे सगळे क्षरभंगूरतेचे किंवा मृत्युचे विवेचन करण्याचे कारण काय तर 'म्हणोनि कुडी वासना सांडी वेगी' यासाठी. वाईट वासना टाकून 'रघुनायकाला चित्तामधे दृढ धरण्यासाठी' त्यासाठी विवेकाने देहबुद्धी सोडायला हवी. रामावाचून कशाची इच्छा करता कामा अन्ये, राम हा त्रिलोकीचा स्वामी रक्षणकर्ता असताना प्रपंचाच्या भीतीने गांगरून कशाला जायचे ? त्याच्यावर श्रद्धा ठेवून त्याच्या नामचिंतनाने अनमोल नरजन्माचे सार्थक करून घ्यावे .

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

जुना दासबोध- वैराग्य निरूपण (लेखांक ८ वा)

सौ. मंजिरी श. धूपकर, पुणे. मो. ९९२३०४५५५४

वैराग्यापरतें अन्य नाही भाग्य। धन्य ते वैराग्य ज्ञानीयासी।। १२ ओवीशते-११/१

जुन्या दासबोधातील सहावा समास 'वैराग्य निरूपण' हा सात दशकी दासबोधाच्या दुसऱ्या आवृत्तीतही श्रीसमर्थांनी समाविष्ट केला आहे. पूर्णरूप वीस दशकी दासबोधाच्या तिसऱ्या दशकातील दहावा समास म्हणूनही वैराग्यनिरूपणाला स्थान दिले आहे. ह्याचा अर्थ श्रीसमर्थांना वैराग्याचे महत्त्व वाटत होते हे केवळ त्यांनी लिहिलेल्या समासामुळेच नव्हे तर त्यांच्या जीवनचरित्रानेही सिद्ध केले आहे. वैराग्य म्हणजे प्रत्यक्ष हनुमंत आणि ज्ञान म्हणजे साक्षात् राम. प्रथम, वैराग्य अंगी बाणल्याशिवाय ज्ञानापर्यंत पोहचता येणार नाही; हे स्वतःच्या चरित्रामधून श्रीसमर्थांनी दाखविले आहे. हनुमंताने त्यांना श्रीरामदर्शन घडविले. उत्कट भक्तीत वैराग्य अंतर्भूत आहे आणि ज्ञान वैराग्याच्या कवेत आहे. म्हणजे भक्ती, वैराग्य आणि ज्ञान हे एकच आहेत. हे अंगी बाणण्यासाठी आणि त्याही आधी मनात रूजण्यासाठी निग्रहाची गरज असते. निग्रह म्हणजे सामान्य निश्चयाची वरची अवस्था असते. सामान्यांना असा निग्रह जमणे महाकठीण असते. कारण ते प्रपंचात रूतलेले असतात. त्यांना प्रपंचातून बाहेर काढायचे आहे. काढावे लागते, कारण प्रपंचात कितीही दुःखे त्यांना सहन करावी लागली तरी त्यांचा संसार मात्र सुटत नाही. संसार कसा असतो, ह्याचे श्रीसमर्थांनी ह्या समासात महापुराची उपमा देऊन संसाराचे भयानक रूप स्पष्ट केले आहे. जे संसार करतात त्यांना, संसार न केलेल्या श्रीसमर्थांनी नेमकी प्रतिमा दाखविली आहे.

हा संसार म्हणजे महापूर आहे. ह्यात असंख्य जलचर प्राणी आहेत. ह्या जलचर प्राण्यांमध्ये काळसर्पही आहे, जो संसारी जीवांना दंश करायला धावतो आहे. म्हणजे, जगण्यावर सतत मृत्युची छाया आहे. आशा आणि ममता ह्या मनाला संसारात अडकवून ठेवणाऱ्या वेड्या आहेत. माणसाचा देहाभिमान तर एवढा मोठा आहे की त्याला दृश्य ते सगळे खरे वाटते, जे मुळातच खोटे आहे. म्हणूनच आपला नश्वर देह हीच त्याला स्वतःची ओळख वाटते. मनुष्याचे षड्विकार- काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद, मत्सर हे तर त्याला सतत असमाधानी, अस्वस्थ ठेवतात. मनुष्य प्रपंचाचे ओझे सतत वाहत असतो आणि ह्या सर्वांतच त्याचे आयुष्य वाया जात असते. पण त्याला ह्याची जाणीव नसते. म्हणून प्रपंचाचे 'माझेपण' त्याचे सुटत नाही. त्याला आपल्या कुळाचाही मोठा अभिमान असतो. पण अज्ञानामुळे, कुळ बुडत असल्याचे भान त्याला नसते. खोट्या अभिमानामुळे, जे नाशवंत आहे तेच खरे मानण्याची बुद्धी त्याला होते. ह्याला श्रीसमर्थ भ्रांतीचा अंधार म्हणतात. माणसाला अहंकारही फार मोठा असतो. अहंकार म्हणजे अज्ञान. अज्ञान अविवेकाला जन्म देते. अशी अविवेकी माणसे आयुष्यात तरून कशी जाणार ? ती तर ह्या महापुरातच संपणार; असा सामान्यपणे प्रघात आहे. पण ह्यातला एखादा, जो आर्त भक्तीने देवाला साद घालतो त्याला भगवंत तारतो. जसा भाव तसा देव. देवावर जशी जेवढी ज्याची श्रद्धा तसा देव त्याला संसारदुःखापासून तारतो. ह्यातून श्रीसमर्थांना असे सूचित करायचे आहे की देवावरील श्रद्धेच्या प्रमाणात संसाराचे ममत्व कमी होते. म्हणून संसार, 'माझा' ह्या भावनेतून करण्यापेक्षा तो विश्वस्ताच्या भूमिकेतून करावा. संसारातील त्रासामुळे आणि विश्वस्ताच्या भूमिकेमुळे संसाराची आसक्ती कमी कमी होत जाते. ह्याचा दाखला श्रीसमर्थांनी एकोणीसाव्या दशकात दिला आहे.

संसार मुळींच नासका। विवेकें करावा नेटका।
नेटका करितां फिका। होत जातो।। १०.२८।।दा.।।

व्यावहारिक भाषेत आपण 'माझे एक मन असे म्हणते, दुसरे मन तसे म्हणते' अशी विधाने करीत असलो तरी मन हे एकच असते. एकावेळी एकाच गोष्टीवर मन केंद्रीत करता येते.भगवंतावर मन जडले तर बाकी गोष्टींकडे ते फिरकत नाही. आयुष्यातल्या अडचणी, त्रास हेही मनापर्यंत पोहोचत नाहीत किंवा दुसऱ्या बाजूने, मनाला त्रासही होत नाही. देवावरील आपल्या श्रद्धा ज्याप्रमाणात मोठ्या त्याप्रमाणात सुखही मोठे होते, जीवनही धन्य होते.

जैसें जयाचें भजन। तैसेचि दे समाधान।
भाव होता किंचित न्यून। आपणहि दुरावे।।३.१०.१५।।दा.।।

जसे बिंब तसे प्रतिबिंब असते. मनात जर केवळ भगवंताचे अधिष्ठान जपले तर आपले एकटेपण संपून मनामध्ये सद्‌विचारांच्या रूपात संतांची मांदियाळी होते. असाच अनुभव सर्वांना मिळावा अशी मनाची अवस्था होते. विश्वाची चिंता ही अशीच असेल. विश्वाच्या सुखासाठी धडपडणे हेच त्याचे जीवितध्येय ठरते. त्याच्या ह्या कार्यात त्याला चांगलेच यश मिळते.

आपण स्वयें तरले। जनांसहि उपेगा आले।
कीर्तिश्रवणें जाले। अभक्त भावार्थी।।३.१०.२२.।।दा.।।

वैराग्य म्हणजे जीवनाच्या असारतेचे रडगाणे गाणे नव्हे, तर आपल्याला मिळालेल्या नरजन्माचे सार्थक करण्यासाठी मायेत गुंतून न राहता आत्मज्ञानाच्या मार्गावर जाणे. आपल्याला आत्मज्ञान मिळावे ह्यासाठी विचार आचाराची सुरूवात केली म्हणजे स्वाभाविकपणे विकास होत जातो. हा विकास जेव्हा पूर्ण होतो तेव्हा आपल्याला मनुष्यजन्म देणाऱ्या परमेश्वराचेच उद्दिष्ट पूर्ण होते. मनाची शांतता, सुख हेच माणसाचे खरे वैभव असते. असे वैभव तनामनाने परमेश्वराच्या सान्निध्यात राहण्याने मिळते. ह्यावेळी माणसाची बाह्य गोष्टीची हाव संपते. बाह्य गोष्टींची हाव फक्त असमाधानच पोसत असते आणि असमाधान वाढवित असते. भगवंतावरच्या श्रद्धा मा लौकिक आणि पारमार्थिक सुख देतात. हे सुख ज्याला भावते त्याला संसारातील दुःखाचा विचार राहत नाही. किंबहुना ती दुःखे त्याच्यासाठी नसतात. त्याच्यासाठी असते भगवंत प्रेमाचे सुख. श्रीसमर्थ म्हणतात-

ते अक्षै सुखें सुखावले। संसारदुःखें विसरले।
विषयें रंगीं वोरंगले। श्रीरंगरंगीं।।३.१०.३२।।दा.।।

आपल्याला नरदेह मिळाला आहे, हा किती दुर्मिळ आहे हे जाणून त्याचे महत्त्व लक्षात घेतले तरच तो आत्मोद्धार करू शकेल. ह्यासाठी मानवी जीवनाची अशाश्वतता, अस्थिरता आणि भ्रम ओळखले पाहिजेत. आताचा क्षण आपला आहे आणि त्याचा सदुपयोग करायला हवा असे प्रथम समजायला हवे. असा उपदेश करताना श्रीसमर्थ मानवी जीवनाचा आरसा दाखवतात. खरे तर तो आपणही पाहत असतो, पण 'माझेपणाच्या' अभिलाषेत बिंबप्रतिबिंबात दोष दिसत नाहीत. म्हणून वस्तुस्थितीची जाणीव श्रीसमर्थ रोकड्या शब्दांत करून देतात.

कर्मयोगें सकळ मिळाली। येके स्थळीं जन्मास आली।
तें तुवां आपली मानिली। कैसी रे पढतमूर्खा।।५२।।
तुझें तुज नव्हे शरीर। तेथें इतरांचा कोण विचार।
येक भगवंत साचार। धरीं भावार्थ बळें।।५३

पंचमहाभूतांपासून निर्माण झालेले शरीर, पंचमहाभूतात विलीन होते. तेही केव्हा, कसे, काहीच माहित नसते आणि आपल्या हातात काहीच नसते. म्हणून ऐहिक जीवनातली आसक्ती सोडावी आणि केवळ भगवंताला आपलेसे करावे. आपण भगवंताचे आहोत ह्या मनोधारणेत आनंद-सर्वस्व आहे. आत्मारामाची जाणीव हा आतला आनंद आहे आणि विश्वाला व्यापून राहणारा आणि विश्वावर सत्ता गाजविणारा भगवंत, त्याचे सगुण दर्शन हा बाहेरचा आनंद आहे. तनमनाने त्या सर्वेसर्वा भगवंताचे सान्निध्य क्षणभरही न दुरावता, येणारी स्थिती म्हणजे अंतर्बाह्य आनंदाचा ठेवा अशीच आहे. मनुष्यजन्माला येऊन असा परमार्थ साधावा,

... उर्वरित पान ४० वर

श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराजांची प्रवचने : नाम

श्री. चंद्रशेखर निलाखे, सातारा, मो.९४२२००३४९९

पूज्य बाबा बेलसरे, महाराजांच्या नामनिष्ठेविषयी लिहितात- नामाचे महत्त्व सांगण्यासाठी ते जन्माला आले; नामाच्या महत्त्वाचे जन्मभर त्यांनी गायन केले, आणि आपल्या आयुष्याचे शेवटचे क्षण नामाचे महत्त्व सांगण्यातच त्यांनी घालविले. श्री महाराजांनी जन्मभर डोळ्यानी नाम पाहिले, कानांनी नाम ऐकले, वाणीने नाम घेतले, मनाने नाम कल्पिले, बुद्धीने नाम चिंतिले. कायावाचामनाने जगात एका नामाशिवाय त्यानी दुसरे काही सत्य मानलेच नाही.

इ.स. १९१३ साली गोंदवल्यास झालेला रामनवमीचा उत्सव म्हणजे श्रीमहाराजांच्या आयुष्यातील शेवटचा मोठा उत्सव होय. त्यावेळी नमस्कार करायला येणाऱ्या प्रत्येक माणसाच्या पाठीवरून हात फिरवून श्रीमहाराज त्याला सांगत, ''बाळ, भगवंताने ज्या परिस्थितीत प्रपंचामध्ये आपल्याला ठेवले आहे, तिच्यामध्ये समाधान मानावे, पण त्याच्या नामाला कधी विसरू नये. जो नाम घेईल त्याच्यामागे राम उभा आहे. नाम घेणाऱ्याचे राम कल्याण करतो एवढे माझे सांगणे शेवटपर्यंत विसरू नका.''

महाराजांना, त्यांच्या गुरूंनी म्हणजे तुकामाईंनी, अनुग्रह देते वेळी, रामदासी दीक्षा दिली व अनुग्रह देण्याचा अधिकार दिला. त्यावेळी तुकामाई त्याना म्हणाले,''प्रापंचिक लोकाना, विशेषतः मध्यम स्थितीतल्या लोकांना आपल्या प्रपंचामध्येच परमार्थ कसा करावा हे शिकव. राममंदिराची स्थापना करून रामनामाचा प्रसार कर. माझे महत्त्व वाढविण्यापेक्षा श्री समर्थांचे महत्त्व वाढव. लोकांमध्ये भजनाचे प्रेम उत्पन्न होईल असा मार्ग दाखव. जे खरे दीन असतील त्यांची सेवा कर. आणि सर्व ठिकाणी प्रेम वाढेल असा उपाय कर.''

महाराजांनी या उपदेशाचे, आपल्या जीवनभर तंतोतंत पालन केले. प्रापंचिकांच्या दुःखाची त्याना पूर्ण जाणीव होती. प्रपंचात सुख मिळेल या आशेने धडपड करणाऱ्या लोकांविषयी त्यांच्या मनात करूणा होती. ते सांगत- तुम्ही प्रपंच लक्ष देऊन करा. परंतु त्यामध्ये भगवंताला विसरू नका. हाच माझा अट्टाहास आहे. त्याच्या स्मरणात सर्वांनी आनंदात दिवस घालवा. नाम हे रामबाणाप्रमाणेच आहे. रामबाण म्हणजे बरोबर काम करणारा बाण.आपल्या लक्ष्यावर अचूक जाणारा तो बाण पुनः परत येऊन भात्यामध्ये बसत असे. रामनाम हे रामाच्या जवळ राहणारे आणि अचूक रामाकडे नेणारे एकमेव साधन आहे. खरोखर नामस्मरणाचा अभ्यास एका दृष्टीने फार सोपा आहे. त्याला कोणतीही उपाधी लागत नाही, त्याला काळवेळ नाही, त्याला स्थलाचे आणि देहाच्या अवस्थेचे बंधन नाही. जोपर्यंत जीवाला शुद्धी आहे, तोपर्यंत नाम घेता येते. पण दुसऱ्या दृष्टीने नामस्मरणाचा अभ्यास कठीण आहे. नामाला स्वतःची अशी चव नाही, म्हणून जरा नामस्मरण केले की त्याचा कंटाळा येतो. उपाधी असल्याशिवाय आपल्या मनाला चैन पडत नाही. उपाधीमध्ये मन रमते. यासाठी नामात रंगणे ही मोठी भाग्याची गोष्ट आहे. ज्याचे मन नामात रंगू लागले त्याला स्वतःचा विसर पडू लागला असे समजावे, ज्याचे चित्त पूर्णपणे नामात रंगले तो स्वतःला पूर्णपणे विसरतो, आणि त्याला भगवंताचे दर्शन घडते. नामाची चटक लागली पाहिजे. ती चटक एकदा लागली म्हणजे जगामधली सर्व एश्वर्ये तुच्छ वाटतील. हा बाजार मी मांडून बसलो आहे, तो त्यासाठीच आहे. प्रत्येकाला नामाची चटक लागावी म्हणून माझा प्रयत्न सारखा

चालू आहे. कुणी तरी त्याचा अनुभव घ्यायला तयार व्हा. राम त्याच्या पाठीमागे उभा आहे. याची खात्री बाळगा आणि सर्वांनी मनापासून नाम घ्या, हाच माझा सर्वांना आशीर्वाद.

महाराजांच्या वचनांमध्ये एक आश्वासक आधार वाटत असे. महाराजांकडे कितीही दु:खी, कष्टी मनुष्य आला तर तो परत जाताना समाधानाची शिदोरी बरोबर घेऊन जात असे. महाराज सांगत ज्याप्रमाणे एखादा बाप बँकेत पैसा ठेवतो आणि त्याचे व्याज आपल्या मुलाला आपल्या पश्चात मिळण्याची व्यवस्था करतो, त्याचप्रमाणे ज्यांची बुद्धी भ्रष्ट झाली आहे. त्याना निदान अंतकाळी तरी, सद्बुद्धीचे व्याज मिळण्यासाठी भरपूर भांडवल मी गोंदवल्याला ठेवले आहे. आपला मनुष्य कितीही भ्रष्ट बुद्धीचा झाला तरी गोंदवल्याला आला की त्याच्या बुद्धीमध्ये पालट झालाच पाहिजे. निदान अंत:काळी तरी तो तिथे येऊन चांगला होऊन मरेल. अभिमान म्हणून नव्हे, परंतु गोंदवल्याचे महत्त्व कशात असेल तर ते नामाच्या प्रेमात आहे. गोंदवल्यास पैशाचे उत्पन्न नाही, परंतु तिथे नामाचे पीक भरघोस आहे. मी नेहमी हेच सांगतो की, जिथे जे उगवेल तेच तुम्ही पेरा. इथला कोणताही भक्त कुठेही जरी दिसला तरी त्याच्या वागण्यावरून कळून आले पाहिजे की, हा गोंदवल्याचा भक्त असला पाहिजे, त्याचे तोंड सारखे हलते आहे, तो काहीतरी म्हणतो आहे, रामाचा जप चालू आहे, त्याअर्थी हा अमक्या गुरूचा शिष्य असला पाहिजे, असे कळून यायला हवे. म्हणतात ना, की आपल्या वडिलांचे महत्त्व सांगू नये, ते मुलाच्या कृतीवरून कळले पाहिजे. म्हणून आता एकच करा, रामाला हात जोडून मनापासून सांगा,''रामा, तुझे प्रेम दे, आम्ही अखंड नामात राहू. प्रारब्धाचे भोग मी आनंदाने भोगेन, आणि तू ठेवशील त्यात आनंद मानीन. तुझे गोड नाम मी माझ्या हृदयात सतत जतन करून ठेवीन हा माझा निश्चय आहे. राम खात्रीने कृपा केल्यावाचून राहणार नाही. खरोखर या नामामध्ये आपला प्रपंच आपल्या कल्पनेपेक्षा कितीतरी सुखाचा होईल.

सर्वांना सहज समजतील, अशी साधी उदाहरणे देत देत महाराज नामाचे महत्त्व पटवून देत. ते म्हणत, मोठमोठे सरकारी ऑफिसर असतात, त्यांचा एक खास माणूस असतो, त्याला साहेबाच्या सर्व आवडीनिवडी माहित असतात. तो जसा साहेबाना काय आवडते हे जाणून तसे करतो, त्याचप्रमाणे परमार्थात भगवंताला जे जे प्रिय असते ते ते ओळखून त्याप्रमाणे आपण वागण्याचा प्रयत्न करावा. श्रीरामप्रभूला काय आवडते ते काय नाही याची मारुतीरायाना पूर्ण माहिती होती. म्हणूनच त्याना आवडणारे 'नाम' घेऊन त्यानी श्रीरामप्रभूला आपलासा करून घेतला. ते नाम तुम्ही अत्यंत श्रद्धेने घ्या. ज्याप्रमाणे टेलिफोनच्या नळीत कितीही हळू आणि दूर, विलायतेतसुद्धा बोललेले आपल्याला ऐकू येते. तसेच, नाम कोणत्याही गावी घ्या, कोणत्याही वेळी घ्या, कितीही हळू घ्या. पण ते श्रद्धेच्या नळीतून घ्या म्हणजे ते भगवंतापर्यंत खात्रीने पोहोचू शकेल. परमेश्वराच्या प्राप्तीसाठी प्राणायाम, योगासने इत्यादी सांगितलेली आहेत. परंतु त्याहून जास्त महत्त्वाचे म्हणजे भगवंताची सहजभक्ती. भगवंताचे नाम सहजपणे येणे याचेच नाव 'अजपाजप' होय.

रामनामाची महती गात असताना, श्री महाराजांच्या प्रतिभेला बहर येत असे. त्यांचे मुखमंडल तेजाने तळपत असे. चित्तवृत्ती प्रफुल्लीत होत असत. वैखरीला उत्साहानं उधाण येत असे.ते म्हणत, रामनाम हा नुसता मंत्रच आहे असे नव्हे, तर तो सिद्धमंत्र आहे. तो भगवंतापर्यंत नेतो, नव्हे तो भगवंताला आपल्याकडे खेचून आणतो. हा माझा प्रत्यक्ष अनुभव आहे. वाटेल त्याने नामाच्या या सामर्थ्याचे प्रत्यंत पाहावे. रामनाम हा देहबुद्धी जाळणारा अग्नी आहे. रामनाम हे ओंकाराचेच स्वरूप आहे. ते सर्व कर्मांचा आणि साधनांचा प्राण आहे. श्री शंकरापासून तो श्रीसमर्थांच्यापर्यंत जे जे महासिद्ध होऊन गेले त्या सर्वांनी रामनाम कंठी धारण केले. रामनामाचा साडेतीन कोटी जप करील त्याला त्याच्या देवतेचा अनुभव

आल्याशिवाय रहाणार नाही. रामनामाचा आधार घेऊन आपण सर्वांनी राम जोडावा. नाम घेत असता जे घडेल ते चांगले आणि आपल्या कल्याणाचे आहे असा भरवसा ठेवावा. 'नामाकरिता नाम' घ्या की त्यात राम आहे हे नक्की कळेलच.

प्रत्यक्ष भगवंतापेक्षा, भगवंताचे नाम श्रेष्ठ आहे, हे महाराजांनी मोठ्या खुबीने समजावून सांगितले. ते म्हणतात, भगवंत सगुणामध्ये असताना रावणाची किंवा दुर्योधनाची बुद्धी पालटू शकले नाहीत. सगुण अवताराने वासना किंवा बुद्धी पालटण्याचे कार्य होऊ शकत नाही. सद्‌बुद्धी उत्पन्न करण्याचे सामर्थ्य फक्त भगवंताच्या नामातच आहे. व्यवहारामध्ये सुद्धा आपण बघतो की रूप गेले तरी नाम शिल्लक राहते. म्हणूनच राम, कृष्ण इत्यादी सर्वजण शेवटी नाहीसे होऊन, केवळ नाम तेवढे शिल्लक राहिले. नाम हे स्थिर आहे, रूप हे सारखे बदलणारे आहे. कलियुगात सगुण अवतार नसला तरी 'नामावतार' आहे आणि तोच खरा तारक आहे.

परमार्थ नामाशिवाय होऊच शकत नाही. हे त्यानी छातीठोकपणे सांगितले. ते म्हणाले, कोणीही दाढीवाला साधू येऊन सांगू लागला की परमार्थ असा आहे, तसा आहे, तर तुम्ही खुशाल छातीवर हात ठेवून सांगा की, नामाशिवाय परमार्थच नाही. कर्म करताना नाम घेऊन समाधानात राहणे हाच खरा परमार्थ.

नामाच्या आड येणाऱ्या अडथळ्यांमध्ये, सगळ्यात महत्त्वाचा आणि सर्वसामान्य अडथळा म्हणजे काळजी. महाराज सांगत, जे दुर्गुण भगवंताचा विसर पाडायला कारण होतात, त्या सर्वांचा संग्रह म्हणजे काळजी होय. वासना आणि अहंकार हे काळजीचे आईबाप आहेत. अशा और स्वभावाचे आईबाप असल्यावर 'पोर' असे विचित्र असायचेच. काळजी जितकी आपल्याला मारते, तितकेच नाम आपल्याला तारते.

मनाची स्थिरता बिघडविणारा दुसरा शत्रू म्हणजे राग. हा राग फार भयंकर असतो. मोठमोठ्या तपस्वी लोकांची तपश्चर्या याने धुळीस मिळविली आहे. नीतीच्या बंधनात राहणाऱ्या माणसाचे विकार आपोआप आवरले जातील. राग आवरला म्हणजे त्याच्या पोटात लपून बसलेले काम, लोभ, मोह इत्यादी विकारांनाही पायबंद बसेल. यासाठी नीतीच्या बंधनात राहून तुम्ही आपले मन भगवंताकडे विनम्र करा, भगवंताकडे जाऊ लागा, मन आपोआप तुमच्या मागे येईल, कारण तो त्याचा धर्म आहे.

या सगळ्या चिंतनाचा, विवेचनाचा समारोप करताना, महाराज, अगदी कळकळीने आणि तळमळीने सांगतात की, आजच्या या दिवसापासून आपण आपल्या मुलाला जितक्या आपलेपणाने हाक मारतो तितक्या आपलेपणाने देवाला हाक मारा, किंवा त्याच्यापेक्षाही जास्त आवडीने आणि निष्ठेने ते घ्या. मला खात्री आहे, राम तुमचे कल्याण करील.

पूज्य गो. सी. गोखले यानी संकलीत केलेल्या, महाराजांच्या या विचारधनाचे आचरण आपल्या हातून घडावे अशी श्री महाराजांच्या चरणी प्रार्थना करून, त्यांच्याच कृपेने लिहिली गेलेली ही लेखमाला इथे पूर्णत्वास पोचली.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

...पान ३७ वरून

असा श्रीसमर्थांचा उपदेश आहे. परमार्थासाठी वैराग्य अपरिहार्य
आहे. वैराग्य उत्पन्न कसे होईल आणि कोणती जाणीव वैराग्य निर्माण करील हेही त्यांनी 'षड्‌रिपुनिरूपण-दंभ'मध्ये सांगितले आहे.

अखंड आठवावे रे मरणाचें ध्यान अंतरीं।
तेव्हांचि वैराग्य उठे दंभ लोटे परोपकारी।। १२

म्हणजे मनामध्ये सतत 'निर्वाणचिंता' असावी असे नव्हे. जीवनाच्या अशाश्वतेचे स्मरण असावे म्हणजे ते मन मायेत गुंतून न राहता परमार्थाकडे वळेल म्हणजेच वैराग्य उत्पन्न होईल.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

नमस्कार माझा सद्गुरू रामदासा (५)

सौ. संध्या अशोक कोल्हटकर, कोथरुड, पुणे. मो. ९८५००४३२७३

पृथूसारिखा अर्चनीं वाटताहे।
खरा अक्रुराच्या सम वंदिताहे।
नसे गर्व कांही अणूमात्र ऐसा।
नमस्कार माझा सद्गुरु रामदासा।।५।।

भागवत कथेच्या आधाराने केलेल्या सद्गुरू-स्तवनातील हा पांचवा श्लोक आहे. या श्लोकात पृथू व अक्रुर यांचा उल्लेख आहे.

वेन राजा अतिशय उन्मत्त व दुष्ट होता. हाती सत्ता आल्यानंतर त्यानी महापुरुषांचा अपमान करण्यास सुरुवात केली. यज्ञ, दान, तप, हवन करण्यास बंदी केली. प्रजेचा छळ सुरू झाला. त्याच्या या वागण्याने सर्व प्रजाजन कंटाळून गेले. त्यावेळी राजसत्तेवर नियंत्रण ठेवणारी तपस्वी लोकांची सत्ता उभी राहिली. (आजही ते जरुरी आहे.) तपःसामर्थ्याने प्रेरित होऊन एक ''हुंकार'' उठला. सर्वांनी राजाकडे रोखून पाहिले. भृगुसह इतर ऋषींनी विशिष्ट मंत्रोच्चार करून राजाला गतप्राण केले. गादीवर बसण्यासाठी योग्य वारस हवा म्हणून वेनराजाच्या दक्षिण भुजेचे मंथन केले. त्यातून पृथूचा जन्म झाला. राजा पृथूला सर्वजण विष्णूचाच अवतार मानीत.

पृथूला राज्याभिषेक झाला तेव्हा पृथ्वी अन्नहीन झाली होती. वेनराजाच्या काळात तप, यज्ञ, दान, हवन यांना बंदी होती. पृथ्वीवर अराजक निर्माण झाले होते. प्रजेचे रक्षण, पृथ्वीचे रक्षण होत नव्हते. दुराचारी लोकांचा धाक वाढला होता हे सर्व पृथूने ओळखले होते. पृथ्वी अन्नधान्य वगैरे गोष्टी का देत नाही असे विचारून तिच्यावर शरसंधान करताच पृथ्वी त्याला शरण आली. तिने धेनुरूप घेऊन सर्वांना प्राप्य-वस्तू दिल्या. पृथ्वीच्या सांगण्यावरून त्याने डोंगर फोडले. खड्डे भरले. भूमी सपाट केली आणि कृषियोग्य केली. नगरे, ग्रामे, दुर्ग, पशुगृहे यांच्या रचना केल्या. लोककल्याणार्थ अनेक कामे केली. राजाचे कर्तव्य पार पाडले. राजाच्या दृष्टीने ही सर्व अर्चन भक्तीच होती. समर्थ अर्चनभक्ती समासांत सांगतात.

वापी कूप सरोवरे। नाना देवालये सिखरे।
राजांगणे मनोहारें। वृंदावने भुयारी।।२२।।
मठ मंड्या धर्मशाळा। देवद्धारी पडशाळा।
नाना उपकर्णे नक्षत्र माळा। नाना वस्त्र सामग्री।।२३।।
वने उपवने पुष्पवाटिका। तापस्यांच्या पर्ण कुटिका।
ऐसी पूजा जगन्नायका। यथासांग समर्पावी।।२६।। दा.

पृथूराजाने २०० अश्वमेध यज्ञ करण्याचे ठरविले व ब्रह्मावर्तात दीक्षा घेतली. एकामागून एक यज्ञ पार पडत गेले. सर्व ऋषी, लोकपाल, देवदेवता, विद्याधर, गंधर्व यज्ञांत सहभागी झाले होते.यज्ञांत हवी दिल्यामुळे देवदेवता तसेच पृथ्वी तृप्त होत होती. समर्थांनी अर्चन भक्तीत सांगितल्याप्रमाणे-

देवब्राह्मण, अग्नीपूजन। साधुसंत अतीतपूजन।
यति महानुभाव गायत्री पूजन। या नांव पांचवी भक्ती।

सर्व यज्ञ व्यवस्थित चालू होते. ''यज्ञ'' शब्दाचा एक अर्थ (शब्दकोशानुसार) पूजा, आराधना, अर्चन असाही आहे.

भगवान गीतेत सांगतात-

अन्नाद्भवन्ति भूतानि, पर्जन्यादन्नसंम्भवः।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः।।३-१४।।

भगवान यज्ञपुरुष किंवा सर्व यज्ञांचे भोक्ते आहेत. ते सर्व देवदेवतांचे अधिपती आहेत. शरीराचे विविध अवयव पूर्ण शरीराची सेवा करतात. त्याप्रमाणे देवदेवता भगवंताची सेवा करतात. इंद्र, वरुण, चंद्र वगैरे देवदेवतांना संतुष्ट करण्यासाठी पूर्वी यज्ञ करण्याची पद्धत होती. अन्न म्हणजे योगक्षेमास आवश्यक वस्तु आहे. मनुष्यजीवन उपभोग्य

वस्तू उपभोगण्यात जाते. त्या सर्व अन्न वस्तू व भोग्य वस्तू निर्माण करण्यासाठी पर्जन्याची आवयकता असते. अग्निमुळे ऊब, वरुणामुळे पर्जन्य, पर्जन्यामुळे नद्या वाहतात पाणी मिळते, जमीन सुपीक होते, धनधान्य पिकते. त्यामुळे पूर्वी ब्रह्मयज्ञ, पितृयज्ञ, देवयज्ञ वगैरे यज्ञ करण्याची प्रथा होती. तसेच यज्ञ हा सर्वांच्या सहकार्याने होत असतो. कोणतेही कर्म जे सर्वांचे, सर्वप्रकारे, सर्वकाळी, कल्याणासाठी केले जाते ज्यात समर्पण भाव असतो ते प्रत्येक कर्म म्हणजे यज्ञकर्मच असते. पूर्वीच्या काळी यज्ञ करताना ग्रामातील सर्वजण एकत्र येऊन, आपल्याला शक्य असेल ते शारीरिक आर्थिक, वस्तुरूप, श्रमरूप, देवार्पण करून यज्ञकर्मात सक्रिय भाग घेत. हे यज्ञ समाजकल्याणासाठी केले जात. असेच यज्ञ पृथूने केले.

पृथूचे नव्याण्णव यज्ञ पूर्ण झाल्यावर इंद्राचे आसन डळमळीत झाले. त्यावेळी ब्रह्मदेवांच्या व ऋषींच्या सांगण्यावरून पृथूने यज्ञ थांबवले. कारण त्याला इंद्रपदाची आसक्ती नव्हती. त्याची विष्णूभक्ती श्रेष्ठ व दुर्लभ होती. तो अनासक्त होता. पृथू एक सद्‌गुणी आदर्श नित्य आत्मतृप्त, न्यायी, उदार, क्षमाशील व पराक्रमी राजा होता. त्याने भूमीचे रक्षण व प्रजेचे पालन केले. पृथूनेच प्रथम कृषिकर्म व नगररचना केली. भूमीला त्याची कन्या मानतात म्हणून तिला ''पृथ्वी'' असे नांव पडले. त्याच्या या सर्व गुणांमुळे विष्णूनी स्वतः येऊन त्याला उपदेश केला. सनकादिकांनी पृथूला ब्रह्मज्ञानाचा उपदेश केला. पृथूने अव्यक्त ईश्वर यज्ञस्वरूपात कसा व्यक्त होतो ते प्रजाजनांना समजावून सांगितले. समर्थ त्यांच्या अर्चनभक्तीत सांगतात-

काया,वाचा आणि मने। चित्ते वित्ते जीवे प्राणे।
सद्भावे भगवंत अर्चणे। या नांव अर्चनभक्ती।।२९।।

पृथूने आपली अर्चनभक्ती यज्ञ, दान, विरक्ती, यांनी परिपूर्ण केली. काळानुरूप यज्ञप्रथा कमी होऊ लागली. कलियुगांत ''नामसंकीर्तन'' हा सुद्धा यज्ञच आहे. ते करताना काया,वाचा,मने अनासक्त राहून करणे महत्त्वाचे आहे. समर्थांनीसुद्धा गायत्री पुरश्चरण, रामनामाचे अनुष्ठान केले होते.

सर्वाभूती समदृष्टी हे अर्चनभक्तीचे लक्षण आहे. तर सर्वाभूती नम्रता, लीनता हे वंदनभक्तीचे लक्षण आहे. वंदन करताना जसे शरणागती प्रगट होते तसेच तो 'पूर्ण' आहे, आपण त्याचा अंश आहोत म्हणून मी त्याचा आहे व तो सर्व कर्ता आहे. जे जे घडते ते त्याच्या इच्छेने घडते हा सर्व भगवंताचा विलास आहे. या व्यापक भावनेने वंदन केले तर ती खरी वंदनभक्ती. आणि अक्रुराची वंदनभक्ती यामुळेच श्रेष्ठ ठरते.

अक्रुर कंसाचा ताबेदार होता. पण प्रथम श्रीकृष्णाचा भक्त होता. मथुरेला जो धनुर्याग होणार होता त्या समारंभाला श्रीकृष्ण व बलराम यांना प्रेमाने(!) बोलावण्याची जबाबदारी कंसाने त्याला दिली होती. यातील कपट हेतूही कंसाने त्याला सांगितला होता. हे नीच कर्म आपल्याला करायला सांगितले याचे अक्रुराला अतिशय दुःख झाले. कंसाचा सर्व हेतू सांगून श्रीकृष्णाला आमंत्रण केले तर तो स्वामीद्रोह होईल असे त्याला वाटत होते. ''श्रीकृष्ण भगवंत आहेत, सर्वज्ञ आहेत. तुमच्या मनांत कपट नाही, भगवंत सर्व जाणतील'' असे त्याच्या पत्नीने त्याला सांगितले. ते अक्रुराला पटले. स्वामीकार्यास अनुसरून वागायचे व सज्जनांचे रक्षणही करायचे हे मुख्य कर्तव्य लक्षात घेऊन तो गोकुळात गेला. श्रीकृष्णाचे दर्शन होणार म्हणून तो उल्लासित झाला होता. कृष्ण चिंतनात मग्न झाला होता. सायंकाळी गोकुळात पोहोचला. श्रीकृष्णाची पावले ज्या भूमीवर उमटली होती ती पाहून, रथातून खाली उतरून, तो त्या भूमीवर गडबडा लोळू लागला. श्रीकृष्णाच्या चरणधुळीने आपण पवित्र झालो असे त्याला वाटू लागले. वंदन म्हणजे नुसते नमस्कार करणे नव्हे तर मी व माझे दोन्ही निवृत्त करणे असा अर्थ अभिप्रेत आहे. अक्रुराचा ''मी व माझे'' हा भाव त्या चरण धुळीने पूर्ण नाहीसा झाला होता.

नंदाकडे पोहोचल्यावर त्याचा योग्य तो आदरसत्कार झाला. त्यावेळी श्रीकृष्ण गाईचे दूध काढत होते.तिथे एक

नोकर अक्रुराला घेऊन गेला. तेव्हा अक्रुराला शंख, चक्र , गदा, पद्म यांनी युक्त चतुर्भुजमूर्ती दिसली. श्रीकृष्णाच्या चरणावर मस्तक ठेवून त्यांनी श्रीकृष्णाला साष्टांग नमस्कार केला. शरीराची आठही अंगे जमिनीला टेकवून नमस्कार करणे म्हणजे साष्टांग नमस्कार करणे. साष्टांगनमस्कार म्हणजे संपूर्ण शरणागती। म्हणून समर्थ वंदन भक्तीत सांगतात.

नमस्कारे लीनता घडे। नमस्कारे विकल्प मोडे।
नमस्कारे सख्य घडे। नाना सत्पात्रासी।।१४।।
नमस्कारे दोष जाती। नमस्कारे अन्याय क्षमती।
नमस्कारे मोडली जडती। समाधाने।।१५।।

अक्रुराने भगवंताचे पाय घट्ट पकडले व वंदन केले. भगवंताला कंसाचे सर्व कपट कथन केले. अक्रुराची भक्ती बघून श्रीकृष्णाला खूप आनंद झाला. कृष्ण बलराम मथुरेकडे जायला तयार झाले. भगवंतानी त्याच्या अवतार लीलेमध्ये आपल्याला ''कंसापर्यंत नेण्याचे'' महत्त्वाचे कार्य दिले आहे. याबद्दल अक्रुराला धन्यता वाटत होती. समर्थ म्हणतात-

साधक भावे नमस्कार घाली।
त्याची चिंता साधूस लागली।
सुगम पंथे नेऊन घाली। जेथील तेथे ।।२४।।

ज्यावेळी दोन हात तिसरे मस्तक व शरणागत भाव असा नमस्कार केला की आपल्या हिताची काळजी ज्याला नमस्कार करतो त्यावर राहते. त्याची जबाबदारी वाढते. म्हणून संत, सज्जन, सद्गुरू भगवंत यांना नमस्कार करावा. वंदन करावे. तेच ह्या भवसागरांतून पैलपार नेतात. अक्रुरही प्रापंचिक होता पण केवळ वंदन भक्तीच्या जोरावर त्याने श्रीकृष्णाला आपलेसे केले. मथुरेला परत जाताना वाटेत यमुनेच्या पाण्यात स्नानासाठी तो उतरला. आंत उडी घेऊन हात जोडून भगवंताचे स्मरण केले तेव्हा पाण्यातही त्याला सर्वत्र भगवान श्रीकृष्ण दिसू लागले.वंदन म्हणजे नमस्कार करणे. नतमस्तक होणे. 'मी' पणा सोडल्याशिवाय नतमस्तक होता येत नाही. ''अहं'' हा देहाभिमान भक्तिमार्गातील मोठा अडसर आहे. तो कमी होण्यासाठी वंदनभक्ती उपयोगी पडते. नत म्हणजे खाली मस्तक म्हणजे डोके. नतमस्तक म्हणजे डोके खाली वाकवून । पण ते पटकन कुणासमोर वाकत नाही. कारण डोळे, नाक, कान, जीभ व त्वचा ही पांच ज्ञानेंद्रिये त्यावर आहेत. त्यामुळेच शरीराला अभिमान येतो. अहंकार येतो. ही सर्व इंद्रिये फक्त बाहेरचेच पाहतात. ऐकतात, गंध घेतात, चव घेतात, बोलतात त्या इंद्रियांना बाहेरील गोष्टींपासून परावृत्त करून अंतर्मुख करणे, त्यांना वाकवणे म्हणजे नतमस्तक होणे. असे नतमस्तक होऊन केलेले वंदन हेच वंदनभक्तीत अभिप्रेत आहे. खरे तर प्रापंचिकाला हे अवघड असते. पण साधुसज्जनांना हे सहज जमते. म्हणून समर्थ वंदनभक्तीत सांगतात.

नमस्कारास वेचावे नलगे। नमस्कारास कष्टावे नलगे।
नमस्कारास कांहीच नलगे। उपकर्ण सामग्री ।।२२।।
नमस्कारा ऐसे नाही सोपे। नमस्कार करावा अनन्यरूपे।
नाना साधनी साक्षेपे। कासया सिणावे।।२३।।

ही वंदनभक्ती समर्थांच्या अंगात मुरलेली होती. त्यांचे चरित्र पाहता त्यांना गर्व, अहंकार, ताठा या गोष्टींचा स्पर्शही नव्हता. दुसऱ्या कुणाला अहंकार आहे हे त्यांना जाणवले तर ते तो अहंकार प्रेमाने किंवा युक्तीने दूर करण्याचा प्रयत्न करीत. मग तो राजा असो वा रंक, ज्ञानी असो वा मूढ, शिष्य असो किंवा साधक ! हे समर्थांचे वैशिष्ट्य होते. गर्वामुळे अहंकरामुळे देहबुद्धी तीव्र होते. हुशार व ज्ञानी माणसांचे नुकसान होते. ज्ञानी असूनही केवळ गर्वामुळे त्यांचा समाजाला उपयोग होत नाही. हे समर्थ जाणत होते. समर्थांनी वामनपंडितांचे गर्वहरण करून त्यांना उपदेश केला. वाङ्मयाद्वारे भक्तीचा प्रसार करण्यासाठी जनसामान्यांच्या म्हणजे प्राकृत भाषेत लिहिण्यास सांगितले. नाशिक येथील संस्कृत अभ्यासकांना संस्कृत श्लोकांचे दोन चरण स्वतः व दोन चरण कल्याण स्वामींना पूर्ण करायला सांगून त्यांचा अभिमान खोटा ठरविला. (हे चाळीस श्लोक दासगीता म्हणून ओळखले जातात.) त्यांना लोककल्याणाची कामे करायला

सांगितली. (संदर्भ- चिंता करतो विश्वाची) इतकेच नव्हे तर खडकांमधील बेडकीच्या अन्नपाण्याची व्यवस्था परमेश्वर कशी करतो हे दाखवून सामानगडावर शिवाजीराजांना निर्माण झालेला अहंकार सहजी दूर केला.

सदाशिवशास्त्री येवलेकर हे मान्यताप्राप्त प्रकांड पंडित होते. तेही वामन पंडितांसारखे मशाल घेऊन वादविवाद करीत असत. समर्थांना वादविवाद करणे फारसे आवडत नसे. ते मनाच्या श्लोकातही सांगतात ''तूटे वाद संवाद तो हीतकारी'' सदाशिवशास्त्री मात्र समर्थांशी वाद करण्याच्या तयारीत होते. शिवाजीमहाराजांनी त्यांना समजावले, ''समर्थ क्रियाशील आहेत. वादविवाद करणारे नाहीत. आपण हा हट्ट सोडून द्यावा.'' पण सदाशिवशास्त्री ऐकेनात. ते समर्थांकडे आले तेव्हा समर्थांनी त्यांना ''आपण भूदेव आहात मी आपल्याला वंदन करतो.'' असे म्हटले. पण नमस्कार करायचा कां आशिर्वाद द्यायचा या संभ्रमात असणाऱ्या सदाशिवशास्त्रींनी वाद करण्याची तयारी केली. हे ओळखून समर्थांनी जवळून जाणाऱ्या मशामहाराला बोलावले समर्थ म्हणाले,''कोण रे तू ?'' '' मी मशा महार. लाकडे विकायला जातो.'' (शूद्र) हे सांगितल्यावर समर्थानी आपली कुबडी कल्याणाजवळ देऊन एक रेघ मारायला सांगितली. ती ओलांडल्यावर मशा म्हणाला,''मी म्हाळसाशेट लाकडाचा व्यापारी'' (वैश्य) कल्याणाने आणखी एक रेघ ओढली तो म्हणाला,''मी म्हाळसाजी जाधव शहाजीराजांकडे सरदार आहे.'' (क्षत्रिय) नंतर पुन्हा कल्याणाने कुबडीने रेघ मारली ते म्हाळसाजी पुढे झाले व म्हणाले ''मी म्हाळसाकांत शास्त्री देशपांडे. पैठणचा दशग्रंथी ब्राह्मण'' त्या त्या व्यक्तीनुसार त्याच मशा महाराजाचा वेश आवेश बदललेला बघून सदाशिवशास्त्री भयभीत झाले. त्याच्याशी वादविवाद करण्यास समर्थांनी सांगितल्यावर समर्थांची योग्यता त्यांनी ओळखली व ते समर्थांना शरण गेले. समर्थांनी मोठ्या मनाने त्यांना माफ केले आणि धर्मसंस्थापनेच्या कार्यात सामावून घेतले. हेच पुढे वासुवेद गोसावी म्हणून समर्थ संप्रदायात प्रसिद्ध झाले. समर्थ अनेकदा एकांतात जात त्यावेळी शिवाजी महाराज, वासुदेव गोसावींना भेटून समर्थ भेटल्याचा आनंद घेत. त्याबद्दल गिरीधर स्वामी लिहितात-

शिवराज वासुदेव महंतासी पाही।
अति दर्शन लालसासी श्रेष्ठासी वियोग नाही।
येऱ्हविं कोणासी हि समर्थ वियोग न सोसवे कांही।
ध्यानी मनी चिंतनी सर्वदां।।९-५५।।

शिष्याला अहंकार निर्माण झाल्यावर त्यांचा 'अहं' नष्ट करण्यासाठी ''आत्माराम'' सांगणारे समर्थ शिष्यांना परोपरीने समजावतात.

तू समर्थांचे लेकरूं। अभिमानाने घेतला संसारू।
अभिमान टाकितां पैलपारू। पावशील बापा।।
आत्माराम।।

अशा समर्थांना नमस्कार करताना,
''देवा, मी कुणीही नाही सर्व कांही तूच आहेस,
देवा, माझे कांहीही नाही सर्वकांही तूझेच आहे,
देवा, मला कांहीही नको, जे देशील ती तुझी इच्छा असेल!''

हा वंदनभाव मनांत ठेवूनच वंदन करते.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

रघुवीर समर्थ 'उपासनामार्ग-प्रदीप'
दासनवमी विशेषांक - मार्च २०१३

श्रीसमर्थ रामदास स्वामींनी आपल्या चरित्र आणि वाङ्मयातून साधकांना दाखविलेले उपासनामार्ग या विषयावर मान्यवर लेखकांचे मार्गदर्शनपर सुमारे ४० लेख. सर्व साधक, उपासक, अभ्यासू भक्तांसाठी अत्यंत आवश्यक व संग्रही ठेवण्यासारखा विशेषांक... दासनवमीस प्रकाशित होत आहे.

अंकाचे मूल्य- १०० रुपये

संपर्क : **रवी देशपांडे, मो. ९४०५५४२४६१**

श्रीसमर्थांच्या बागप्रकरणाची व्याप्ती : लेखांक-५

डॉ. सौ अपर्णा प्रसन्न सोले, पुणे (एम.डी., पीएच.डी.) मो. ९४२२०८९८९२

अडुळसा -

उंबरी अंबरी गंभीरी अडुळसा मोही भोपळी।

असे वर्णन बागप्रकरणात अडुळसाचे आहे. याचे संस्कृत नाव वासा असे आहे. याचे शास्त्रीय नाव Adhatoda vasica असून Acanthaceae कुल आहे. वासक, सिंहास्य, आटरूषक, सिंही, पंचमुखी, सिंहपर्ण असे याची पर्यायी नावे आहेत. १ ते ३ मीटर उंचीचे झुपकेदार क्षुप असते. पाने ८ ते १० सेंमी. लांब, काळपट हिरवी गुळगुळीत भल्लाकार असतात. फुले पांढरी २.५ ते ८ सेंमी. लांबीच्या मंजिरीत उगवणारी असतात. पाकळ्यांची रचना अशी असते की फूल लांबून सिंहाच्या जबड्याप्रमाणे दिसते. फुले फेब्रुवारी मार्चमध्ये येतात. फळे २ सेंमी. लांबीची लवयुक्त शेंग असते.

अडुळसा तिक्त कषाय रसाचा आहे. लघु, रूक्ष गुणात्मक आहे. कफघ्न कार्य असून तिक्त कषाय शीत असल्याने पित्तघ्न आहे. पाने वेदनास्थापन, शोथहर, जन्तुघ्न व कुष्ठघ्न असल्याने आमवात, व्रणशोथ, यात उपयुक्त आहेत. वातवाहिन्यांमुळे उत्पन्न झालेला शूल (neuralgia) यामध्ये पानांचा कल्क लेपासाठी वापरतात. पानंचा रस हा व्रणातील कृमी मारण्यासाठी उपयुक्त ठरतो. अडुळसामुळे कफ पातळ होऊन बाहेर टाकला जातो व श्वासवाहिन्या विस्तृत होतात. श्वासवाहिन्यांचा विस्तार झाल्याने श्वास, कास, कण्ठरोग यामध्ये उपयोग केल्यास कफ पडून जाून घुसमट कमी होते. कफाबरोबर रक्त पडत असेल तर तेही थांबते. अडुळसा व धोत्र्याच्या पानांचे धूम्रपान केल्याने श्वासवेग कमी होतात. कफज कास म्हणजे खूप कफ पडत असेल व खोकला असेल तर सैंधव व मधाबरोबर याचा रस द्यावा. स्वरभेद या व्याधीतही याचा उपयोग चांगला होतो.

क्षय, श्वास व रक्तपित्तात अडुळशाचा रसात खडीसाखर घालून पाक करावा व त्यात बेहडा व हळदीचे चूर्ण घालून ते मिश्रण वारंवार चाटवावे.नेत्ररोगात अडुळशाचा काढा तूप व मधाबरोबर द्यावा. नाकातून रक्त येणे यात अडुळशाचा काढा किंवा स्वरस वापरावा.

वासायां विद्यमानायां आशायां जीवितस्य च।
रक्तपित्ती क्षयी कासी श्वासी किमवसीदति।।

वासावलेह, वासकासव, वासारिष्ट असे कल्प अडुळशाचे मिळतात.

निंब -

यालाच आपण कडुनिंब असे म्हणतो. निंबाचा वृक्ष १४ ते १६ मीटर उंचीचा असतो. खोड कडक असते. काळपट भुऱ्या रंगाच्या सालीवर उभ्या रेषा व पन्हळी असतात. साल आतून लाल असते. पाने २० ते ३५ सेंमी लांब, पर्णदलाच्या कडा दन्तूर असतात. फुले पांढरी मंजिरीस्वरूप असतात. फळेही लांबट गोल, १ ते २ सेंमी. लांब असतात. पिकल्यावर पिवळी असतात. फळांना कडवट उग्र गंध असतो. प्रत्येक फळामध्ये एक बीज असते. दरवर्षी वसंततुत तांबूस कोवळी पालवी फुटते, त्याचवेळी फुलोरा येतो व उन्हाळ्याच्या अखेरीस फळे येतात.

निंबोरे गोडे निम्ब। असे वर्णन बाग प्रकरणात आढळते. याचे शास्त्रीय नाव Azadiracta indica असून Neliaceae कुल आहे. वरतिक्त, छर्दन, सुतिक्तक, कृमीघ्न, सुभद्र, पारिभद्र अशी याची पर्यायी नावे आहेत. निम्ब हा तिक्त (कडू), कषाय(तुरट) रसाचा आहे. लघु व रूक्ष गुणात्मक आहे. सर्व गुणांनी कफघ्न आहे व शीतवीर्य असल्याने पित्तघ्न आहे.

व्रणामध्ये निंबत्वचा क्वाथाचा वापर करतात.

निंबाच्या तिक्तल कटुकषाय रसामुळे व्रणातील क्लेद, पूय व इतर स्रावांचे शोधन होते व जखम पटकन भरून येते. घरातील कीटक व जंतूंचा नाश करण्यासाठी लिंबाचा पाला घरात जाळावा.निंबाच्या तिक्त आणि रूक्ष गुणांमुळे शरीरान्तर्गत द्रवकफ, क्लेद आणि दुष्ट अपक्व स्त्रावांचे पचन व शोषण होते. धातूंमधील क्लेदाचे शोषण झाल्याने बहुमूत्रता हे लक्षण कमी होते व याचा मधुमेह (डायबेटीस) सारख्या व्याधींमध्ये उपयोग होतो.

निम्बः शीतो लघुर्ग्राही कटुतिक्तोऽग्निवातकृत्।
अहृद्यः श्रमतृट्कासवरारूचि कृमिप्रणुत्।।
व्रणपित्तकफच्छर्दी कुष्ठ हृल्लास मेहनुत्।।

ज्वरासारख्या विकारांमध्ये निंबाच्या काड्यांचा काढा मधाबरोबर घ्यावा. खरूजेसारख्या विकारांवर निंबाच्या बिया तिळाच्या तेलात वाटून लावाव्यात. कृमींसारख्या विकारांवर निंबाच्या पानांचा रस मधात घालून घ्यावा.

जेथे कडुनिंबाचा वृक्ष असतो तेथील आजूबाजूच्या ५० मीटर परिसरातील हवा ही शुद्धच असते व तेथे कीटक अजिबात येत नाहीत असा प्रभावशाली हा वृक्ष आहे.

डाळिंब-

रेकण्या खरजूरी तुते दाळिंबे।

असे डाळिंबाचे वर्णन बागप्रकरणात आले आहे. याला संस्कृत मध्ये दाडिम असे म्हणतात. याचे शास्त्रीय नाव Punica असून Granatum कुल आहे. दन्तबीज, लोहितपुष्पक, रोचन, मधुबीज असे याचे पर्यायी शब्द आहेत. ३ ते ५ मीटर उंचीचे झाड असून काण्डत्वचा धुरकट तांबडी गुळगुळीत असते. पाने ५ ते ७ सेंमी. लांब, ३ सेंमी. रूंद दोन्ही टोकास निमुळते असतात. फुल लालवर्णाची एकाकी क्वचित २ ते४ अशा गुच्छात येतात. फळ गोलाकार ५ सेंमी. व्यासाचे स्थायी बाह्यकोषयुक्त असतात. काबुली व मस्कती या उत्तम जाती आहेत.

डाळींब मधुर, कषाय, अम्ल रसात्मक आहे. मधुर व कषाय असल्याने पित्तघ्न, अल्प, उष्ण असल्याने कफवातघ्न आहे. डाळिंबाची साल कषाय असल्याने शोथहर, व्रणशोधन, रोपण व जंतुघ्न आहे. त्यामुळे सालीच्या काढ्याच्या मुखरोग आणि कण्ठरोगात गुळण्या करतात.जखम धुण्यासाठीही काढ्याचा वापर करतात. डाळिंब अम्लरसात्मक असल्याने मुखवैशद्य (तोंड स्वच्छ होणे) होऊन तोंडाला चव येते. पित्तशामक असल्याने तृष्णानिग्रहण होते.

डाळिंबाची साल व कुड्याची साल सम प्रमाणात घेऊन त्याच्या काढ्यात मध घालून घेतल्यास अतिसार (जुलाब होणे) व रक्तातिसार बरा होतो व ग्रहणी गुणात्मक असल्याने मूत्रमार्गाचे स्नेहन करून मूत्रकृच्छ्रात उपयोगी होते. नाकातून रक्त येत असल्यास (घुळणा फुटणे) डाळिंबाच्या फुलांचा रस वापरावा. नस्यासाठी कषाय रस असल्याने रक्तस्तंभन होते.

डाळिंब मस्तिष्काला बल्य आणि मेध्य असल्याने मस्तिष्कदौर्बल्यात व त्यातील विकारांमध्ये फळाचा वापर करावा.

तत्तु स्वादु त्रिदोषघ्नं तृड्दाहज्वरनाशनम्।
हृत्कण्ठमुखदोषघ्नं तर्पणं शुक्रकलं लघु।।
कषायानुरसं ग्राहि स्निग्धं मेधाबलप्रदम्। स्वादुम्लं दीपनं रूच्यं किञ्चित् पित्तकरं लघु ।।
अम्लं तु पित्तजनकं आमवातकफापहम्।।

दाडिम हृद्य आणि रक्तस्थापन आहे. त्यामुळे हृदरोगात, रक्ताल्पता यासारख्या विकारात याचा उपयोग होतो. अम्लरसामुळे दाडिम हृदय या अवयवाला हितकारक आहे. दीपन पाचन असल्याने डाळिंब रक्तांची वृद्धी करते. दौर्बल्य हे लक्षण डाळिंबाच्या रसाने दूर होते.

दाडिमावलेह, दाडिमादिघृत असे याचे औषधी कल्प आहेत.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

या लेखाबरोबरच श्री समर्थांच्या बागप्रकरणातील वनस्पतींची आयुर्वेदीय दृष्टीने माहिति देणारी लेखमाला पूर्ण होत आहे. यापुढे प्रासंगिक लेखात ऋतुमानाप्रमाणे वनस्पतींची माहिती देण्यात येईल.

श्री कल्याणस्वामी त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सव डोमगांव (ता.परंडा) जि.उस्मानाबाद बैठक वृत्त

स. भ. रामचंद्र गौरकर, बार्शी. मो. ९७६३१३८८२६

श्री कल्याणस्वामी त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सव, (डोमगाव) समितीची स्थापना

स.भ. रामचंद्र गौरकर रविवार दि. १६ डिसेंबर २०१२ रोजी समर्थ जीवनावर कल्याणस्वामी त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सव सन २०१३-१४ मध्ये कशा पद्धतीने साजरा करावयाचा याचे नियोजन करण्यासाठी एक बैठक डोमगाव येथे कल्याणस्वामी समाधी मंदिरामध्ये रामदास स्वामी संस्थानने आयोजित केली होती. डोमगाव व परांडा मठाच्या संयुक्त विद्यमाने कल्याणस्वामी त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सव साजरा करण्यात येणार आहे. रामदास स्वामी संस्थान सज्जनगड या त्रिशताब्दी पुण्यतिथी सोहळ्यास सहकार्य करणार असल्याची माहिती सज्जनगड संस्थानचे अध्यक्ष श्री. भूषण स्वामी यांनी या प्रसंगी बोलताना दिली. सर्व संप्रदायांना या सोहळ्यात सहभागी होण्याचे आवाहन त्यांनी केले. कल्याणस्वामींचे वंशज असलेले अकरा जहागिरदार या समारंभाला सहकार्य करणार आहेत असे ते म्हणाले. कल्याणस्वामींची शिष्यपरंपरा मोठी आहे. मराठवाड्यामध्ये त्यांनी ४०-५० मठ स्थापन केले. समर्थांचे वाङ्मय, समर्थस्वरूप आपल्याला कल्याणस्वामींमुळेच पाहता आले. रामदास स्वामी संस्थान, सातारा या कल्याणस्वामी त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सवात हिरिरीने सहभाग घेईल असे आश्वासन संस्थानचे अध्यक्ष भूषणस्वामी यांनी या सभेत बोलताना दिले.

डॉ. शहाजी मिस्किन (डोमगाव) म्हणाले, या वर्षी महाराष्ट्र शासनाने तीर्थक्षेत्र विकास योजनेमधून कल्याणस्वामी मंदिराला एक कोटी रुपये मंजूर केले आहेत. त्यामधून भक्तनिवास, प्रदक्षिणा मार्ग, पाण्याच्या टाक्या इ. कामे पूर्ण करण्यात येणार आहेत.

श्री. पुरुषोत्तम वैद्य (परंडा) म्हणाले, कल्याणस्वामींनी शेवटचा श्वास परांडा येथे सोडला. चातुर्मासामध्ये कल्याणस्वामी परंड्यात राहत होते. कल्याणस्वामींची आद्य समाधी परंडा येथे असल्यामुळे त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सवात कल्याणस्वामींची पालखी परंड्याहून डोमगावला नेण्यात यावी. डोमगावचे माजी सरपंच मनोहर मिस्किन म्हणाले, कल्याणस्वामी त्रिशताब्दी पुण्यतिथी महोत्सवाला ग्रामस्थ तन,मन, धनाने सहकार्य करतील. डोमगावला येणाऱ्या समर्थ भक्तांची भोजनाची व्यवस्था करण्याचे आवाहन त्यांनी सज्जनगड संस्थानला केले. कल्याणस्वामींच्या नावाने 'दुसरा ट्रस्ट' काढल्याबद्दल त्यांनी तीव्र नाराजी व्यक्त केली. यापासून आम्ही काय आदर्श घ्यावयाचा ? या ट्रस्टमुळे गावामध्ये दुफळी निर्माण झाली असल्याचे त्यांनी सांगितले.

या सभेला डोमगावचे मठपती अविनाश जहागिरदार, डॉ. शहाजी मिस्किन (डोमगाव), सुधाकर जहागिरदार (पुणे), जयराम जहागिरदार (मुंबई), अप्पासाहेब जहागिरदार (सोलापूर), ॲड. मधुकर गोसावी (अंबड) प्रकाशबुवा रामदासी (नगर), डॉ. संजय जहागिरदार (परंडा), पुरुषोत्तम वैद्य (परंडा), अजय कुलकर्णी (बार्शी) यांच्यासह डोमगावचे ग्रामस्थ मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. या सभेमध्ये कल्याणस्वामी त्रिशाताब्दी पुण्यतिथी महोत्सवाचे नियोजन करण्यासाठी पुढील प्रमाणे समित्या नेमण्यात आल्या.

- **मुख्य निमंत्रक** - मा. भूषण स्वामी, अध्यक्ष रामदास स्वामी संस्थान, सज्जनगड
- **निमंत्रक-** मा. आमदार राहुल मोटे, मा. ज्ञानेश्वर

पाटील (माजी आमदार), मा. सुजीतसिंह ठाकूर, मा. राजश्री सुभाष शिंदे (नगराध्यक्ष परंडा. न.पा), मा. सुभाषसिंह सद्दीवाल (उपनगराध्यक्ष परंडा, न.पा.) मा. सौ. पद्मिनी हंबीरराव मिस्किन, सरपंच, ग्रामपंचायत, डोमगाव.

- **मुख्य समिती अध्यक्ष –**
  श्री. अविनाश सिताराम जहागिरदार (अध्यक्ष, कल्याणस्वामी मठ संस्थान, डोमगाव)
- **कार्याध्यक्ष**– श्री. अजय अरुण कुलकर्णी, बार्शी
- **उपाध्यक्ष** – श्री.पुरुषोत्तम वैद्य, (विश्वस्त, कल्याणस्वामी मठ, संस्थान, परांडा), श्री.उपेंद्र महाराज रामदासी, ग्वाल्हेर (म.प्र.) श्री.पद्मनाभ व्यास (तेर, जि. उस्मानाबाद) डॉ. शहाजी मिस्किन (डोमगाव) श्री. हरिश्चंद्र मिस्किन (डोमगाव),
- **सचिव** – श्री. कुमार हनुमंत जहागिरदार
- **सहसचिव**– श्री.रामा रावसाहेब पाटील (उपसरपंच, डोमगाव), सौ. पुजा दिपक गायकवाड, (पं.स.सदस्य, सोनारी गण), श्री. संजय शिवाजीराव कदम (पो.पा. परांडा)
- **कोषाध्यक्ष**– डॉ. संजय उद्धवराव जहागिरदार
- **नियोजन समिती–**
  श्री. मधुकर बाबुराव मिस्किन (माजी सरपंच, डोमगाव), श्री. मनोहर परशुराम मिस्किन, (संचालक, कल्याणसागर, अर्बन बँक परंडा), श्री. गोवर्धन अप्पाराव साबळे, डोमगाव, श्री. शरद वासुदेव मिस्किन (माजी सरपंच, डोमगाव), श्री. दिगंबर रामदास यादव (परंडा), श्री. आनंद गोविंदराव कुलकर्णी (परंडा), श्री. प्रशांत काणे (परंडा), श्री. धनंजय हनुमंत जहागिरदार, श्री. बाळासाहेब नाईक (जांब समर्थ), श्री. दत्ता (महाराज) रणभोर
- **सल्लागार समिती**
  ॲड. श्री. वाय. आर. महाजन, ॲड. श्री. सु. ना. कुलकर्णी, श्री.लक्ष्मण हनुमंत जहागिरदार, डोमगाव, श्री. सुधाकर लिंबराज रामदासी, डोमगाव, श्री. गोपाळ महाराज (जुक्कल, आंध्रप्रदेश), श्री. प्रकाशबुवा रामदासी, श्री. दिलीप किसनराव रणभोर, श्री. दिलीप कल्याण पोळ, श्री. शामराव ढोकीकर
- **अर्थ समिती**
  श्री. धनंजय उत्तम सावंत (सभापती अर्थ व बांधकाम समिती जि.प. उस्मानाबाद), ॲड. मिलिंद शंकरराव पाटील, श्री. मुकुल वासुदेवराव देशमुख (गटनेते, न.पा. परंडा), श्री. सुधीरबुवा रामदासी, निलंगा, श्री. शिवाजीराव भगवानराव कदम (परंडा), श्री. सिद्धेश्वर रावसाहेब पाटील (माजी जि.प. सदस्य), श्री. विक्रम देवराव नलवडे,
- **प्रसिद्ध समिती**
  श्री.रामचंद्र गौरकर, (बार्शी), श्री. संजय मिस्किन, अध्यक्ष, मंत्रालय पत्रकार संघ (साम. टी.व्ही. मुंबई), श्री. राहुल रामदासी (केम), श्री. प्रसाद पुरुषोत्तम वैद्य (परंडा)

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

श्री समर्थ रामदास स्वामी पादुका दौरा विजयनगरम् (आंध्रप्रदेश) वृत्तांत

श्री. गिरीष देशपांडे, सज्जनगड मो. ८३०८३१३९८२

विजयनगरम् गुर्ला येथे श्री.स.भ.साई सुंदरम् महाराज यांनी श्रीराम व श्री समर्थ रामदास स्वामींचे भव्य मंदिर उभारले आहे. या मंदिराची बांधणी सज्जनगडावरील श्री रामदास स्वामींच्या समाधी मंदिराप्रमाणेच करण्यात आली आहे हे विशेष. येथे सज्जनगडावरील दैनंदिन उपासना तेलगु भाषेमधून होत असते. दासनवमीचा उत्सव व विनामूल्य अन्नदानही या मंदिरात स.भ.श्री.साई सुंदरम् महाराजांनी सुरू ठेवले आहे. अशा या पवित्र स्थळी मागील वर्षाप्रमाणे याही वर्षी श्री.समर्थ रामदास स्वामींच्या पादुका दौऱ्याचा कार्यक्रम श्री.स.भ.साई सुंदरम् महाराज व त्यांच्या शिष्य परिवाराच्या सस्नेह निमंत्रणावरून दि. २३/१२/२०१२ ते ४/१/२०१३ या कालावधीत श्री समर्थांचे वंशज (दहावे) श्री. सु.ग.स्वामी यांच्या अधिपत्याखाली अत्यंत मंगलमय अशा वातावरणात, सुसूत्रपणे रामदास स्वामींच्या कृपाशिर्वादाने यशस्वीरित्या संपन्न झाला.

दि. २२/१२/२०१२ रोजी सज्जनगडावरून श्री.समर्थांच्या पादुकांचे प्रस्थान श्री.सु.ग. स्वामी, त्याचप्रमाणे श्री. समीरबुवा रामदासी, श्री. अभिजीत बुवा रामदासी, श्री. अनिलबुवा रामदासी, स.भ. श्री. संतोष देशपांडे (गुरुजी)यांच्या समवेत विजयनगरम् साठी मोठ्या मंगलमय व उल्हासपूर्ण वातावरणामध्ये सकाळी १० वाजताच्या दरम्यान झाले.

दि. २३/१२/२०१२ रोजी रात्रौ अकरा वाजता विजयनगरम् (आंध्रप्रदेश किनारपट्टी) येथे श्री रामदास स्वामींच्या पादुकांचे भव्य-दिव्य स्वागत स.भ.श्री.साई सुंदरम् महाराजांच्या उपस्थितीत त्यांच्या शिष्य परिवार व विजयनगरम् वासीयांनी केले. त्यानंतर दुसऱ्या दिवसापासून म्हणजे दि. २४/१२/२०१२ ते दि. २६/१२/२०१२ ह्या दरम्यान प्रतिदिनी श्री समर्थ रामदास स्वामींच्या पादुकांचे पूजन समर्थ भक्तांच्या घरी मोठ्या श्रद्धेने करण्यात आले.दि. २७/१२/२०१२ दत्तजयंतीच्या दिवशी सकाळी वर नमूद केलेल्या विजयनगरम् जवळील गुर्ल्याच्या श्रीराम मंदिरात पूजन करण्यात आले. सायंकाळी दत्तजयंतीच्या पर्वावर श्री समर्थांच्या पादुकांवर पंचामृत अभिषेक करण्यात आला. त्यानंतर पादुकांची मंदिर परिसरात भव्य मिरवणूक काढण्यात आली होती. ह्या उत्सवात (पालखी सोहळा) श्री.साई सुंदरम् महाराज शिष्यपरिवार व विजयनगरम् गुर्ला रहिवासी यांनी मोठ्या संख्येने सहभाग घेऊन थाटामाटात साजरा केला.

दि. २८/१२/२०१२ रोजी विजयनगरम् शहरात श्री.साई सुंदरम् महाराज व त्यांच्या पाठशाळेतील विद्यार्थी त्याचप्रमाणे वेदमूर्ती श्री. संतोष देशपांडे (सज्जनगड) यांच्या उपस्थितीत श्रीसमर्थ पादुकांचे पूजन समर्थ भक्तांकडे घरोघरी जाऊन श्रद्धेने करण्यात आले.

दि. २९/१२/२०१२ रोजी विजयनगरम्च्या आसपासच्या भागामध्ये श्रीसमर्थ रामदास स्वामींच्या पादुकांचे पूजन मनोभावे समर्थभक्तांकडे करण्यात आले.

दि. ३०/१२/२०१२ रोजी श्री.स.भ.साई सुंदरम् महाराजांचा उत्साह द्विगुणीत झाला. त्यांना त्यांच्या शिष्यांचाही पाठिंबा मिळाला. त्या माध्यमातूनच श्री रामदास स्वामींवरील अत्यंत प्रेमापोटी श्री स्वामींच्या पादुकांवर ''कनकाभिषेक'' श्री स.भ. साई सुंदरम् महाराजांतर्फे करण्यात आला. हा कनकाभिषेक सुवर्ण नाण्यांनी करण्यात आला. या सुवर्ण नाण्यांवर श्री रामपंचायतन आहेत.

''देवाच्या सख्यत्वासाठी पडाव्या जिवलगांच्या तुटी
सर्वस्व अर्पावे शेवटी प्राण तोही वेचावा''

या श्री स्वामींच्या वचनानुसारच श्री.साई सुंदरम् महाराज व त्यांच्या शिष्यपरिवाराने गुरूंना चांगल्यातील चांगले अर्पण करावे असा जो संकेत आहे त्याची प्रचिती कनकाभिषेकाच्या माध्यमाने करवून दिली.

दि. ३१/१२/२०१२ रोजीसुद्धा श्री समर्थांच्या पादुकांचे पूजन समर्थ भक्तांकडे श्रद्धापूर्वक झाले.

दि. १/१/२०१३ नववर्षाचे स्वागत श्री.साई सुंदरम् महाराज व भक्तगणांनी पादुका पूजन, भजन, नामसंकीर्तन तसेच महाप्रसादाचे वाटप करून केले. त्यादिवशी सायंकाळी समर्थांच्या पादुकांची रथातून मिरवणूकही काढण्यात आली.

दि. २/१/२०१३ रोजी शिरकाकुलम् येथील समर्थ भक्तांकडे श्री समर्थ पादुका पूजनाचा सोहळा झाला.

दि. ३/१/२०१३ रोजी श्री रामदास स्वामींच्या पादुकांचे पूजन सकाळी श्रीराम मंदिरात करण्यात आले. रात्रौ ठीक नऊ वाजून पाच मिनिटांनी श्रीरामदास स्वामींच्या पादुका दौऱ्याची यशस्वी सांगता झाली. ह्यावेळी श्री.साई सुंदरम् महाराज, विजयनगरम्चे रहिवासी व महाराजांचा शिष्य परिवार यांनी अश्रूपूर्ण नयनांनी श्री रामदास स्वामींच्या पादुकांबरोबर आलेले समर्थ वंशज श्री. सु. ग. स्वामी व इतर रामदासी मंडळींना निरोप दिला. त्यांच्या प्रेमाने ही मंडळीही भारावून गेली होती. तेथून श्री समर्थांच्या पादुकांचे प्रस्थान मुंबईसाठी झाले. इतिश्री.

।।जय जय रघुवीर समर्थ।।

रघुवीर समर्थ मासिक सभासदांशी हितगुज

- ❁ 'रघुवीर समर्थ मासिक' प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेला पोस्टामार्फत पाठविले जाते.
- ❁ महिन्याच्या २५ तारखेपर्यंत मासिक न मिळाल्यास कृपया स्थानिक पोस्ट ऑफिसमध्ये चौकशी करावी.
- ❁ एखाद्या महिन्याचा अंक मिळतो व एखादा मिळत नाही अशी काही वाचकांची तक्रार असेल तर कृपया त्वरीत पोस्टात लेखी तक्रार करावी.
- ❁ एखाद्या महिन्याचा अंक न मिळाल्यास आपणास दुसरी प्रत पाठविण्याची व्यवस्था केली जाईल.
- ❁ **अंकासंबंधी समस्या निवारणासाठी संपर्क –**
  श्री. रवि देशपांडे – ९४०५५४२४६१ (सातारा कार्यालय) (०२१६२) २३०४०१
- ❁ मासिकाची वर्गणी– **वार्षिक वर्गणी– १५०/–, चार वर्षांसाठी – ५००/– आठ वर्षांसाठी – १०००/–**
- ❁ कोणत्याही महिन्यापासून वर्गणीदार होता येते.
- ❁ मासिकाच्या कव्हर पाकिटावर आपल्या पत्त्याच्या खालील बाजूस वर्गणी संपण्याचा कालावधी दिलेला आहे. कृपया वर्गणीदारांनी तो पाहून एक महिना आधीच वर्गणी M.O. किंवा D.D. ने पाठवावी किंवा खालील बँक खात्यात आपण **चेकने** किंवा **ऑनलाइन** जमा करावी.

श्रीरामदास स्वामी संस्थान, सज्जनगड IDBI Bank, Satara City Branch,
बचत खाते क्र. 45110010830237 IFSC - IBKL 0000451

- ❁ वर्गणी पाठविल्याची माहिती एका स्वतंत्र पोस्टकार्डवर किंवा ईमेल द्वारे किंवा एस.एम.एस. करून आपले संपूर्ण नाव व पत्ता दूरध्वनी क्रमांकासहित कळवावी. ''**रघुवीर समर्थ**'' साठी असा उल्लेख करावा.

❁ मासिकाची वर्गणी पाठविण्याचा पत्ता ❁
श्रीरामदास स्वामी संस्थान,
मु.पो. सज्जनगड, ता. जि. सातारा. पिन–४१५०१३
''**रघुवीर समर्थ**'' साठी असा उल्लेख करावा.

महोत्सव काळातील विशेष कार्यक्रम

माघ वद्य पंचमी- शनिवार दि. २/३/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- ॲड.श्री. मधुकर उर्फ अण्णा गोसावी, अंबड
दुपारी ३ ते ४.१५	भक्तिसंगीत	- सादरकर्त्या - सौ. स्वरदा सचिन राजोपाध्ये, सातारा
दुपारी ४.१५ ते ५.३०	गायन	- सादरकर्त्या - सौ. शिल्पा पुणतांबेकर, पुणे
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- राष्ट्रीय कीर्तनकार श्री. भरतबुवा रामदासी, बीड

माघ वद्य षष्ठी- रविवार दि. ३/३/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- श्री. बाळासाहेब चोथवे महाराज, नांदेड

सकाळी १०.०० सज्जनगड पाणी योजना उद्घाटन
शुभहस्ते - मा.ना.श्री. अजितदादा पवार, उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

दुपारी ३ ते ४.१५	भक्तिसंगीत	- सादरकर्ते-श्री. अजय सुगांवकर, माणिकनगर आणि श्री. जयंत केजकर, पुणे
दुपारी ४.१५ ते ५.३०	शास्त्रीय संगीत व भजन	- सादरकर्ते- श्री. आनंदराज माणिकप्रभु, माणिकनगर, माणिकप्रभु संस्थान
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- ह.भ.प.श्री. विलासबुवा गरवारे, सिध्देश्वर कुरोली

माघ वद्य सप्तमी- सोमवार दि. ४/३/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- श्री. दादा गोडसे रामदासी, सज्जनगड
दुपारी ३ ते ४.१५	गायन	- सादरकर्त्या- रूई धायगुडे-पांडे, मुंबई
दुपारी ४.१५ ते ५.३०	भजन	- अधिकारी स्वामी भजन,अधिकारी स्वामी, करंडी ग्रामस्थ भजनी मंडळ, श्री. शहाजीबुवा रामदासी
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- श्री. राघवेंद्रबुवा रामदासी (ढोकी),सज्जनगड

माघ वद्य अष्टमी- मंगळवार दि. ५/३/२०१३

सकाळी ८ ते ९	प्रवचन	- श्री. गोपाळ महाराज रामदासी, जुक्कल, आंध्र प्रदेश
दुपारी ३ ते ४.१५	गायन	- सादरकर्त्या - सौ. मेधा परांजपे पुणे साथसंगत - श्री. विवेक परांजपे आणि अजित गोसावी,पुणे
दुपारी ४.१५ ते ५.१५	भक्तिसंगीत	- सादरकर्ते- सुप्रसिध्द गायक कलाकार श्री. राजेश दातार, पुणे साथसंगत- श्री. विवेक परांजपे आणि अजित गोसावी, पुणे
सायं. ५.१५ ते ६	दासवाणी	- सादरकर्ते- अजित गोसावी,पुणे
रात्रौ ९.३० ते ११	कीर्तन	- श्री.राघवेंद्रबुवा रामदासी (ढोकी), सज्जनगड

माघ वद्य नवमी- दासनवमी, बुधवार दि. ६/३/२०१३

पहाटे- २.००	काकड आरती	
पहाटे- ४.००	श्री समर्थ समाधी महापूजा	
पहाटे- ६.३०	सांप्रदायिक भिक्षा	
सकाळी- १०.३०	आरती, छबिना प्रदक्षिणा	
दुपारी १२.००	पुराण श्री समर्थ निर्याण कथा- श्री. मोहनबुवा रामदासी,सज्जनगड	- अध्यात्म रामायण श्री दासबोध आरती,
दुपारी- १२.३०	महाप्रसाद	
रात्रौ- ९.३० ते ११	कीर्तन	- श्री. मनोहरबुवा अवचट, बारामती

माघ वद्य दशमी- गुरुवार दि. ७/३/२०१३

पहाटे - ६.३०	आरती, छबिना	
सकाळी- ७.३०	ललीत कीर्तन	- श्री. राघवेंद्रबुवा रामदासी, (ढोकी),सज्जनगड

दि. २६/२/२०१३ ते दि. ५/३/२०१३
रोज सकाळी ९.३० ते १०.३०
सांप्रदायिक भजन
श्री. शहाजीबुवा रामदासी, सज्जनगड

दि. २६/२/२०१३ ते दि. ६/३/२०१३
रोज दुपारी १२ ते १२.३०
पुराण, अध्यात्म रामायण, सुंदरकांड
श्री. राघवेंद्रबुवा रामदासी, (ढोकी), सज्जनगड

RNI - MHMAR/2007/19142 Regd. No. SATARA/036/2013-2015

उत्सव काळातील प्रत्येक दिवसाची अन्नदान देणगी

- पहिल्या तीन दिवसाचे प्रत्येक दिवसाचे खर्चास रु. ३००१/-
- पुढील तीन दिवसाचे प्रत्येक दिवसाचे खर्चास रु. ४००१/-
- सप्तमी व अष्टमीचे प्रत्येक दिवसाचे खर्चास रु. ५००१/-
- दासनवमीचे एका दिवसाचे खर्चास रु. ६००१/-

अशा देणगीदारांची नावे उत्सवकाळातील दैनंदिन कार्यक्रम फलकावर जाहीर केली जातील. आपण उत्सवासाठी यथाशक्ती देणगी पाठवू शकता.

दरवर्षी इच्छित तिथीस धार्मिक कार्यक्रम, अन्नदान, पाणीपुरवठा, आरोग्य सेवा केंद्र, वेदपाठशाळा, 'रघुवीर समर्थ' मासिक यासाठीही संस्थानच्या योजनेनुसार आपण देणगी पाठवू शकता.

टीप - देणगी मनिऑर्डरने पाठविणे असल्यास फॉर्मचे मजकुराचे कुपनवर पाठीमागे आपले संपूर्ण नांव व पूर्ण पत्ता लिहावा. तसेच आपण देणगी चेक/डी.डी. नेही पाठऊ शकता. डी.डी. सातारा बँकेवरील काढावा.

देणगी पाठविण्याचा पत्ता - श्री रामदास स्वामी संस्थान 'श्री रामदास स्वामींचा मठ' मु.पो.सज्जनगड, ता.जि.सातारा.
दूरध्वनी : (०२१६२)२७८२२१, भमणध्वनी : ९४२३०३४११२.

विश्वस्त मंडळ

- श्री. भूषण महारुद्र स्वामी अध्यक्ष व अधिकारी स्वामी
- श्री. सूर्याजी गवालक्ष स्वामी चार्टर्ड अकौंटंट
- श्री. विजय प. ठोंबरे व्यवस्थापन सल्लागार
- ॲड. श्री. महेश नारायण कुलकर्णी
- ॲड. श्री. राजेंद्र नारायण कुलकर्णी
- डॉ. सौ. ज्योत्स्नाताई कोल्हटकर (एम.ए.पी.एच.डी.)
- कलेक्टर व कोर्ट ऑफ वॉर्डस् यांचे प्रतिनिधी

व्यवस्थापक : श्री. मोहनबुवा रामदासी, सज्जनगड

सल्लागार मंडळ

स्वामी गोविंददेवगिरी (आचार्य श्री. किशोरजी व्यास, पुणे)
श्री.सुनील चिंचोलकर, पुणे
प्रा. डॉ. नरेंद्र कुंटे, सोलापूर
श्री. ज्ञानेश्वर बा. वांगडे, मुंबई
डॉ. कमलताई पटवर्धन, रामदासी जबलपूर
श्री. अनंत शं. कुलकर्णी, चिंचवड, पुणे
श्री. छोटालाल वा. दोशी, सातारा
श्री. राजेंद्र म. चोरगे, सातारा
सौ. प्राची प्र. चिकटे, पुणे
श्री. श्रीनिवास रा. कर्वे, डोंबिवली

मासिक '॥ रघुवीर समर्थ ॥'

समर्थ विचार प्रसार मोहीम/सभासद संख्या वृध्दी संकल्प

एक आवाहन	:- युवक मित्रांना.., रघुवीर समर्थ मासिक सभासदांना, वाचकांना, सर्व समर्थ भक्तांना...
एक उद्दिष्ट (प्रत्येकाचे)	:- प्रत्येक समर्थ भक्ताने कमीत कमी ५ किंवा त्यापेक्षा अधिक नवीन सभासद करुन घेणे...
एक दृष्टी (आपल्या सभोवती)	:- आपल्या सभोवताली आपले आप्तेष्ट, मित्रपरिवार तसेच आपल्या विभागातील सार्वजनिक वाचनालय, ग्रंथालय, विद्यालय, महाविद्यालय यांना रघुवीर समर्थ मासिकाचे सभासद करून घेणे...
एक संकल्प सर्वांचा (आगळी वेगळी गुरुदक्षिणा)	:- २०१३ या वर्षात रघुवीर समर्थ मासिकाचे नवीन १३ हजार सभासद करूया... त्यांच्या जीवनात समर्थ विचार पोहोचवून समर्थ चरणी अर्पण करुया एक आगळी वेगळी गुरुदक्षिणा...

एक सेवक प्रतिनिधी/समिती (जिल्हास्तरीय/तालुकास्तरीय) :-

महाराष्ट्रातील प्रत्येक जिल्ह्यात व प्रत्येक तालुक्याच्या ठिकाणी सेवाभावी (मिशनरी) वृत्तीने काम करण्याची इच्छा असणाऱ्या भक्तांची सेवक प्रतिनिधी किंवा समिती स्थापन करणे आहे.

अधिक माहितीसाठी संपर्क :
मंदारबुवा रामदासी - ९७६३२७१४०७,
संपादक, रघुवीर समर्थ.

प्रेषक :

प्रति,

।। रघुवीर समर्थ ।।
श्री रामदास स्वामी संस्थान, श्री रामदास स्वामींचा मठ,
सज्जनगड, जि. सातारा, पि.४१५ ०१३. फोन : (०२१६२) २७८२२१